

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

С. О. Нікола

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ОДЕСА
ОНУ
2020

УДК 336.025-047.64:334.7 (075.8)
Н631

Рецензенти:

Т. В. Уманець, доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу розвитку підприємництва Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України;

Н. Й. Басюркіна, доктор економічних наук, завідувач кафедри управління бізнесом Одеської національної академії харчових технологій.

Рекомендовано до друку
вченою радою ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 4 від 17 грудня 2019 р.

Нікола С. О.

Н631 **Фінанси підприємств** : навч. посіб. / С. О. Нікола. –
Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. – 206 с.
ISBN 978-617-689-357-8

Навчальний посібник містить систематизований виклад теоретичних і практичних питань щодо складу, структури і управління фінансами сучасних підприємств. Користування посібником допоможе студентам у засвоєнні програмного матеріалу навчальної дисципліни «Фінанси підприємств».

Посібник призначений для студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти, які вивчають дисципліну «Фінанси підприємств».

УДК 336.025-047.64:334.7(075.8)

ISBN 978-617-689-357-8

© Нікола С. О., 2020

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Розділ 1. Основи фінансів підприємств.....	5
Розділ 2. Грошові розрахунки підприємств.....	33
Розділ 3. Грошові надходження підприємства.....	55
Розділ 4. Формування та розподіл прибутку підприємства.....	67
Розділ 5. Оподаткування підприємств.....	79
Розділ 6. Обігові кошти, їх організація на підприємстві.....	110
Розділ 7. Кредитування підприємств.....	122
Розділ 8. Основні фонди підприємства та їх фінансування.....	157
Розділ 9. Фінансовий стан підприємств, його оцінка.....	176
Завдання для самостійної роботи студентів.....	193
Тести для самоконтролю.....	196
Перелік питань для підсумкового контролю.....	200
Список використаних джерел.....	202

ПЕРЕДМОВА

Протягом останнього десятиліття в Україні закінчився перехід до міжнародних стандартів фінансової роботи, обліку і фінансової звітності на підприємствах. У ході цього процесу докорінно реформовані відповідні національні стандарти, фінансова система України перейшла на новий глобальний рівень, на якому бар'єри на шляху міжнародної інвестиційної, операційної і кредитно-депозитної діяльності або цілком відсутні, або зведені до мінімуму.

І саме тому, незважаючи на велику кількість якісних підручників та посібників у галузі фінансів підприємств, автором викладено власний погляд на особливості сучасних фінансових систем, запропоновано нові підходи щодо вирішення складних питань з підвищення соціально-економічного рівня життя населення, визначено подальші шляхи інтеграції економіки України у світовий фінансовий ринок.

Навчальний посібник містить систематизований виклад теоретичних і практичних питань щодо складу, структури і управління фінансами сучасних підприємств. Користування посібником допоможе студентам у засвоєнні програмного матеріалу навчальної дисципліни «Фінанси підприємств». На допомогу студентам наприкінці кожного розділу посібника наводяться: основна рекомендована література, рекомендована додаткова література, контрольні запитання, проблемні запитання, тематика індивідуальних завдань (есе), тести для перевірки знань.

Посібник призначений для студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти, які вивчають дисципліну «Фінанси підприємств».

РОЗДІЛ 1

ОСНОВИ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ

- 1.1. Фінанси підприємств та сфери фінансових відносин.
- 1.2. Функції фінансів.
- 1.3. Фінансові ресурси підприємства.
- 1.4. Фінансовий механізм.
- 1.5. Фінансова робота та фінансова діяльність підприємства.

1.1. Фінанси підприємств та сфери фінансових відносин

Фінанси – це суспільні відносини, спрямовані на формування і розподіл фондів грошових коштів. Від раціональної організації фінансів будь-якого підприємства залежить його кінцевий господарський результат – прибуток або збиток. Необхідною передумовою прибутковості діяльності будь-якого підприємства є правильна і раціональна організація його фінансів. Для того, щоб успішно функціонувати на ринку, кожне підприємство повинно методично вірно та раціонально формувати, розподіляти і використовувати фонди грошових коштів, в оптимальному співвідношенні залучати власні кошти, позикові кошти, партнерський та інший капітал у свій економічний обіг. Конкретним методам і інструментам фінансової роботи на підприємствах й присвячена дана навчальна дисципліна.

Згідно з традиційною точкою зору, фінанси підприємств – це притік і відтік грошових коштів, пов'язаний з формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, який відбувається на всіх чотирьох фазах процесу суспільного відтворення (виробництво, розподіл, обмін, споживання). Більш сучасне визначення фінансів підприємств доводить їхнє функціонування лише на другій (розподіл) та третій (обмін) фазах процесу суспільного відтворення. При цьому фінанси підприємств схожим чином функціонують у всіх галузях виробничої і невиробничої сфери, незважаючи на певні особливості вищевказаних сфер.

Фінансові відносини завжди пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фондів грошових засобів. У процесі свого кругообігу, капітал будь-якого підприємства проходить послідовно наступні фази: грошова, виробнича, товарна, знову грошова. Із руху грошей починається і ним завершується як кожен

окремий кругообіг коштів підприємства, так й оборот усього його капіталу. Матеріальною основою фінансів підприємств є грошовий обіг, який обов'язково має наступні особливості: менеджери підприємства створюють систему грошових фондів і використовують її для фінансування господарських операцій з метою отримання прибутку.

Фінанси підприємств мають загальні і специфічні ознаки. Загальні ознаки проявляються лише на фазі розподілу валового продукту і національного доходу. Специфічні ознаки проявляються на всіх фазах процесу суспільного відтворення: виробництво, первинний розподіл, вторинний розподіл (перерозподіл), обмін, споживання, утилізація відходів.

Підприємства встановлюють фінансові відносини з такими основними контрагентами: постачальники, виробники, оптові торговці, роздрібні торговці, кінцеві споживачі, держава по податках, зборах, субсидіях, субвенціях і т. д., страхові організації, благодійні фонди, тощо. Фінансові відносини опосередковують процеси виробництва, розподілу, перерозподілу національного доходу в цілому та валового регіонального продукту, зокрема.

Наука і практика розрізняють об'єкти та суб'єкти фінансових відносин. До складу об'єктів фінансових відносин на підприємствах України входять: всі грошові фонди, надходження, нагромадження грошей, прибуток, фонди споживання, амортизаційні фонди, відшкодування витрат, інші власні, залучені та запозичені фінансові ресурси. До числа суб'єктів фінансових відносин будь-якого підприємства відносяться: всі його контрагенти, підприємство в цілому та всі його структурні підрозділи, всі категорії персоналу підприємства, акціонери, учасники, інвестори, дебітори, кредитори підприємства.

Розрізняють дві групи фінансових відносин підприємств – внутрішню та зовнішню.

Типові складові частини сфери зовнішніх фінансових відносин підприємства є наступними: відносини між підприємством і його акціонерами, державою, постачальниками, покупцями, фінансово-кредитними установами. До складу внутрішніх входять фінансові відносини між: підприємством та його власниками (засновниками), підприємством і його структурними підрозділами, підприємством та його працівниками, а також відносини в середині самого підприємства (з приводу формування за рахунок чистого прибутку

підприємства і використання різного роду грошових фондів підприємства, визначення величини його нерозподіленого прибутку звітного періоду, тощо).

До новацій у фінансових відносинах підприємств в Україні можна зарахувати відносини, які мають місце: при злитті і поглинанні, при розподілі підприємства, у разі призупинення поточних платежів підприємства, у випадку банкрутства підприємства.

Для успішної роботи підприємства вкрай важливою є гармонізація фінансово-економічних інтересів всіх його учасників.

1.2. Функції фінансів

На фазах виробництва, розподілу, обміну та споживання суспільного продукту фінанси підприємств виконують наступні основні функції: створення фінансових ресурсів за рахунок виторгу, внутрішньофірмових трансфертів, кредитних коштів, інвестицій, засновницьких, партнерських внесків; первинний та вторинний розподіл, перерозподіл грошово-фінансових ресурсів з метою забезпечення виконання своїх грошових зобов'язань та продовження виробничо-господарської діяльності підприємства в рамках простого або розширеного відтворення; контроль фінансово-розрахункової дисципліни на підприємстві.

Формування і розподіл фінансових ресурсів на підприємствах відбувається під час: створення статутного капіталу, формування додаткового капіталу, у процесі розподілу грошових надходжень до основних та оборотних коштів, а також під час використання доходів на формування страхових фондів, фонду розвитку виробництва, фонду матеріального заохочення, фонду соціального розвитку, резервного капіталу, фонду споживання, фонду нагромадження.

Приток та відток грошових коштів кількісно відображає всі стадії процесу відтворення через формування, розподіл та використання грошових доходів, різноманітних цільових фондів. Таким чином, фінанси "сигналізують" про виникнення вартісних диспропорцій: входження підприємства до зони підвищеного або критичного фінансового ризику, до зони збитків, про наявність дефіциту грошових коштів, неплатежів, нецільового використання коштів, простроченої або безнадійної заборгованості та інших негативних явищ у процесі фінансово-господарської діяльності

підприємств. Отже, фінансам характерна контрольна функція, яка реалізується через внутрішній і зовнішній контроль.

Зовнішній фінансовий контроль здійснюється державними органами – Державною казначейською службою, Державною податковою службою, Державною митною службою, Державною аудиторською службою. Окремі види фінансового контролю здійснюються незалежними аудиторами, Національним банком, комерційними банками, іншими контрольними інституціями.

Внутрішньофірмовий фінансовий контроль здійснюється службою внутрішнього контролю підприємства, його контрольними-аналітичними підрозділами, бухгалтерією, внутрішніми аудиторами з метою сприяння виконанню підприємством діючого господарського законодавства та підвищення ефективності його роботи.

Фінанси підприємств є складовою частиною фінансової системи країни. За 28 років незалежності в Україні склалися наступні суттєві фактори ефективного функціонування фінансів підприємств: свобода підприємницької діяльності; гармонійне поєднання різних форм власності; самостійність підприємств у прийнятті господарських рішень; дерегуляція бізнесу з боку держави; конкурентне ринкове ціноутворення та розвинені ринкові віносини; самоокупність і самофінансування підприємств; законодавча заборона прямого державного втручання в діяльність підприємств; єдина законодавча база регулювання фінансово-господарської діяльності підприємств.

1.3. Фінансові ресурси підприємства

Фінансові ресурси підприємства є важливою ланкою фінансової системи країни.

У сучасних дослідженнях особливу роль відіграють праці, присвячені знаходженню нових методів аналізу ефективності функціонування фінансових систем в умовах сталого розвитку національних економік. Це пов'язано з тим, що в сучасній світовій економіці використання новітніх фінансових інструментів, перш за все, похідних цінних паперів, відіграє ключову роль, значною мірою визначаючи конкурентні переваги різних країн і рівень доходів населення.

Особливу увагу серед сучасних досліджень заслуговує праця М. Нур Алам Сіддік і Сагала Кабірайома для визначення взаємозв'язку між фінансовою інтеграцією і фінансовою стабільністю

країни. Автори емпірично дослідили, чи сприяє фінансова інтеграція фінансовій стабільності країни, виміряній за допомогою Z-оцінки – популярної міри фінансової стабільності, що застосовується великою кількістю вчених. Більш високий Z-бал вказує на більш низьку ймовірність того, що банківська система країни стане нестабільною, а низький Z-показник вказує на більш високу ймовірність дефолту з боку фінансових установ. Висновки показують, що ВВП на душу населення, ліквідність, частка приватного кредиту до ВВП позитивно впливають на фінансову стабільність країни, а частка внутрішнього кредиту, наданого приватному сектору, та фінансова криза – негативно.

В науковій статті Сема Джоши «Розвиток фінансового сектору та економічне зростання в Індії» ідеться мова про розвиток і ефективність країни на прикладі індійської фінансової системи, використовуючи різні проксі-змінні фінансового розвитку. Автор намагається знайти взаємозв'язок між фінансовим розвитком і зростанням в індійському контексті. Використовуючи дані часових рядів з 1991 по 2013 роки, він використав 3 проксі-змінні: 1) ВВП на душу населення для економічного зростання Індії; 2) співвідношення М2 до ВВП; 3) співвідношення капіталізації фондового ринку до ВВП для вимірювання ступеня фінансового розвитку в Індії. Дані з регресії та емпіричні висновки чітко вказують на існування міцних взаємозв'язків між фінансовим розвитком та економічним зростанням. У своїй праці Сем Джоши також показує масштаби фінансового розвитку ринків Індії порівняно з іншими країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Аналіз показав, що фінансовий сектор Індії зазнав значних змін за розглянутий період внаслідок реформ у фінансовому секторі. У своїй праці автор приходять до висновку, що розширення і поглиблення фінансової системи Індії дозволило досягти більшого та більш продуктивного інвестування, а зростання фінансового посередництва призвело до циклу ще більш високих заощаджень. Проте у фінансовому секторі, за думкою автора, існує декілька викликів у вигляді збільшення непрацюючих активів (або поганих кредитів) банків та недостатньо розвиненого ринку корпоративних облігацій. Ці виклики потребують уваги і вимагають втручання в політику.

Ще один підхід до оцінки стабільності фінансових систем країн надала група вчених: С. Баттистон, А. Мандел, І. Монастероло, Ф. Шутц, Г. Вісентін. Зазначені автори торкаються теми оцінки

впливу кліматичних ризиків на фінансову систему. За їхньою думкою, традиційний аналіз ризиків є недостатнім для вирішення внутрішньої невизначеності оцінок моделі впливу кліматичної політики, а розрахунки очікуваних втрат/прибутків можуть бути неточними. Автори на прикладі країн Євросони використовують інший підхід, що ґрунтується на мережевому аналізі впливу фінансових суб'єктів на всі сектори, що мають відношення до клімату. Результати мережевого аналізу показують, що політика пом'якшення клімату може збільшити волатильність на значній частині – від 20 % до 40 % – портфелів інвесторів на фондових ринках. Крім того, частка кредитів банків у реальному секторі, що потенційно зазнає впливу збільшення волатильності, значно перевищує капітал банків. Нарешті, негативні шоки на видобувному секторі, а також зростаюча волатильність в інших галузях, що стосуються клімату, можуть вплинути на велику частку активів пенсійних фондів (більше 40 %), насамперед, через непрямі впливи. Кліматична політика може призвести до появи потенційних переможців і переможених серед фінансових суб'єктів, але не матиме негативного системного впливу, якщо вони впроваджуються на ранній стадії в рамках стабільної політики. Ця наукова праця, за думкою авторів, сприяє вирішенню проблеми кількісного визначення ризику політики фінансового клімату та її наслідків з точки зору системного ризику або економічного зростання, як передумова для оцінки політичної доцільності політики фінансування клімату.

В праці М. В. Романовського «Фактори забезпечення стійкості національної фінансової системи» добре представлена ситуація на світовому просторі. Автор порівнює ситуацію швидкого переносу технологій, інноваційної політики ряду нерозвинених країн, які призвели до непропорційного росту конкурентних переваг та швидкого зростання продуктивності праці і нагромадження капіталу в цих країнах. Автор привів приклад необхідності покращення Європейського стабілізаційного фонду до певного рівня, але в сучасних умовах це неможливо без вливання коштів країн БРІКС і ряду інших країн, що розвиваються. Виходячи з цього прикладу, професор Романовський робить висновок, що, поки переважають національні системи регулювання руху капіталу і немає адекватних міжнародних інститутів і інструментів регулювання глобальної фінансової системи, гострі кризові процеси будуть і надалі відбуватися у світовій економіці. Кожна країна буде намагатися

виходити з кризового становища за власні ресурси і робити це лише частково, шляхом використання на жорстких й несправедливих умовах коштів фінансових інститутів. Як приклад такого становища автор приводить становище Греції, економіка якої продовжує знаходитись у рецесії, не дивлячись на допомогу міжнародних фінансових інститутів.

Існує також методологія, яку представили вчені російського університету Зарук Н. Ф., Тихонова А. В., Сергєєв А. В. В цій праці розглядаються фінансові індикатори. Так, автори вважають, що під ними потрібно розуміти вартісні показники, які використовуються для характеристики фінансового стану господарських одиниць. Статистичний аналіз показав, що кредитна експансія і ціни на ринку активів мають пряму кореляцію: з підвищенням обсягів кредитування для економіки на 1 %, ціни на ринку активів зростають на 0,36 %. Ця залежність, як стверджують автори, застосовується в сучасних реаліях: з підвищенням обсягів кредитування економіка матиме реальний шанс для прискореного соціально-економічного розвитку. Таким чином, поступове зниження загальних обсягів кредитування економіки буде послаблювати стимули для населення тримати гроші в готівці.

Іншою відомою працею є робота Абдулкадір Абдулрашида Рафіндаді. Автор досліджує довгострокові та короткострокові ефекти фінансового розвитку Японії, її економічного зростання, експорту, імпорту, руху капіталу, енергетичні труднощі внаслідок енергетичної кризи в країні. Для поглибленого аналізу була використана функція Кобба-Дугласа. Крім того, при визначенні причинно-наслідкового зв'язку між змінними були використана модель корекції помилок VECM. Результати дослідження свідчать про те, що в довгостроковому періоді зростання реального ВВП на 1 % призведе до значного тиску на споживання електроенергії в Японії на 0,2429 %. Збільшення темпів економічного зростання на 1 %, призведе до зростання споживання електроенергії на 0,5040 %, збільшення експорту на 0,0921 %, зростання імпорту на 0,2193 % відповідно. Було виявлено, що ріст капіталу знижує споживання енергії. У короткостроковій перспективі дослідження виявило, що зростання на 1 % реального ВВП Японії призведе до зростання: обсягу експорту - на 0,5840 %; обсягу імпорту - на 0,0521 %; обсягу енергетичного споживання - на 0,2031 %. Автор виступає за

прийняття масивної, конкурентоспроможної системи відновлювання енергії в Японії.

У праці Сел Дібуглу та Емрах Севік «Вплив загроз Північної Кореї на фінансові ринки Південної Кореї та Японії» були проаналізовані наслідки північнокорейських загроз, які вимірюються патентованим індексом загроз Північної Кореї на фінансові ринки Південної Кореї та Японії. Автори розглядають вплив даних загроз на фондові та валютні ринки, відсоткові ставки. Результати тесту причинно-наслідкового зв'язку вказують на наявність даного зв'язку між загрозами Північної Кореї та прибутковістю акцій і прибутковістю обмінного курсу в обох країнах, але не мають суттєвого зв'язку з відсотковою ставкою овернайт у будь-якій країні. Автори приходять до висновку, що істотного впливу між даними не існує, а інтеграція північнокорейської економіки у світову систему нівелює розглянуті загрози і тим самим внесе вклад у регіональну і, як наслідок, у світову фінансову стабільність.

Нестандартне дослідження було проведено вченими з Лондонського університетського коледжу Рікардо Німаном, Пол Ормеродом та Девідом Тукеттом. Їхня праця «Вимірювання фінансових настроїв для прогнозування фінансової нестабільності: новий підхід на основі аналізу тексту» базується на покращенні індексу фінансового стресу шляхом отримання інформації про емоційні зрушення в економіці. Завдяки новому підходу, який заснований на аналізі великих текстових баз даних на прикладі США, алгоритм швидко виявляє зрушення у часі у відносинах між двома основними емоційними групами: позитивними та негативними. Хоча існує частка помилок в даному алгоритмі, так як один й той самий список слів може використовуватися для ідентифікації тієї чи іншої емоційної групи в різних дослідженнях. Результати показують, що інформація, яка призначена просто повідомляти новини, має більш корисне значення, аніж та інформація, яка надає думок та емоцій. Автори затверджують, що існує потенціал для поліпшення поточних показників фінансової стійкості, заснованих на цінах активів, шляхом включення інформації часових рядів про емоції в економіці. Завдяки даному алгоритму було зроблено висновок, що зміни індексу емоції в текстах, які мають відношення до економіки країни, покращують на квартал вперед консенсусні прогнози реального росту ВВП.

Вивчивши певну частину досліджень сучасних вчених в області національних фінансових систем, можна зробити висновок, що їх

підхід до аналізу національних фінансових систем є комплексним і розглядає проблему досягнення фінансової стабільності з різних боків. Як наслідок, методи відрізняються один від одного, що дозволяє аналізувати особливості функціонування національних фінансових систем та їх вплив на соціально-економічний розвиток країн у більш широкому плані.

За часів адміністративно-командної системи при визначенні фінансових ресурсів підприємств останнім відводилась підпорядкована роль щодо фінансових ресурсів держави. Частіше всього при визначенні фінансових ресурсів вказувалось на місце їх формування та належність їх до суб'єктів фінансових відносин.

Можна визначити фінансові ресурси як сукупність фондів грошових засобів, що перебувають у розпорядженні держави, підприємств і організацій; створюються в процесі розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і національного доходу.

Світова фінансова криза негативно вплинула на фінансові відносини, які роками напрацьовувалися, удосконалювалися й закріплювалися між суб'єктами господарювання.

На нашу думку, фінанси існують тоді, коли здійснюється процес створення і використання фондів грошових коштів, які набувають форми фінансових ресурсів. Фінансові ресурси, що обслуговують економічні процеси, різняться методами створення, напрямками використання, правом володіння і розпорядження ними. У більшості випадків, коли мова заходить про сутність фінансових ресурсів, дослідники обмежуються трактуванням їх як грошових (фондів) засобів, що є в розпорядженні підприємств, або як грошових коштів, що акумулюються у фондах цільового призначення для виконання певних затрат. І в першому, і в другому визначенні мова йде практично про всі грошові кошти, якими на певний момент розпоряджається підприємство. Тобто змішуються поняття фінансових ресурсів і фінансового капіталу підприємства.

Фінансові ресурси є грошовим вираженням новоствореної вартості на підприємстві. Джерелом їх формування є валовий внутрішній продукт.

Так, спочатку з грошових надходжень відшкодовують авансовані в процесі виготовлення продукції обігові кошти і погашають заборгованість за короткотерміновими кредитами, взятими на придбання матеріальних цінностей, енергоносіїв тощо.

Закінчується процес відшкодування затрат, пов'язаних з основною діяльністю, формуванням амортизаційних відрахувань, спрямуванням відповідної частини коштів до державних цільових фондів та інших витрат, необхідних для функціонування виробництва і продажу продукції.

Одночасно із загальної суми надходжень виділяється фонд оплати праці з нарахуваннями, пов'язаними із соціальним захистом працівників.

Решта коштів, після віднесення на доходи адміністративних витрат і витрат на збут продукції та інших витрат загальногосподарського характеру, сплати до бюджету податків і платежів, залишається на підприємстві у вигляді чистого прибутку.

Відповідно до Господарського кодексу та Цивільного кодексу України, фінансові ресурси підприємств – це переважно прибуток і амортизаційні відрахування, прибутки від цінних паперів, пайові внески, ресурси спонсорів.

В економічній літературі зустрічаються різні визначення межі функціонування фінансових ресурсів. Поняття „кошти” значно ширше, ніж „фінансові ресурси”. Характерною рисою фінансових ресурсів є те, що вони, на відміну від коштів, виражають не зміну форм вартості, а фінансовий результат процесу відтворення. Фінансові ресурси свідчать про наявні можливості розвитку підприємств.

1.4. Фінансовий механізм

Фінанси як об'єктивна економічна категорія існують незалежно від волі людей і є інструментом впливу на виробничо-торговельний процес суб'єктів господарювання. Цей вплив здійснюється через фінансовий механізм.

Фінансовий механізм – це сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується здійснення розподілу, перерозподілу, контролю фінансів; створення, мобілізація і використання децентралізованих і централізованих грошових доходів, фондів і резервів.

Фінансовий механізм – найважливіша частина господарського механізму. Він являє собою систему фінансових важелів, що забезпечують організацію, планування і стимулювання використання

фінансових ресурсів. До структури фінансового механізму входять п'ять взаємозалежних елементів:

- фінансові методи;
- фінансові важелі;
- правове забезпечення;
- нормативне забезпечення;
- інформаційне забезпечення.

Фінансові методи – це способи впливу фінансових відносин на господарський процес. Цей вплив здійснюється через управління рухом фінансових ресурсів, порівняння витрат і результатів, матеріальне стимулювання і відповідальність за ефективне використання грошових фондів. Фінансові методи становлять основу фінансового механізму, до них відносять: планування і прогнозування, інвестування, кредитування і самокредитування, оподаткування, матеріальне стимулювання і відповідальність, страхування, заставні, трансфертні, трастові операції, оренду, лізинг, факторинг та ін. Дія фінансових методів виявляється в утворенні й використанні різних грошових фондів.

Фінансовий важіль є прийомом дії фінансового методу. У фінансовому механізмі важливу роль відіграють такі фінансові важелі: прибуток, дохід, амортизаційні відрахування, фінансові санкції, ціни, орендна плата, дивіденди, відсоткові ставки за позиками, депозитами і облігаціями, інвестиції, валютні курси та ін.

Ефективність і дія фінансового механізму залежать від правового та нормативного забезпечення. До правового забезпечення входять законодавчі акти, постанови, накази та інші правові документи органів управління. Нормативне забезпечення функціонування фінансового механізму становлять інструкції, нормативи, норми, тарифні ставки, методичні вказівки і роз'яснення.

Інформаційне забезпечення складається з різного роду фінансово-економічної інформації. До такої інформації, передусім, відносять дані про фінансовий стан суб'єктів господарювання, фінансові процеси на внутрішньому і міжнародному ринках. Наявність надійної ділової інформації дає можливість швидко приймати фінансові та комерційні рішення, які забезпечують максимізацію прибутку.

Таким чином, фінансовий механізм є найдинамічнішою частиною фінансової політики. Він швидко реагує на всі особливості поточного стану в економічній і соціальній сферах країни. Виходячи

з того, що держава через фінансовий механізм здійснює свою діяльність у галузі фінансів, можна виділити директивний фінансовий механізм і регулюючий.

Директивний фінансовий механізм розробляється для фінансових відносин, у яких держава бере участь безпосередньо. До нього, як правило, входять податки, державний кредит, витрати бюджету, бюджетне фінансування, організація бюджетного устрою і бюджетного процесу, фінансове планування. У цьому разі держава детально розробляє обов'язкову для всіх учасників систему організації фінансових відносин. У багатьох випадках директивний фінансовий механізм може поширюватися на фінансові відносини, у яких держава не бере участі. До таких відносин належать ті, які мають велике значення для реалізації усієї фінансової політики (наприклад, ринок корпоративних цінних паперів), або одна із сторін цих відносин – агент держави (наприклад, фінанси державних підприємств).

Регулюючий фінансовий механізм розробляється для конкретного сегмента фінансових відносин, який прямо не зачіпає інтересів держави. Такого роду фінансовий механізм характерний для організації фінансових відносин на приватних підприємствах. У цьому разі держава встановлює загальний порядок використання фінансових ресурсів, що залишаються на підприємстві після сплати податків і обов'язкових платежів, а підприємство самостійно розробляє форми, види грошових фондів і напрями їхнього використання.

Фінансова глобалізація стала важливою тенденцією розвитку сучасної світової економіки, надзвичайно прискоривши темпи інновацій і виявивши необхідність корегування стратегії розвитку сучасних світових господарських зв'язків, посилення взаємодії національних фінансових систем.

Фінансова система – це сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення. Дане трактування терміну надає український фахівець Романенко О. Р.

Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних аспектів фінансової системи України зроблений В. М. Опаріним, який досить повно дослідив проблематику фінансової системи, визначив різні підходи щодо трактування фінансової системи у фінансовій

науці. Він класифікує фінансову систему за двома ознаками: за внутрішньою (змістовною) структурою й за організаційною будовою.

Фінансова система за змістовною структурою – це сукупність відносно відокремлених взаємопов'язаних сфер і ланок, які відображають специфічні форми та методи фінансових відносин.

Фінансова система за організаційною будовою – це сукупність фінансових органів та інституцій, які управляють грошовими потоками.

Фінансова система – це сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, сконцентрованих у розпорядженні держави, нефінансового сектора економіки (господарських суб'єктів), окремих фінансових інститутів і населення (домогосподарств) для виконання покладених на них функцій, а також для задоволення економічних і соціальних потреб.

У західній літературі поняття фінансової системи лаконічніше. Нобелівський лауреат з економіки Роберт К. Мертон та Зві Боді у підручнику з курсу фінансів визначили фінансову систему, як систему фінансових ринків та інших інститутів, які використовуються для укладання фінансових угод, обміну активами і ризиками.

Дж. Ван Хорн (американський фінансист), вважає, що фінансова система – це сукупність низки установ і ринків, які надають свої послуги фірмам, громадянам, а також урядам.

Менк'ю Н. Г., професор Гарвардського університету, визначає фінансову систему як сукупність економічних інститутів, що допомагають спрямувати ресурси осіб, які мають намір зробити заощадження, до тих, хто потребує позикових коштів у формі інвестицій.

У фінансовій науці виділяються дві основні теорії фінансів:

1. класична;
2. неокласична.

Класична теорія об'єднує сукупність теоретичних уявлень і практичних методик, які обґрунтовують механізм мобілізації та розподілу грошових коштів до бюджетів та позабюджетних фондів, що знаходяться в розпорядженні суб'єктів влади. Вважається, що дана теорія виникла в другій половині XVIII ст.

Традиційно під терміном «фінансова система» розуміється сукупність організаційних і взаємопов'язаних між собою фінансових відносин у суспільстві. В умовах розвитку ринкових відносин і

глобалізації економіки, визначення терміна «фінансова система» видозмінюється:

1. сукупність сфер і ланок фінансових відносин, згрупованих за певними ознаками (функціональний або змістовний підхід);
2. сукупність фінансових ринків і їх інститутів (інституційний підхід);
3. сукупність фінансових установ країни.

Фінансова система, як будь-яка інша, являє собою сукупність органічно взаємопов'язаних елементів, рух яких підпорядковується єдиній меті. У структуру фінансів як цілісної категорії з притаманними їй спільними властивостями входять кілька взаємопов'язаних ланок (інститутів).

Фінансовий інститут – група однорідних економічних відносин, взаємопов'язаних за формами та методами акумуляції або розподілу грошових коштів.

Неокласична теорія фінансів має давню історію і отримала широке визнання за кордоном, особливо в англо-американській науковій школі. Об'єктом вивчення неокласичної школи фінансів є ринки капіталу і фінанси приватного бізнесу. Створення даної школи було пов'язане з усвідомленням важливості суб'єктів господарювання як основи функціонування фінансової системи держави з ринковою економікою.

Різноманіття фінансових відносин утворює не просту сукупність елементів, а органічну систему взаємодіючих між собою елементів. Фінансові потоки та відносини об'єднуються в систему тому, що фінанси – це сегмент цілісного економічного формування. Безліч фінансових відносин за умови їх успішного функціонування підсилює ефективність функціонування всієї системи (синергічність). У процесі функціонування системи як єдиного цілого з'являються властивості, які не притаманні окремому елементу. Позитивні і негативні зміни у фінансовій системі мають властивість множення.

Фінансова система може розглядатися з двох сторін: з точки зору внутрішньої (змістовної) структури і організаційної будови. За внутрішньою структурою фінансова система – це сукупність відносно відокремлених сфер і ланок, які відображають специфічні форми та методи фінансових відносин. За організаційною будовою фінансова система – це сукупність фінансових органів та інститутів, які керують грошовими потоками.

Основною класифікаційною ознакою, відповідно до якої все

різноманіття фінансових відносин поділяється на складові частини, є роль суб'єкта в суспільному відтворенні. Таким чином, фінансові відносини поділяються на три великі групи (сфери фінансової системи):

1. фінанси суб'єктів господарювання;
2. державні та муніципальні фінанси;
3. фінансовий ринок.

Для характеристики ролі фінансової системи в економічному розвитку держави в працях американських вчених-фінансистів розглядаються такі її функції: інформаційна, функція контролю і моніторингу, функція управління ризиками, функція акумуляції заощаджень, функція зниження витрат обігу, функція розрахунково-платіжної системи, функція вирішення психологічних проблем стимулювання.

Зазначені функції відображають роль професійних учасників фінансового ринку в перерозподілі фінансових ресурсів між заощаджувачами, інвесторами і позичальниками, а також завдання, які вони реалізують в процесі своєї фінансової діяльності.

Фінансова система покликана забезпечувати вирішення наступних завдань:

1. розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту за допомогою здійснення комплексу комерційних, фінансових і фіскальних операцій, таким чином впливаючи на темпи і напрямки соціально-економічного розвитку держави;

2. забезпечення координованої взаємодії між державними органами управління, господарюючими суб'єктами і населенням в процесі формування та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів.

Склад і призначення функцій фінансової системи безпосередньо залежать від складу і структури самої фінансової системи. Національна фінансова система виконує наступні ключові функції:

- забезпечення переміщення економічних ресурсів у часі, через кордони держав і з одних галузей економіки в інші;
- забезпечення управління ризиками;
- акумулювання грошових коштів;
- заощадлива функція;
- функція кредитування, яка є однією з найбільш активних функцій фінансової системи;
- функція планування;

- інформаційна функція, що ґрунтується на наданні фінансової інформації;

- стимулююча функція;

- контрольна функція, яка завжди повинна бути спрямованою на сприяння реалізації поставлених цілей. При цьому контрольна функція може здійснюватися в двох формах:

1) контролю за зміною фінансових показників, станом платежів і розрахунків;

2) контролю за реалізацією стратегії фінансування економіки.

Фінансову систему можна розглядати з позиції її функцій або її інститутів. Фінансова система держави – це сукупність грошових відносин, що функціонують в державі. Такою є функціональна точка зору. З інституційної ж точки зору, фінансова система являє собою сукупність фінансових установ (банків, бірж і т. ін.).

В економічних відносинах беруть участь чотири суб'єкти:

1. держава;
2. регіон;
3. господарюючий суб'єкт;
4. домогосподарство.

У кожного з цих суб'єктів свої права і обов'язки, цілі і завдання. Вступаючи у відносини між собою, ці суб'єкти беруть участь в товарно-грошових відносинах, що призводить до створення фінансової системи.

Головну роль у фінансовій системі країни відіграють фінанси господарюючого суб'єкта. Завданням фінансів господарюючого суб'єкта є формування цим суб'єктом своїх грошових фондів і використання їх на основі ефективного управління грошовими потоками з метою здійснення своєї виробничо-торговельної і фінансової діяльності, отримання прибутку, забезпечення фінансової стійкості. Фінанси господарюючого суб'єкта за своєю роллю у фінансовій системі країни виступають як її провідна ланка.

Вітчизняні науковці В. Міщенко, О. Кіреєвта М. Шаповалова визначають стійкість фінансової системи як стан динаміки фінансової системи, вплив якого не заважає ефективному перерозподілу фінансових ресурсів в економіці, функціонуванню платіжної системи, а також абсорбції (амортизації) шоків.

Визначення стійкості фінансової системи, запропоновані різними авторами, можна розділити за такими напрямками:

1. визначення стійкості фінансової системи як такої, що

здатна ефективно функціонувати під впливом різних дестабілізаційних чинників;

2. визначення стійкості фінансової системи через призму поняття нестабільності;

3. визначення стійкості фінансової системи певними параметрами, які віддзеркалюють цільові орієнтири її забезпечення.

Стійкість фінансової системи – це якісне відображення функціонування фінансової системи завдяки ефективності її взаємодії з реальною економікою в умовах невизначеності впливу дестабілізаційних факторів.

Основні дестабілізаційні фактори, у свою чергу, можна розділити на ендогенні (внутрішні) та екзогенні (зовнішні).

До внутрішніх чинників впливу на стійкість фінансової системи країни можна віднести: рівень досконалості економічної політики держави та розвитку вітчизняної фінансової системи, стабільність курсу національної валюти, ступінь фінансової лібералізації, характер динаміки виробничих процесів у країні, ступінь політичної нестабільності, тощо.

До зовнішніх – світові глобалізаційні процеси в економіці, дестабілізацію грошових потоків та потоків капіталу на міжнародних фінансових ринках, мобільність капіталу тощо.

Фінансова стійкість розглядається на трьох рівнях: мікрорівні, національному та міжнародному, причому між ними існує тісний взаємозв'язок. Фінансова стійкість на мікрорівні вивчена досить добре, в той час як фінансова стійкість на рівні національної фінансової системи вимагає подальшого дослідження. Фінансова стійкість на міжнародному рівні також вимагає глибокого вивчення, однак, її аналіз неможливий без чіткого розуміння того, що являє собою фінансова стійкість на національному рівні.

Найважливішою ознакою системи є те, що система як ціле завжди більше, ніж проста сума складових її елементів. У той же час фінансова стійкість як елемент системи знаходиться під впливом інших елементів системи і реалізує ряд економічних факторів, наприклад, фактор цінової діяльності фірми, а також психологічних, управлінських, юридичних та інших. Звісно ж, що фінансову стійкість можна розглядати як здатність фінансової системи зберегти кількість і якість своїх ресурсів при зміні середовища.

У фінансовій системі будь-якої держави важливими є фактори, що впливають на її стійкість. Практично в будь-якій фінансовій

системі існує слабка ланка. Вона може бути на перший погляд незначною. Якщо цілеспрямовано впливати на неї, то можна дестабілізувати систему і досягти її руйнування.

Таким чином, фінансова стабільність передбачає рівновагу фінансової системи, а фінансова стійкість – тільки прагнення до рівноваги, і його досягнення можливе лише за відсутності негативних шоків.

Перелік індикаторів фінансової стійкості:

1. співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів;
2. співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів;
3. співвідношення кредитів, що не діють, не враховуючи резерви капіталу;
4. співвідношення кредитів, що не діють, до сукупних валових кредитів;
5. співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів;
6. норма прибутку на активи;
7. норма прибутку на капітал;
8. співвідношення відсоткової маржі до валового доходу;
9. співвідношення безвідсоткових витрат до валового доходу;
10. співвідношення ліквідних активів до сукупних активів;
11. співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань;
12. співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу;
13. співвідношення капіталу до активів;
14. співвідношення великих відкритих позицій до капіталу;
15. співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів;
16. співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу;
17. співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов'язаннях до капіталу;
18. співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу;
19. співвідношення витрат на утримання персоналу до безвідсоткових витрат;

20. поєднання ставок за кредитами та депозитами (базисні пункти);
21. поєднання найвищої та найнижчої міжбанківських ставок (базисні пункти);
22. співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських);
23. співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів;
24. співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до спільних зобов'язань;
25. співвідношення чистої відкритої позиції інструментів участі в капіталі до капіталу;
26. фінансова стійкість та ринки нерухомості;
27. співвідношення кредитів на житлову нерухомість до спільних валових кредитів;
28. співвідношення кредитів на комерційну нерухомість до спільних валових кредитів.

Довіра учасників ринку і практична цінність – два завдання, які належить вирішити при реформуванні системи фінансових індикаторів. Її якісне функціонування є запорукою подальшого розвитку відповідного інструментарію на різних сегментах національного фінансового ринку. Сформований за останні роки діалог професійного співтовариства з регулятором створює умови для спільної роботи по визначенню оптимальних рішень, виходячи з кращих зарубіжних практик і, в першу чергу, інтересів і специфіки поточного стану ринку і його учасників.

1.5. Фінансова робота та фінансова діяльність підприємства

Фінансова робота – це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємства і досягнення ним поставлених цілей, тобто це практична фінансова робота, що забезпечує життєдіяльність підприємства, а також поліпшення її результатів.

Також існує поняття "фінансова діяльність". Згідно зі стандартами бухгалтерського обліку фінансова діяльність – це діяльність, що приводить до зміни розміру і складу власного і позикового капіталу підприємства.

Фінансова робота підприємства здійснюється за такими

основними напрямками:

- фінансове прогнозування і планування;
- аналіз і контроль виробничо-господарської діяльності;
- оперативна і поточна фінансово-економічна робота.

Як правило, фінансова робота на підприємстві організовується фінансовим відділом, що є самостійним структурним підрозділом. Структура фінансового відділу підприємства орієнтовно будується за принципом, що представлений на рис. 1.1.

Керівник цього відділу безпосередньо підпорядковується керівникові підприємства і разом з ним відповідає за фінансову дисципліну і фінансовий стан підприємства, представляє підприємство у фінансових, кредитних та інших органах. На невеликих підприємствах, де немає самостійного фінансового відділу, цю роботу виконує фінансовий сектор (бюро, група), що створюється в складі бухгалтерії, фінансово-збутового відділу або іншого підрозділу підприємства; у цьому випадку його керівник відповідає за фінансову роботу підприємства.

На підприємствах зі значним обсягом зовнішньоекономічних зв'язків створюється група (сектор) валютних розрахунків і валютного регулювання.

Фінансове прогнозування і планування є одним з найважливіших напрямків фінансової роботи підприємства, на якому визначається загальна потреба в коштах для забезпечення нормальної виробничо-господарської діяльності та можливість одержання таких коштів.

У ринкових умовах підприємство самостійно визначає напрямки і розмір використання прибутку, що залишається в розпорядженні після сплати податків.

Метою складання фінансового плану є визначення фінансових ресурсів, капіталу і резервів на основі прогнозування величини фінансових показників: власних оборотних коштів, амортизаційних відрахувань, прибутку, кредиторської заборгованості, суми податків.

Аналіз і контроль фінансової діяльності підприємства – це діагностика його фінансового стану, що дає можливість визначити недоліки і прорахунки, виявити і мобілізувати внутрішньогосподарські резерви, збільшити доходи і прибуток, зменшити витрати виробництва, підвищити рентабельність, поліпшити фінансово-господарську діяльність підприємства в цілому.

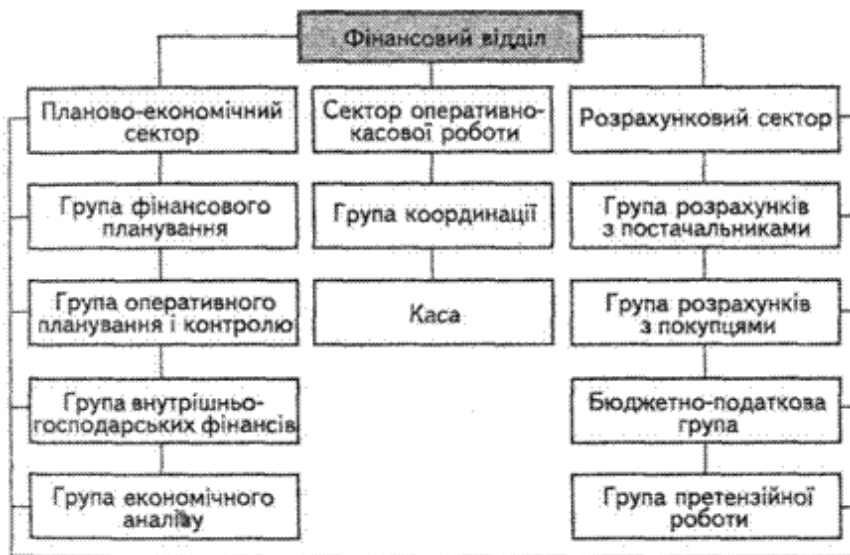

Рис. 1.1. Структура фінансового відділу підприємства

Аналіз та контроль фінансової діяльності підприємства – це діагноз його фінансового стану, що уможливує визначення недоліків та прорахунків, виявлення та мобілізацію внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів та прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому. Матеріали аналізу використовуються в процесі фінансового планування та прогнозування.

Підприємство має опрацювати таку систему показників, за допомогою якої воно змогло б із достатньою точністю оцінити поточні та стратегічні можливості підприємства. Аналітичну роботу підприємства можна поділити на два блоки:

- 1) аналіз фінансових результатів та рентабельності;
- 2) аналіз фінансового стану підприємства.

Ефективна організація фінансової роботи на підприємстві в ринкових умовах неможлива, якщо фахівці всіх економічних служб, насамперед, фінансової не здатні швидко й кваліфіковано орієнтуватись у вкрай динамічному фінансовому правовому полі України. Тому неодмінною умовою успішного функціонування підприємства є тісна координація роботи його фінансової служби (як, зрештою, й інших функціональних підрозділів) з юридичною службою.

Феліпе Пазос запропонував при аналізі ефективності функціонування національної фінансової системи, перш за все, враховувати її вплив на економічне зростання. Він зазначає: "Існують

дві школи, які пояснюють зв'язок між фінансовою системою та економічним розвитком. Перша школа стверджує, що політика монетарної і фінансової стабільності є несумісною із завданням прискорення економічного розвитку та змирилася з ідеєю, що інфляція і порушення рівноваги платіжного балансу є неминучими у випадку будь-якого економічного зростання взагалі. Друга школа стверджує, що політика фінансової стабільності є найкращим шляхом для досягнення збалансованого економічного розвитку.

На нашу думку, точка зору другої школи більшою мірою справдилася на практиці. Це пояснюється тим, що переважна більшість економічно розвинених країн світу протягом останніх десятиліть демонструє наступні досягнення свого фінансового і економічного розвитку:

1. рівномірне і поступове розширення грошових доходів відповідно до будь-якого збільшення виробничих потужностей;
2. зростання внутрішніх заощаджень;
3. спрямування заощаджень на інвестиції, які в межах загального плану розвитку найчастіше мають максимальну продуктивність;
4. цінова рівновага і рівновага валютного курсу.

Сучасна архітектура національної фінансової системи, як правило, відображає її структуру щодо економічної суті та ролі фінансового ринку (в контексті фондового) та банківських установ, а також природи інформаційної асиметрії, яка визначає економічну поведінку агентів. Враховуючи особливості банко- та фондоорієнтованої моделі фінансової поведінки, перевага тих чи інших інститутів по різному забезпечує реалізацію базових функцій фінансової системи, що, у свою чергу, має різний вплив на фінансові й економічні рішення суб'єктів господарювання, динаміку й структуру зростання економіки країни в цілому.

Втім в умовах розвитку нового технологічного циклу відбувається кардинальна трансформація господарських та фінансових відносин, в результаті чого формуються й новітні підходи до розвитку фінансових систем, а також ролі в цьому процесі різноманітних фінансових інститутів.

В сучасній зарубіжній літературі існує цілий ряд досліджень структури фінансової системи, факторів її розвитку, взаємозв'язку структури фінансової системи з рівнем економічного розвитку, впливу розвитку фінансової системи із урахуванням історичного

досвіду формування ринків та сучасного стану розвитку фінансових систем.

Виділяють 2 основні типи (моделі) фінансової системи:

1. Англо-саксонська або ринково-орієнтована модель – біржовий ринок із домінуванням небанківських інвесторів та наголосом на операції з корпоративними акціями (біржові економіки США та Великобританії);

2. Європейсько-континентальна (німецька) або банківсько-орієнтована модель – банківський ринок з домінуванням на ньому кредитних закладів та наголосом в основному на операції з державними цінними паперами (боргові економіки Японії, Франції та Німеччини).

Головні критерії відмінності між цими типами фінансової структури – через які фінансові інструменти та фінансові інститути отримує господарство грошові кошти, що є наслідком впливу традиційних цінностей населення, існуючої структури власності, ступеню відкритості економіки на економічне зростання.

Існує багато як переваг, так і недоліків кожної з моделей, і, як наслідок, неможливо однозначно заявити, яка з моделей є кращою для забезпечення економічного зростання. Тому останнім часом дослідники все більше концентрують свою увагу на більш актуальній концепції загального рівня фінансових послуг (або фінансово-сервісному підході). Дана концепція наголошує на тому, що структура фінансової системи має другорядне значення. І банки, і ринки цінних паперів є складовими частинами фінансової системи і вирішують схожі завдання в економіці. Під час порівняння країн першочергове значення має якість та доступність фінансових послуг, а не те, хто саме їх надає. Банки та ринки цінних паперів взаємно доповнюють один одного, сприяючи економічному зростанню.

В. Демент'єв зазначає, що для економічного розвитку важливий загальний стан фінансової системи, а її конфігурація – лише засіб мінімізації транзакційних витрат в конкретних умовах функціонування цієї системи. Дану концепцію підтверджує тенденція конвергенції, що відбувається у світі: в країнах з банківською моделлю все більше значення отримують ринкові механізми фінансування, а в країнах з розвиненими ринками цінних паперів зростає значення банків для фінансування корпоративного сектору. Автори даної концепції відмічають, що треба зосередитися на юридичній, регулятивній та політичній системах, які дозволяють

ефективно розвиватися банкам та ринкам цінних паперів.

Для фінансових систем, де домінують банківські установи, характерне наступне: на біржовому ринку обертаються цінні папери незначної (обмеженої) кількості компаній; власність сконцентрована у інсайдерів, в ролі яких виступають корпорації, фінансові інститути, окремі особи, держава. В результаті основну роль у забезпеченні фінансовими ресурсами потреб суб'єктів господарювання відіграють саме банки. У фінансових системах, що характеризуються високим рівнем розвитку фондового ринку, навпаки, на біржовому ринку котируються цінні папери значної кількості фірм; власність розпорошена між значною кількістю акціонерів; часта зміна власності забезпечує високу ліквідність фондового ринку, який відіграє головну роль у залученні додаткових фінансових ресурсів суб'єктами господарювання. Значну частку позикового капіталу компанії отримують через розміщення довгострокових корпоративних облігацій, попит на які формують фінансові посередники.

На етапі становлення фінансової системи більш привабливою є банківська організація, оскільки вона є способом подолання історичного розриву в розвитку інститутів ринку капіталу.

Банківські установи мають перевагу у фінансуванні стандартизованих, низько ризикованих, короткострокових проектів; у фінансуванні новостворених фірм, малих і середніх підприємств.

Щодо фондового ринку, то його роль зростає у фінансуванні інноваційних, високо ризикових, високоприбуткових, довгострокових проектів, а також великих компаній. Для країн з відносно низьким рівнем доходів, банківський сектор має сильніший вплив на економічне зростання як для країни в цілому, так і для окремих видів економічної діяльності, ніж фондовий ринок.

Порівняльна роль банків і фондових ринків у економічному розвитку має все більше значення для економічної діяльності з наступних причин:

1. банки і фондовий ринок надають відмінні фінансові послуги, які іноді доповнюють одна іншу (комплементарні);
2. економіка на різних стадіях розвитку для ефективної діяльності потребує різної суміші (оптимальної) фінансових послуг, отже різної комбінації банківських та фондово-ринкових операцій;
3. послуги, які надаються ринком у процесі економічного розвитку, набувають відносно більшого значення для економічної діяльності (з розвитком економіки фінансова система стає відносно

більш ринковою);

4. якщо фактична фінансова структура економіки не відповідає оптимальній, то розвиток як банків, так і фондових інститутів буде мати негативний вплив на економічну активність (обернена залежність між фінансовим розвитком і реальним ВВП).

Одним з підходів щодо дослідження фінансової стійкості країни є аналіз її потенційних можливостей для обслуговування зовнішніх зобов'язань. При цьому, оскільки для більшості країн зовнішня заборгованість погашається в іноземній валюті, важливим показником платоспроможності є експорт товарів і послуг.

Світовий банк при аналізі платоспроможності країни пропонує використовувати ряд показників, представлених у публікаціях банку «Global Development Finance». У них тягар зовнішньої заборгованості вимірюється показниками (в %): відношенням зовнішнього боргу до ВВП і відношенням боргу до експорту товарів і послуг.

За цими критеріями країни поділяються на три групи: з високим, середнім і низьким рівнями зовнішньої заборгованості. До першої групи належать країни, в яких 1-й показник вищий за 80 % або 2-й показник перевищує 220 %, для другої групи ці показники коливаються в інтервалі відповідно між 80 і 48 %, 220 і 132 %. Для третьої групи – найбільш фінансово стійких країн з низьким рівнем зовнішньої заборгованості – відношення зовнішнього боргу до ВВП не перевищує 48 %, а відношення боргу до експорту товарів і послуг – 132 %.

Х. Мінські запропонував інший підхід до аналізу фінансової стабільності: в самій сучасній ринковій економіці закладена фінансова нестабільність.

Відповідно до теорії Мінські визначення фінансової стійкості може трактуватися таким чином: фінансова система країни є стійкою, якщо витрати національної економіки не призводять до збільшення співвідношення зовнішнього боргу до ВВП; або у більш вузькому сенсі – система державних фінансів є стійкою тоді, коли витрати державного бюджету не призводять до збільшення співвідношення державного боргу до ВВП.

Сутність фінансової системи полягає в тому, що вона є тією базовою основою, яка забезпечує діяльність та функціонування економіки країни як в цілому, так і в окремих її проявах. Ефективна фінансова система є тією рушійною силою, яка рухає життя не тільки країни, але і кожного її мешканця. Вона підтримує баланс, який

забезпечує динамічний розвиток усіх сфер та ланок господарства країни, а також підтримує виконання соціального захисту на необхідному рівні через діяльність певних інститутів.

Основна література:

1. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств : навчальний посібник / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
2. Фінанси підприємств : навчальний посібник / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.
3. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств : підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – К. : ЦУЛ, 2017. – 504 с.
4. Любенко Н. М. Фінанси підприємств : навчальний посібник / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
5. Фінанси : навчальний посібник: експрес-курс / [Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. та ін.]. За загальною редакцією Волохової І. С. – Харків : Видавництво «ПромАрт», 2018. – 262 с.
6. Понятие, субъекты и объекты финансовой системы : веб-сайт. - URL: <http://www.creditconsult.com.ua/st2013/> (дата звернення: 15.06.2019).
7. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. – К. : КНЕУ, 2009. - 396 с.

Додаткова література:

1. Луцишин З. Асиметрія та парадокс фінансової глобалізації. – К. : КНЕУ, 2018. – 234 с.
2. Опарін В. М. Фінанси : навчальний посібник. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
3. Постоловська О. П. Сутність фінансової системи, її структура та принципи побудови // Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.[м. Вінниця, 18 квітня 2018 р.]: у 2-х томах. Том 1. – Вінниця : ВННІЕ ТНЕУ, 2018. – 152 с.
4. Боди Зв., Мертон Р. Финансы : учебное пособие. – М. : Вильяс, 2007 – 592 с.
5. Чугунова І. Я. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України. –К. : Академія фінансового управління, 2009. – 471 с.

Контрольні запитання:

1. Визначте поняття "фінанси підприємств".
2. Охарактеризуйте ознаки фінансів підприємства.
3. Визначте склад об'єктів та суб'єктів фінансових відносин підприємства.
4. Охарактеризуйте функції фінансів підприємств.

5. Визначте поняття "фінансові ресурси підприємства". Склад і значення фінансових ресурсів для підприємства.
6. Склад і структура фінансового механізму.
7. Директивний та регулюючий фінансовий механізм.
8. Фінансовий відділ підприємства: його цілі, завдання, структура.

Проблемні запитання:

1. Поміркуйте над тим, які навчальні дисципліни треба засвоїти, щоб ефективно управляти фінансами власного підприємства.
2. Чи можуть суттєві запаси електронних грошей слугувати надійним джерелом фінансової безпеки підприємства?
3. Фінансові відносини на підприємстві мають суперечливий характер. А саме, кожний їх суб'єкт прагне отримати якомога більше від розподілу фінансових ресурсів, що можливе тільки за рахунок інших суб'єктів. Обґрунтуйте шляхи вирішення цього протиріччя.

Тематика індивідуальних завдань (есе):

1. Вплив державної політики «лібертаріанства» на фінансову діяльність підприємств.
2. Шляхи підвищення ефективності використання фінансових ресурсів конкретного підприємства (підприємство за вибором студента).

Тести:

1. Фінанси – це:

- 1) економічні відносини, що відображають формування, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу;
- 2) грошові кошти, що пов'язані зі сплатою податків та інших платежів підприємствами до бюджету;
- 3) виторг підприємств, національний дохід, фінансові резерви;
- 4) суспільні відносини, що пов'язані з грошовими фондами.

2. Передумови функціонування фінансів:

- 1) ліквідація командно-адміністративної системи;
- 2) перехід до змішаної економіки;
- 3) економічний розвиток суспільства, дія економічних законів,

потреби розширеного відтворення;

4) перехід до ринкової економіки.

3. Процес фінансового розподілу на макроекономічному рівні стосується:

1) національного багатства країни;

2) виторгу підприємств;

3) валового національного продукту, національного доходу, державного кредиту;

4) індивідуальних пенсійних рахунків громадян.

4. До числа активних учасників фінансових відносин входять:

1) держава, юридичні і фізичні особи – підприємці, населення;

2) митники;

3) податківці;

4) державна служба охорони.

5. До числа ознак фінансів входять:

1) емісія грошей;

2) наявність Міністерства фінансів;

3) рух матеріальних ресурсів;

4) обмінно-розподільчий характер, рух вартості від одного суб'єкта до іншого, грошова форма відносин, формування доходів і здійснення видатків.

6. Двоїстий характер фінансів виявляється у тому, що:

1) з одного боку – це фінансові відносини, а з іншого – це фінансові ресурси;

2) з одного боку – це централізовані грошові фонди, а з іншого – децентралізовані;

3) з одного боку – це фінансові ресурси, а з іншого – це фінансові резерви;

4) з одного боку – це розподіл ВВП, а з іншого – перерозподіл ВВП.

РОЗДІЛ 2

ГРОШОВІ РОЗРАХУНКИ ПІДПРИЄМСТВ

- 2.1. Сутність грошових розрахунків підприємств.
- 2.2. Безготівкові і готівкові розрахунки.
- 2.3. Проведення касових операцій.
- 2.4. Види банківських рахунків і порядок їх відкриття.

2.1. Сутність грошових розрахунків підприємств

Єдиний грошовий оборот країни складають готівкові та безготівкові розрахунки. Розподіл та перерозподіл грошових коштів здійснюється шляхом банківських транзакцій та готівкою. До єдиного грошового обороту країни долучаються нові форми грошових знаків – електронні гроші, біткоїни і т. ін.

Рух грошей опосередковує товарний обіг. Крім руху товарів і грошей, вільним в умовах ринкових відносин є рух робочої сили, інших виробничих ресурсів, послуг, інвестицій, цінних паперів, боргових зобов'язань.

Грошові розрахунки підприємств здійснюються в умовах, коли гроші в будь-якій їх формі є носіями наступних функцій: міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші. Обмін грошей на товар і товару на гроші відбувається при здійсненні грошима наступних функцій: міра вартості, засіб обігу, світові гроші. Не відбувається такого обміну, коли гроші здійснюють функції засобу платежу і засобу нагромадження. Маса грошей, яка перебуває в обігу, завжди буде меншою за загальну кількість грошей в країні на суму грошових фондів накопичення і зберігання.

Не всі складові елементи грошової маси в країні в дану конкретну хвилину є активними грошима, приймаючи участь в обороті. Частина загальної грошової маси країни завжди тезаврується, являючи собою пасивні гроші. Крім тезаврації, вилучення грошових коштів з активного грошового обороту країни здійснюється також у наступних формах: кошти на рахунках суб'єктів господарювання, громадських організацій, кошти населення, інші фонди накопичення і зберігання, які є лише потенційним платіжним засобом.

Більша частина грошового обігу припадає на безготівковий обіг, який охоплює всі сфери господарських відносин підприємств і організацій, банківських і фінансових установ, населення.

Грошовий обіг на кожному суб'єкті господарювання відбувається в таких напрямках:

- забезпечення процесу виробництва товарів, робіт, послуг (закупівля сировини, матеріалів, комплектуючих, виплата заробітної плати);
- реалізація продукції (робіт, послуг), тобто відшкодування витрат і формування доходів;
- сплата податків, інших обов'язкових відрахувань і зборів;
- забезпечення спільної діяльності суб'єктів господарювання;
- отримання і погашення кредитів та сплата відсотків за кредити кредитним установам.

Таке групування пов'язане з різною економічною сутністю названих розрахунків, документообігом, видами й методами фінансового та банківського контролю.

Безготівковий грошовий обіг повністю здійснюється через банківські установи, в яких відкрито рахунки суб'єктам господарювання.

Від правильної організації грошових розрахунків у цілому залежить оперативність їх здійснення, а отже, і фінансовий стан підприємств, установ та організацій.

Одним з найсуттєвіших факторів оптимізації розрахунків між національними суб'єктами господарювання є стандартизація та уніфікація самих розрахунків.

2.2. Безготівкові і готівкові розрахунки

Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками з доручення підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Безготівковим грошовим розрахункам, як правило, віддають перевагу. Це пояснюється тим, що за використання безготівкових розрахунків досягається значна економія витрат на їх здійснення. Крім цього, широкому застосуванню безготівкових розрахунків сприяє чинне законодавство з огляду на можливість вивчення, регулювання і контролю грошового обороту підприємств.

За безготівкових розрахунків оплатою визнається факт надходження коштів за товари (послуги, роботи) на рахунки в установи банку, а за розрахунків готівкою – факт надходження грошей у касу.

Безготівкова форма розрахунків пов'язана з готівковою формою. Так, одержуючи перерахування за реалізовану продукцію в безготівковій формі, підприємство має отримати в установленому порядку в банківській установі готівку для виплати заробітної плати, покриття різних витрат, на господарські потреби тощо. У цьому разі гроші, що надійшли в безготівковій формі, можуть бути отримані в банку в готівковій формі.

Підприємства торгівлі, сфери обслуговування населення, реалізуючи товари, виконуючи замовлення, надаючи послуги, отримують плату за це, як правило, готівкою. Водночас їхні розрахунки з постачальниками, фінансово-кредитними установами, цільовими фондами в основному здійснюються в безготівковій формі.

Безготівкові розрахунки слід розглядіти як цілісну систему, яка включає:

- класифікацію розрахунків;
- організацію розрахунків;
- форми відповідних документів;
- взаємовідносини платників з банками.

Розрахунки за товарними операціями пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг. Вони становлять переважну частину всього грошового обороту в державі й обслуговують поточну фінансово-господарську діяльність підприємств. Від організації розрахунків за товарними операціями залежать розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за нетоварними операціями пов'язані з фінансовими операціями: з кредитною системою, з бюджетами різних рівнів, зі сплатою фінансових санкцій. Ці розрахунки здійснюються після реалізації продукції, тобто за результатами завершення кругообороту коштів підприємства.

Відповідно до місця проведення безготівкові розрахунки поділяють на внутрідержавні (що здійснюються в межах одного населеного пункту) та міждержавні, які здійснюються між господарськими суб'єктами, котрі перебувають на теренах різних держав.

За способом реалізації продукції безготівкові розрахунки можуть бути:

- прямими, які здійснюються безпосередньо між постачальниками;

- транзитними, які здійснюються при наявності проміжних суб'єктів (структур).

За способом отримання платежу безготівкові розрахунки поділяються на гарантовані, тобто такі, що забезпечують гарантію платежу за рахунок депонування коштів, та негарантовані, за яких платіж не гарантується.

Організація розрахунків передбачає їх здійснення записом (перерахуванням) коштів з рахунка покупця (платника коштів) на рахунок постачальника (отримувача коштів) або заліком взаємних розрахунків між покупцем і постачальником продукції.

За економічним змістом організація безготівкових розрахунків виходить за межі суто технічних операцій, пов'язаних зі списанням і зарахуванням коштів на рахунки клієнтів у банківській установі.

Форми безготівкових розрахунків бувають різні. Ці форми пов'язані з використанням різних видів розрахункових документів.

Розрахункові документи готує постачальник або платник, а в окремих випадках – банк. Розрахунковий документ – це відповідно оформлений документ на переказ грошових коштів.

Для здійснення безготівкових розрахунків можуть застосовуватись такі платіжні документи (інструменти):

- платіжне доручення;
- платіжна вимога-доручення;
- платіжна вимога;
- розрахунковий чек;
- акредитив;
- вексель.

Розрахункові платіжні документи складаються на бланках, форми яких визначено «Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», затвердженою Постановою Правління НБУ № 135 від 29.03.2018 року (зі змінами і доповненнями).

Розрахунковий документ (за винятком розрахункового чека) виписують у кількості примірників, потрібній для всіх учасників безготівкових розрахунків (але не менше двох) з використанням технічних засобів (електронно-обчислювальних та друкарських машин).

Розрахункові документи можуть подаватися до банку як на паперових носіях, так і у вигляді електронних розрахункових документів програмно-технічного комплексу «клієнт – банк».

Списання коштів з рахунків платника здійснюється на підставі першого примірника розрахункового документа, який залишається на зберіганні в банку Платника. Інші примірники розрахункового документа (за винятком розрахункових чеків) банк передає платнику.

Організація безготівкових розрахунків у господарському обороті регулюється нормативно-правовими актами Національного банку. Національний банк України виступає як методичний центр з розробки форм і засобів розрахунків у народному господарстві, правил документообороту, організації банківського контролю за проведенням розрахунків.

За переходу до ринкових відносин організація безготівкових розрахунків повинна активно сприяти виконанню таких завдань:

- удосконалення комерційного розрахунку на підприємстві;
- оптимізація форм і способів безготівкових розрахунків;
- підвищення відповідальності підприємств за своєчасне і в повному обсязі здійснення платежів за всіма зобов'язаннями;
- постійний пошук нових механізмів організації безготівкових розрахунків, які б дали змогу на економічній основі подолати негативні процеси в грошовій сфері;
- зміцнення договірної дисципліни;
- прискорення обороту коштів.

Система безготівкових розрахунків має бути пов'язана з реальним товарним оборотом. Тільки за такої умови буде забезпечений безперервний кругооборот коштів суб'єктів господарювання і, як наслідок, розвиватиметься виробництво. Нормалізація системи безготівкових розрахунків сприятиме нормальним ринковим відносинам.

2.3. Проведення касових операцій

Готівкові розрахунки шляхом проведення касових операцій – це платежі готівкою підприємств, підприємців і фізичних осіб між собою за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Готівкова форма розрахунків шляхом проведення касових операцій застосовується в процесі обслуговування населення – виплати заробітної плати, матеріального заохочення, дивідендів, пенсій, грошової допомоги. Отримуючи готівкові кошти (грошові

знаки національної валюти України – банкноти і монети), населення також здійснює різні платежі. Підприємства (підприємці), які відкрили поточні розрахунки в установах банків і розраховуються за своїми зобов'язаннями, мають право застосовувати готівкові розрахунки між собою та з іншими підприємцями і фізичними особами як за рахунок коштів, одержаних з банків, так і за рахунок готівкової виручки. Такі розрахунки здійснюються через касу підприємства одночасним обов'язковим веденням касової книги встановленої форми.

Сума готівкового розрахунку одного підприємства (підприємця) з іншим підприємством (підприємцем) не повинна перевищувати трьох тисяч гривень протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами.

Платежі понад установлену граничну суму проводяться виключно в безготівковому порядку. При цьому кількість підприємств (підприємців), з якими проводяться такі розрахунки протягом дня, не обмежується.

Зазначене обмеження не стосується розрахунків підприємств (підприємців) з фізичними особами, бюджетами та державними цільовими фондами, а також малих і середніх підприємств за використання готівкових коштів, одержаних ними за рахунок кредитної лінії Європейського банку реконструкції та розвитку. Обмеження також не поширюється на добровільні пожертви, благодійну допомогу, вилучену органами державної податкової служби готівку, на розрахунки за спожиту електроенергію, а також на кошти, видані на відрядження.

Розрахунки готівкою проводяться із застосуванням прибуткових та видаткових касових ордерів, касових і товарних чеків, розрахункових квитанцій, які підтверджують факт продажу (повернення) товарів або коштів, надання послуг, а також рахунків-фактур, договорів, угод, контрактів, актів закупівлі товарів тощо.

Усім підприємствам, які мають рахунки в установах банків і здійснюють операції з готівкою, банк встановлює ліміт каси, тобто граничний розмір готівки, який може залишатися в касі підприємства на кінець робочого дня.

Готівкову виручку, що надійшла до каси підприємства, воно має здати до установи банку для зарахування його на поточний рахунок.

З метою обліку повної суми фактичного надходження готівки підприємство повинно оприбуткувати його прибутковим касовим ордером і відобразити цю суму в касовій книзі.

2.4. Види банківських рахунків і порядок їх відкриття

Для створення ефективної системи безготівкових розрахунків принципове значення має визначення основних нормативних положень, які б регулювали безготівкові розрахунки і максимально сприяли прискоренню народногосподарського обороту.

Принципи організації безготівкових розрахунків відображають реальний стан національної економіки і визначають способи і форми розрахунків.

Виділяють декілька основних принципів організації безготівкових розрахунків.

Перший принцип стосується обов'язкового зберігання підприємствами та установами грошових коштів на рахунках в установах банку (за винятком перехідних залишків у касі). Правовою базою для реалізації цього принципу є угода між підприємством і банком про розрахунково-касове обслуговування.

Недотримання цього принципу призводить до відпливу грошей з легальних каналів грошового обороту і, як наслідок, до посилення тіньового характеру економіки.

Другий принцип полягає в тому, що підприємствам надається право вибору установи банку для відкриття рахунків усіх видів (за згодою банку).

Третій принцип – принцип самостійного (без участі банків) вибору підприємствами форми розрахунків і способу платежу та широкого використання їх у своїх договорах і угодах. Платники й одержувачі коштів контролюють своєчасне проведення розрахунків і претензій, що виникають, розглядають їх у встановленому претензійно-позовному порядку без участі банківських установ. Установи банків можуть тільки порадишити своїм клієнтам застосовувати ту чи іншу форму розрахунків, ураховуючи специфіку діяльності та конкретні умови, розрахунків. Спосіб платежу характеризує порядок списання коштів з рахунків платника. У сучасній системі безготівкових розрахунків суб'єкти господарювання використовують два основні способи платежу:

- перерахування коштів з банківського рахунка постачальника на рахунок одержувача коштів через відповідні записи;
- зарахування взаємних вимог платника і одержувача коштів.

Призначення всіх способів розрахунків полягає в погашенні грошових зобов'язань, а правильний вибір способу платежу передбачає прискорення розрахунків, зниження витрат на проведення платежів і забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції.

Четвертий принцип. Кошти з рахунків клієнтів банки списують тільки з доручення власників цих рахунків, як правило, за згодою (акцептом) платника (власника рахунка) після перевірки виконання постачальником договірних умов. У разі порушення умов договору платник може відмовитися від оплати розрахункових документів, про що повідомляє постачальника. Цей принцип організації безготівкових розрахунків відображає провідну роль споживача (покупця товару) в системі ринкових відносин. Платник може давати доручення про списання коштів зі свого рахунка у формі електронного розрахункового документа, якщо це передбачено договором.

П'ятий принцип стосується відкриття рахунків. Поточні рахунки підприємствам-суб'єктам підприємницької діяльності, відкривають установи банків тільки за умови повідомлення про це податкового органу.

Шостий принцип визначає порядок здійснення платежів.

Розрахунки з покупцями за товарно-матеріальні цінності і послуги проводяться, як правило, після відвантаження продукції або надання послуг. Максимальне наближення моменту проведення платежу до терміну відвантаження товарів – необхідна умова забезпечення економічності й ефективності безготівкових розрахунків. Проведення оплати товарів (робіт, послуг) після їх відвантаження (виконання) без затримки платежу свідчить про платоспроможність підприємств і ефективну розрахунково-платіжну дисципліну в народногосподарському обороті країни.

Сьомий принцип: платежі здійснюються в межах залишків коштів на рахунках платника або в межах наданого банківського кредиту.

Восьмий принцип: розрахунки між суб'єктами підприємницької діяльності проводяться, як правило, у безготівковому порядку. Готівкові розрахунки можуть застосовуватися в міжгосподарських взаємовідносинах, якщо це невеликі за сумою платежі (до 3000 грн), а

також за витрати на внутрігосподарські потреби. Розмір таких витрат обмежений. За розрахунки готівкою отримувач коштів повинен дотримуватись установлених правил, а саме: суму отриманої готівки провести через касову книгу і повернути її в повному обсязі на свій рахунок у банк у разі невикористання.

Суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні та фізичні особи) для зберігання коштів і здійснення всіх видів банківських операцій відкривають рахунки в банках на власний вибір і за згодою цих банків.

Кожне підприємство може відкривати два і більше поточних рахунків у національній валюті та рахунки в іноземній валюті.

Відкриваючи рахунки підприємству, установа банку повідомляє про це податковий орган за місцем реєстрації власника рахунка та Національний банк протягом трьох робочих днів із дня відкриття рахунка. Форма і зміст такого повідомлення встановлюються центральним податковим органом України. Операції за рахунками здійснюються тільки після отримання повідомлення від податкового органу про взяття цих рахунків на облік.

За наявності двох поточних рахунків у національній валюті їх власник протягом трьох робочих днів із дня відкриття або закриття кожного наступного рахунка визначає один із них як основний (для обліку заборгованості, котра стягується в безспірному порядку) і повідомляє його номер податковому органу за місцем реєстрації та банкам, де відкрито додаткові рахунки в національній та іноземних валютах. У свою чергу, банки, що в них відкрито додаткові рахунки, також протягом трьох робочих днів повідомляють про це банк, в якому відкрито основний рахунок.

Усі суб'єкти підприємницької діяльності та установи банків зобов'язані дотримуватись вимог чинного законодавства щодо відкриття рахунків. За порушення цих вимог суб'єкти підприємницької діяльності та комерційні банки несуть відповідальність.

Підприємства та їхні відокремлені підрозділи можуть мати такі рахунки в національній валюті:

- поточні рахунки, що відкриваються для зберігання грошових коштів та здійснення всіх видів банківських операцій;
- бюджетні, що відкриваються підприємствам, яким виділяються кошти з державного або місцевого бюджетів для цільового їх використання;

- кредитні, що відкриваються в будь-якій установі банку, котра має право видавати кредити (ці рахунки призначено для обліку кредитів, наданих способом оплати розрахункових документів чи переказу коштів на поточний рахунок позичальника відповідно до умов кредитної угоди);

- депозитні (вкладні), що відкриваються установою банку власникові рахунка на певний конкретний строк. Кошти на депозитні рахунки переказуються з поточного рахунка і після закінчення строку зберігання повертаються на нього ж. Відсотки за депозитними вкладками перераховуються на поточний рахунок або зараховуються на поповнення депозиту. Проведення розрахункових операцій та видача коштів готівкою з депозитного рахунка забороняються.

Для відкриття поточних рахунків підприємства подають установам банків такі документи:

- заяву на відкриття рахунка, підписану керівником та головним бухгалтером;

- копію свідоцтва (засвідчену нотаріально) про державну реєстрацію в органі державної виконавчої влади або іншому органі, уповноваженому здійснювати державну реєстрацію;

- копію статуту (положення), засвідчену нотаріально чи органом реєстрації. Установа банку, яка відкриває поточний рахунок, робить запис про відкриття рахунка на тому примірнику статуту (положення), де стоїть позначка про взяття підприємства на облік у податковому органі, після чого цей примірник повертається власнику рахунка;

- копію документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік;

- картку зі зразками підписів осіб, яким надано право розпоряджання рахунком та підписання розрахункових документів зі зразком відбитка печатки підприємства;

- копію документа про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України, засвідчену нотаріально або органом, що видав відповідний документ.

Банківські рахунки в іноземній валюті поділяються на:

- поточні;
- розподільчі;
- кредитні;
- депозитні (вкладні).

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається підприємству для проведення розрахунків у безготівковій та готівковій іноземній валюті в разі здійснення поточних операцій.

Розподільчий рахунок призначений для попереднього зарахування коштів у іноземній валюті. Кошти, які були зараховані на розподільчий рахунок і не підлягають продажу на міжбанківському валютному ринку України, розподіляються за призначенням. Гривневий еквівалент коштів в іноземній валюті, які були зараховані на розподільчий рахунок і згідно з чинним законодавством України підлягають продажу на міжбанківському валютному ринку, у встановленому порядку зараховується на поточний рахунок.

Для відкриття поточного рахунка в іноземній валюті підприємство подає в банк ті самі документи, що і для відкриття поточного рахунка в національній валюті. Коли поточний рахунок в іноземній валюті відкривається в тому самому банку, де відкрито поточний рахунок у національній валюті, підприємство подає тільки заяву про відкриття рахунка та картки зі зразками підписів і відбитком печатки.

Кредитні рахунки в іноземній валюті відкриваються юридичним особам – резидентам та нерезидентам – уповноваженим банком у порядку, визначеному відповідним договором. Кредитні рахунки призначені для обліку кредитів, наданих способом оплати розрахункових документів чи переказом кредитних коштів на поточний рахунок позичальника відповідно до умов кредитної угоди.

2.4.1. Розрахунки платіжними дорученнями

Платіжне доручення – розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника банку, котрий його обслуговує, про списання зі свого рахунка зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок одержувача.

Доручення приймаються до виконання банками протягом десяти календарних днів з дня виписки. День оформлення платіжного доручення не враховується.

Платіжні доручення застосовуються в розрахунках за платежами товарного і нетоварного характеру.

Розрахунки дорученнями можуть здійснюватись:

- за фактично відвантаженою (продану) продукцію (виконані роботи, надані послуги тощо);

- у порядку попередньої оплати (якщо це обумовлено договором);
- для завершення розрахунків за актами звірки взаємної заборгованості підприємств;
- для перерахування підприємствами сум, які належать фізичним особам (заробітна плата, пенсії тощо), на їхні рахунки в банках;
- для сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів;
- в інших випадках за згодою сторін.

Оформляючи платіжне доручення, платник надає повну інформацію про платіж та документи, на підставі яких здійснюється перерахування коштів одержувачу. Ця інформація наводиться в реквізиті платіжного доручення «Призначення платежу». Банк перевіряє заповнення цього реквізиту лише за зовнішніми ознаками.

Розрахунки платіжними дорученнями – одна з найпоширеніших форм безготівкових розрахунків у господарському обороті України. Позитивною стороною такої форми розрахунків є її універсальний характер і відносно простий та швидкий документооборот.

2.4.2. Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями

Платіжні вимоги-доручення – це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин. Верхня частина – вимога підприємства-постачальника до підприємства-покупця сплатити вартість товару, виконаних робіт чи послуг. Нижня частина – доручення покупця (платника грошових коштів) банку, який його обслуговує, перерахувати належну суму коштів з його рахунка на рахунок постачальника. Цей розрахунковий документ заповнює постачальник (отримувач грошових коштів) і направляє покупцеві (платнику коштів). Покупець (платник коштів), коли він згоден оплатити товар (роботи, послуги), заповнює нижню частину цього документа і направляє його у свій банк (банк, який його обслуговує) для переказу акцептованої суми на розрахунковий рахунок постачальника.

Платіжні вимоги-доручення використовуються переважно в міжміських розрахунках за відвантажені товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги. Їх не застосовують у роз-

рахунках претензійного характеру навіть тоді, коли вони впливають із реальних відносин щодо поставки товарів і надання послуг.

Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями можуть бути з акцептом чи без акцепту. Платники мають право повністю відмовитися від акцепту платіжної вимоги-доручення, в таких випадках: коли товари (послуги) не було замовлено; коли товари відвантажено не на погоджену адресу; коли їх доставлено з порушенням строку; коли вони недоброякісні, некомплектні; коли не погоджено ціну товару. Часткова відмова від акцепту платіжної вимоги-доручення можлива тоді, коли поряд із замовленими відвантажено і якісь додаткові товари; коли документально встановлено наявність недоброякісної або неукомплектованої частини товарів; у разі завищення цін, арифметичних помилок у товарно-транспортних документах тощо.

Причиною відмови від акцепту може бути також порушення умов контрактів (угод). Про відмову від акцепту платник зобов'язаний у встановлений строк повідомити банк і постачальника, зазначивши причини відмови. Відмова від акцепту не приймається банком, якщо її недостатньо мотивовано або мотиви суперечать законодавству чи інструкціям банку.

Позитивним моментом такої форми розрахунків є те, що використання вимог-доручень підвищує відповідальність суб'єктів розрахункових відносин за організацію розрахунків через те, що розрахункові документи пересилаються постачальником платнику, обминаючи банк. Така форма розрахунків більше ніж інші відповідає фінансовим та господарським інтересам постачальників і покупців; зміцнює договірні відносини в господарстві; прискорює оформлення розрахункових документів; платіж здійснюється за згодою платника після попередньої перевірки розрахункових і товарно-транспортних документів постачальника.

Проте, незважаючи на переваги розрахунків платіжними вимогами-дорученнями, ця форма безготівкових розрахунків є малопоширеною.

Недоліком розрахунків із застосуванням платіжних вимог-доручень є неможливість гарантії платежу. Несвоєчасна оплата рахунків платниками, відмова від акцепту сповільнює рух грошових коштів.

2.4.3. Розрахунки платіжними вимогами

Платіжна вимога – це розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (або отримувача за договірною списання) до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником перерахування належної суми коштів з рахунка платника на рахунок отримувача.

Платіжна вимога застосовується в разі здійснення примусового списання (стягнення) коштів на підставі рішень судів та інших державних і недержавних органів. Вона приймається банком до виконання незалежно від наявності достатнього залишку коштів на рахунку платника протягом 30 календарних днів від дати складання.

Ці платіжні вимоги банк може виконувати частково – у межах наявної суми на рахунках платника, а в невиконаній сумі повертати разом із супровідними документами за відповідною адресою. Якщо вимога надійшла від банку стягувача, то вона повертається стягувачу через цей банк; якщо від державного виконавця або податкового органу – то безпосередньо цьому державному виконавцю або податковому органу.

Банки виконують платіжні вимоги на примусове списання (стягнення) коштів з усіх рахунків підприємств (поточних, депозитних чи відкритих за рахунок цього підприємства для здійснення розрахунків за акредитивами). Якщо до банку надійшло кілька розрахункових документів на примусове стягнення коштів, то за їх виконання дотримуються таких пріоритетів: спочатку виконуються платіжні вимоги, оформлені на підставі рішень судів, далі – розрахункові документи на уплату платежів до бюджету, після цього – платіжні вимоги, оформлені на підставі інших виконавчих документів.

2.4.4. Розрахунки із застосуванням розрахункових чеків

Розрахунковий чек – це розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунка (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.

Чекодавець – юридична або фізична особа, яка здійснює платіж за допомогою чека та підписує його.

Чекодержатель – підприємство, котре виступає як отримувач коштів на чек.

Банк-емітент – банк, що видає чекову книжку (розрахунковий чек) підприємству або фізичній особі.

Розрахункові чеки використовуються тільки для безготівкових розрахунків підприємств та фізичних осіб з метою зменшення розрахунків готівкою за отримані товари (виконані роботи та надані послуги) і не підлягають сплаті готівкою.

Розрахункові чеки (чекові книжки) виготовляються на спеціальному папері Банкнотно-монетним двором Національного банку (або іншими спеціалізованими підприємствами) з дотриманням усіх обов'язкових вимог. Розрахункові чеки, які брошурують у чекову книжку по 10, 20, 25 аркушів, є бланками суворого обліку.

Для гарантованої оплати розрахункових чеків чекодавець бронює кошти на окремому рахунку «Розрахунки чеками» у банку-емітенті. Для цього разом із заявою на видачу чекової книжки чекодавець подає до банку-емітента платіжне доручення для перерахування коштів на аналітичний рахунок «Розрахунки чеками». Банк-емітент видає чекову книжку на ім'я чекодавця на суму, що не перевищує залишку коштів на рахунку чекодавця.

Строк дії чекової книжки – один рік (розрахункового чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, – три місяці).

Строк дії невикористаної чекової книжки може бути продовжено за погодженням з банком-емітентом.

Розрахунковий чек із чекової книжки пред'являється до оплати в банк чекодержателя протягом 10 календарних днів (день виписки не враховується).

Підприємствам не дозволяється обмінювати розрахунковий чек на готівку та отримувати решту з суми чека готівкою. Фізичні особи можуть обмінювати розрахунковий чек на готівку або отримувати решту готівкою, але не більше ніж 20 % від суми чека.

Власник розрахункового чека повертає невикористаний розрахунковий чек до банку-емітента для зарахування суми на свій рахунок або обміну його на готівку. Повернути чекову книжку з невикористаними розрахунковими чеками її власник може з одночасним поданням до банку-емітента платіжного доручення на перерахування заброньованих коштів на свій поточний рахунок.

Банк-емітент може відмовитися від оплати розрахункового чека, якщо він заповнений з порушеннями вимог чи виписаний чекодавцем на суму більшу, ніж заброньована на рахунку «Розрахунки чеками».

Невикористані розрахункові чеки після закінчення строку дії чекової книжки або вичерпання ліміту підлягають поверненню до банку-емітента, який їх погашає. Банк може продовжити строк дії чекової книжки або поповнити її ліміт.

У разі припинення клієнтом розрахунків користування чеками до закінчення строку дії чекової книжки та вичерпання ліміту чекодавець звертається до банку з платіжним дорученням для зарахування невикористаного залишку ліміту на той рахунок, з якого бронювались кошти.

За неправильне використання розрахункових чеків відповідальність несе особисто чекодавець.

Чекова форма розрахунків має помітні переваги. Це передовсім відносно прискорення термінів розрахунків і надходження коштів на рахунок постачальника, що сприяє зменшенню дебіторської заборгованості. Принциповими недоліками такої форми розрахунків є недостатня гарантія платежу, оскільки на рахунку чекодавця може не бути потрібних коштів; неможливість розрахунків чеками на велику суму; складність оформлення чека.

2.4.5. Розрахунки за акредитивами

Акредитив – це договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк з доручення клієнта зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручити іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Умови та порядок проведення розрахунків за акредитивами обумовлюються в договорі між бенефіціаром і заявником акредитива.

За своєю суттю акредитив є договором, що відокремлений від договору купівлі-продажу. Всі заінтересовані сторони під час операцій з акредитивами мають справу тільки з документами, а не з товарами, послугами чи іншими видами зобов'язань.

Банк-емітент може відкривати такі види акредитивів:

Покритий – це акредитив, який передбачає попереднє депонування коштів. У цьому разі банк платника (банк-емітент) списує кошти з розрахункового рахунка платника і перераховує ці кошти в

банк постачальника (банк-виконавець) на окремий аналітичний рахунок «Розрахунки за акредитивами».

Непокритий – це акредитив, оплата за яким у разі тимчасового браку коштів на рахунку платника гарантується банком-емітентом наданням банківського кредиту.

Відкличний акредитив може бути змінений або анульований банком-емітентом будь-коли без попереднього повідомлення бенефіціара (наприклад, у разі недотримання умов, передбачених договором, дострокової відмови банку-емітента від гарантування платежів за акредитивом).

Безвідкличний акредитив може бути анульований або його умови можуть бути змінені тільки за згоди бенефіціара, на користь якого він був відкритий, і банку-емітента. Такий акредитив слід розглядати як тверде зобов'язання банку-емітента сплатити кошти в порядку та в строки, визначені умовами акредитива.

Вид акредитива (відкличний чи безвідкличний) зазначається на кожному акредитиві. Коли такої позначки нема, акредитив вважають безвідкличним.

Для відкриття акредитива до банку-емітента подається заява за відповідною формою. Для відкриття покритого акредитива, депонованого у виконуючому банку (коли він не є банком-емітентом), крім заяви подається платіжне доручення на перерахування коштів для бронювання їх у виконуючому банку. У цьому разі банк-емітент переказує кошти заявника на рахунок «Розрахунки за акредитивами» у банкові-виконавці та повідомляє його про умови акредитива.

Акредитив вважають відкритим після того, як здійснено відповідні бухгалтерські записи за рахунками та надіслано повідомлення про відкриття й умови акредитива.

Банк-емітент інформує виконуючий банк про відкриття акредитива електронним повідомленням (електронною поштою), а останній повідомляє про це бенефіціара протягом 10 робочих днів. Після відвантаження продукції (виконання робіт, надання послуг) | бенефіціар подає виконуючому банку потрібні документи, що передбачені умовами акредитива. Після ретельної перевірки дотримання всіх умов банк списує кошти з аналітичного рахунка «Розрахунки за акредитивами» і перераховує їх на рахунок бенефіціара.

У всіх акредитивах передбачається зазначення дати закінчення строку і місця подання документів для платежу. Банки здійснюють контроль за строком дії акредитива. Після закінчення строку дії акредитива кошти з аналітичного рахунка «Розрахунки за акредитивами» переказуються банкові емітенту і зараховуються на той самий рахунок, з якого вони надійшли.

Розрахунки акредитивами широко використовуються в міжнародних економічних відносинах.

Акредитивна форма розрахунку дає постачальнику впевненість, що відвантажений товар буде своєчасно оплачено.

Для постачальників (отримувачів коштів) акредитивна форма розрахунків надійна, відносно проста і приваблива, оскільки гарантує оплату.

Проте, покупцям розрахунки з використанням акредитива не вигідні, бо на певний час кошти вилучаються з обороту, що погіршує фінансове становище підприємств-покупців.

2.4.6. Розрахунки з застосуванням векселів

Однією з форм безготівкових розрахунків з погашення боргів за товарно-матеріальні цінності є розрахунки за допомогою застосування векселів.

Вексель – це цінний папір встановленої форми, що містить письмове зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити відповідну суму грошових коштів своєму кредитору – власнику векселя (векселеутримовачу) у встановлений строк. Він широко використовується в комерційній та банківській практиці в країнах з ринковою економікою як форма видачі позабанківського кредиту.

Векселі бувають декількох видів. Однак у господарському обороті України застосування отримали в основному два види векселів – простий (соло-вексель) і переказний (тратта).

Бланки векселів є документами суворої звітності. Вони виготовляються та видаються (продаються) банками в книжечках по 25 і 50 векселів.

При розрахунках векселями простий вексель виписує та підписує боржник, а переказний – кредитор.

У простому векселі фіксується найменування боржника та кредитора, строк платежу, сума платежу. Він також повинен мати підпис і печатку векселедавця. В цілому простий вексель містить

нічим не обумовлену обіцянку векселедавця сплатити безпосередньо своєму кредитор-векселеутримувачу вказану в ньому суму боргу.

Переказний вексель, що виписується та підписується кредитором, являє собою наказ боржнику (трасату) про сплату у встановлений строк вказаної суми грошових коштів третій особі. Виписаний переказний вексель має бути акцептований боржником, без чого він не має юридичної сили. Акцептом векселя платник бере на себе зобов'язання сплатити його суму у встановлений строк. У випадку незгоди платити за векселем, платник виписує та нотаріально засвідчує вексельний протест.

Оплата по векселю може бути гарантована банком. Банківська гарантія платежу по векселю називається «аваль». Вона передбачає відповідальність банку-аваліста перед векселеутримувачем за сплату боргу (оплату векселя) у встановлений строк за рахунок кредиту. З іншого боку, при оплаті векселя за рахунок кредиту банк стягує з платника встановлену плату (відсоток).

У випадку наявності кредиторів у платника він може переадресувати переказний вексель для оплати на ім'я одного з цих кредиторів. У цьому випадку на зворотному боці векселя робиться відповідний передавальний напис – індосамент. У цій операції вексель виконує функцію кредитних коштів, бо він використовується як засіб платежу.

У розрахунках за допомогою переказного векселя беруть участь три особи: векселедавець – особа, що видає вексель; векселеутримувач – особа, що отримала вексель і має право вимагати по ньому оплату від платника; платник (трасат) – особа, яка повинна оплатити вексель.

Черговість операцій при розрахунках переказним векселем така:

- Оформлення векселя кредитором.
- Видача векселя векселеутримувачу.
- Пред'явлення векселя до акцепту платником.
- Передача акцептованого векселя векселеутримувачу.
- Пред'явлення векселя векселеутримувачем платнику для його оплати.
- Оплата векселя платником.

Використання векселів у розрахунках має свої переваги: зменшується необхідність в оборотних (грошових) коштах; прискорюються розрахунки; забезпечується погашення взаємних боргів; залучення до оплати за товар третьої особи, що має кошти;

зменшується необхідність у банківському кредиті; скорочується грошова маса та гальмування інфляційних процесів.

Проте, погіршення фінансового стану значної кількості суб'єктів господарювання в Україні в умовах переходу її на ринкові відносини не дозволяє в широких масштабах використовувати векселі в платіжному обороті.

Основна література:

1. Фінанси підприємств : підручник / Н. О. Власова, В. А. Міщенко, Т. В. П'ятак, Т. І. Кочетова, А. В. Котлярова – Харків : Світ книг, 2018.– 437 с.
2. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. К. : КНЕУ, 2008. – 552 с.
3. Бердар М. М Фінанси підприємств : навч. посібн. / М. М. Бердар. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
4. Білик М. Д. Фінанси підприємств. Практикум : навч. посібник / М. Д. Білик, Н. Д. Бабяк, О. Б. Соколова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 196 с.
5. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств: підручник / О. С. Філімоненков – К. : Алерта, 2009. – 496 с.
6. Кузенко Т. Б. Фінанси підприємств : конспект лекцій / Т. Б. Кузенко, Є. Ю. Кузькін, Н. В. Сабліна. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 168 с.
7. Фінанси підприємств : навч. посібн. : курс лекцій / за ред. Г. Г. Кірейцева. – К. : ЦУЛ, 2009. – 412с.

Додаткова література:

1. Соколовська А. М. Основи теорії податків : навч. посіб. / А. М. Соколовська – К. : Кондор, 2010. – 326 с.
2. Андріанова І. І. Фінанси підприємств. Практикум : навч.-метод. посібник / І. І. Андріанова, В. А. Ісайко. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. – 274 с.
3. Ковтун С. Бюджетування на сучасному підприємстві або як ефективно управляти фінансами. – Х. : Фактор, 2005. – 340 с.
4. Кононенко О., Маханько О. Аналіз фінансової звітності. - 2-ге вид., перероб. доп. - Х. : Фактор, 2009. – 224 с.
5. Решетняк Е. В. Финансы предприятий. Текст лекций: учебное пособие / Е. В. Решетняк, Т. И. Кочетова, А. В. Котлярова – Харьков НТУ «ХПИ», 2005 – 96 с.

Контрольні запитання:

1. Визначте поняття "грошовий оборот".
2. Яким чином безготівкові розрахунки пов'язані з готівковою їх формою?
3. Платіжні документи (інструменти), які застосовуються для здійснення безготівкових розрахунків.

4. Порядок проведення касових операцій юридичними та фізичними особами-підприємцями.
5. Охарактеризуйте основні принципи організації безготівкових розрахунків.
6. Порядок відкриття поточних рахунків підприємств в установах банків.
7. Види банківських рахунків підприємств в національній валюті.
8. Види банківських рахунків підприємств в іноземній валюті.

Проблемні запитання:

1. Яким, на ваш погляд, має бути оптимальне співвідношення між активними та пасивними грошима в Україні на сучасному етапі її розвитку?
2. Чому безготівкові розрахунки слід розглядати як цілісну систему?

Тематика індивідуальних завдань (есе):

1. Готівковий і безготівковий грошовий обороти, їх вплив на розвиток економіки та на інфляційні тенденції в країні.
2. Доцільність переведення контрагента на гарантовані безготівкові розрахунки.
3. Критерії вибору найбільш доцільної форми безготівкових розрахунків керівництвом підприємства.

Тести:

1. Грошовий оборот – це:
 - 1) виявлення сутності грошей у русі;
 - 2) маса грошей, що перебуває у русі;
 - 3) виконання зобов'язань підприємства у грошовій формі;
 - 4) рух товарів і пов'язаний з ними рух грошей.
2. Грошовий оборот має форми:
 - 1) готівкову;
 - 2) безготівкову;
 - 3) кредитну;
 - 4) бюджетну;
 - 5) страхову.

3. Грошовий оборот здійснюється за такими напрямками:

- 1) забезпечення виробництва такими товарами як сировина матеріали, запчастини тощо;
- 2) виплата заробітної плати;
- 3) формування доходів в процесі реалізації продукції;
- 4) сплата податків та зборів до бюджету та цільових фондів;
- 5) отримання кредитів від банківських установ та інших підприємств, а також сплата відсотків за їх користування;
- 6) забезпечення спільної діяльності підприємств.

4. Безготівкові розрахунки – це:

- 1) розрахунки, які здійснюються готівкою;
- 2) розрахунки за бартером;
- 3) розрахунки за допомогою чеків;
- 4) розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках;
- 5) немає правильної відповіді.

5. Платіжні доручення можуть застосовуватися при розрахунках:

- 1) за відвантаженою продукцією;
- 2) у порядку передоплати;
- 3) по завершенню звірки взаємної заборгованості в установлені чинними законодавством строки;
- 4) для перерахування сум зарплати фізичним особам на їх рахунки, що відкриті у банках;
- 5) на відрядження;
- 6) для сплати податків і зборів;
- 7) по виплаті матеріальної допомоги співробітникам.

6. Платіжне доручення – це:

- 1) документ, що містить доручення чекодавця банку стосовно перерахування з його рахунка певної суми;
- 2) письмове боргове зобов'язання, яке дає право вимагати від боржника сплати відповідної суми;
- 3) письмове доручення власника рахунка переказати відповідну суму зі свого рахунка на рахунок отримувача коштів;
- 4) комбінований документ, який містить вимогу постачальника та доручення платника;
- 5) немає правильної відповіді.

РОЗДІЛ 3

ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Види грошових надходжень підприємств.

3.2. Грошові надходження підприємств від операційної діяльності.

3.3. Грошові надходження підприємств від фінансової та інвестиційної діяльності.

3.1. Види грошових надходжень підприємств

В сучасних ринкових умовах підприємства не функціонують без грошових надходжень, які являють собою важливу частину грошових потоків підприємств. Грошові надходження необхідні підприємствам для забезпечення відшкодування поточних та капітальних видатків, процесу інвестування, погашення кредиторської заборгованості, платежів за податками і зборами, формування прибутку і його розподілу і т. ін.

Грошові надходження – це сукупність готівкових та безготівкових коштів в гривнях і в іноземній валюті, які надходять на поточні чи спеціальні рахунки в банках чи у касу підприємств за результатами їх операційної, інвестиційної, фінансової діяльності.

Операційна діяльність - це основний вид діяльності підприємства, з метою здійснення якої воно створене. Характер операційної діяльності підприємства визначається насамперед специфікою тієї галузі економіки, до якої воно належить.

Інвестиційна діяльність – це придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів (короткострокових високоліквідних фінансових інвестицій, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і характеризуються незначним ризиком зміни їх вартості).

Фінансова діяльність – це діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства.

Підприємства можуть отримувати грошові надходження також у криптовалютах, у вигляді грошових документів і т. д. Склад грошових надходжень підприємств наведено на рис. 3.1.

Основна діяльність підприємств передбачена їх статутом і пов'язана з виробництвом, реалізацією продукції (товарів, робіт,

послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечує основну частку його доходу.

Сума грошових надходжень не завжди дорівнює сумі доходів підприємства, а включає також кошти, отримані ним для формування і поповнення грошових ресурсів з джерел, які не є доходами підприємства – від випуску власних цінних паперів, отримання кредитних ресурсів (рис. 3.2).

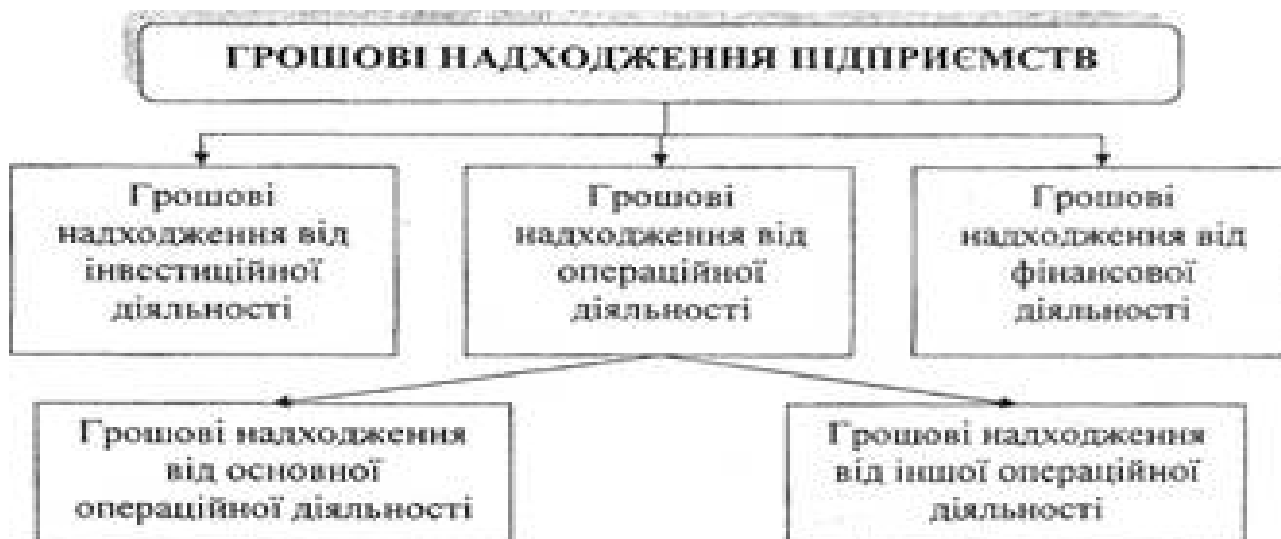

Рис. 3.1. Склад грошових надходжень підприємств за видами діяльності

Рис. 3.2. Склад грошових надходжень підприємств за джерелами формування

Ефективне функціонування підприємств можливе лише у випадку, коли обсягів грошових надходжень вистачає для покриття виплат, пов'язаних із забезпеченням господарської діяльності на засадах самоокупності та самофінансування.

Самоокупність – це спроможність підприємств за рахунок власних коштів покрити власні поточні витрати. Самофінансування – це спроможність підприємств за рахунок власних коштів покрити не тільки поточні, а й капітальні витрати.

3.2. Грошові надходження підприємств від операційної діяльності

Операційна діяльність є одним з джерел формування стабільних грошових надходжень підприємств. Склад грошових надходжень від операційної діяльності наведено на рис. 3.3.

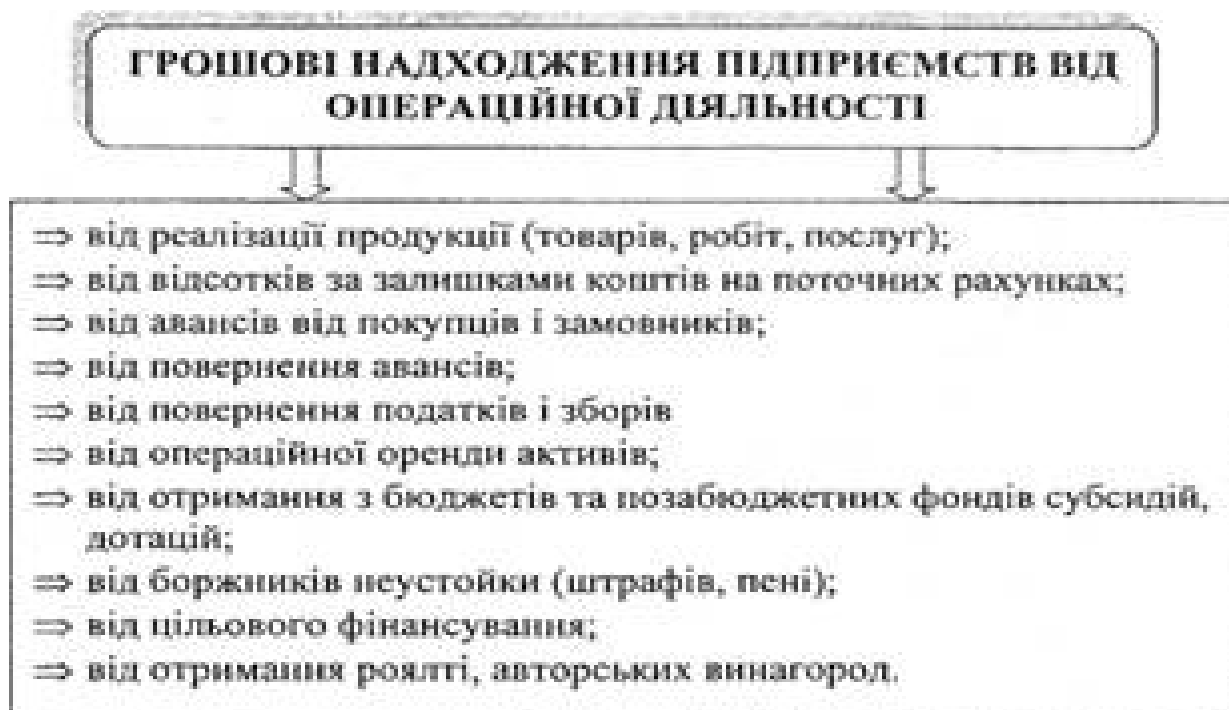

Рис. 3.3. Склад грошових надходжень підприємств від операційної діяльності

Грошові надходження від операційної діяльності підприємства пов'язані із виникненням у нього відповідних доходів, хоча отримання підприємством грошових коштів і нарахування доходів може не збігатися у часі. Для прикладу, підприємство може відвантажити продукцію у вересні, а оплата за неї може надійти аж у жовтні місяці. Доходи за такою операцією будуть нараховані вже у вересні (і показані у Звіті про фінансові результати за третій квартал),

в той час як грошові надходження виникнуть аж у жовтні (і будуть показані у Звіті про рух грошових коштів за четвертий квартал).

Основним джерелом формування грошових надходжень від операційної діяльності є виручка від реалізації продукції, товарів, виконання робіт, надання послуг. Підприємства повинні постійно працювати над зростанням її величини, що вимагає знання чинників, які на неї впливають. Зокрема, величина виручки підприємства залежить від натурального обсягу реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та ціни такої реалізації. Відповідно, основними напрямками зростання виручки є оптимізація ціни реалізації та зростання обсягів реалізації (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Напрями зростання виторгу (виручки) підприємств від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)

Формування обсягів реалізації підприємства у натуральних вимірах є результатом взаємодії його як постачальника продукції (товарів, робіт, послуг) та ринкового попиту певної сукупності споживачів. На рівень останнього, зокрема, впливають такі фактори,

підсилюючи позитивний вплив яких, можна досягти збільшення обсягів реалізації:

- якість продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства;
- унікальність продукції (товарів, робіт, послуг);
- конкурентна позиція підприємства на ринку;
- маркетингова діяльність підприємства з просування окремих видів продукції (товарів, робіт, послуг).

Стимулювання збуту можна досягнути в результаті зростання фінансової привабливості продукції (товарів, робіт, послуг) для покупців. При цьому можна виокремити такі основні напрями впливу підприємства на фінансову привабливість його товарів для покупця:

- оптимізація рівня базової ціни продукції (товарів, робіт, послуг);
- диференціація форм грошових розрахунків;
- обґрунтування термінів передоплати (післяплати) реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг;
- формування системи знижок від базової ціни залежно від обсягів купівлі продукції (товарів, робіт, послуг), від категорії покупця та при оплаті продукції (товарів, робіт, послуг) раніше встановленого терміну оплати;
- надання відтермінування оплати продукції (товарів, робіт, послуг) із відповідною націнкою на базову ціну;
- диференціація націнок та знижок від базового рівня цін відповідно до регулярності ділових контактів із партнером.

Таким чином, зростання величини виторгу підприємств пов'язане, по-перше, з встановленням економічно обґрунтованих цін продажу продукції (товарів, робіт, послуг), які стимулюють збільшення попиту; по-друге, з раціональністю умов комерційних угод (вибору місця розташування постачальника, умов транспортування та страхування, характеру розрахунків, валюти та термінів платежу); по-третє, з формуванням оптимального асортименту реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), які відповідають структурі споживчого попиту та забезпечують отримання необхідного обсягу доходів; по-четверте, із скороченням кількості ланок товаропросування, яке дозволяє збільшити розміри доходів за рахунок скорочення кількості посередників; по-п'яте, з диверсифікацією діяльності (асортиментної, регіональної, за видами діяльності), що дозволяє забезпечувати компенсацію можливих втрат доходу у випадку несприятливих змін на окремих товарних,

регіональних ринках чи погіршення можливостей здійснення окремих видів діяльності.

Підприємство може також одержувати операційні грошові надходження від здавання в оренду майна (будинків, споруджень, устаткування, техніки та ін.).

Оренда – це угода, за якою орендар отримує право користуватися активом за плату впродовж погодженого з орендодавцем строку.

Підприємства, як правило, ті, що перебувають на кошторисному фінансуванні, для здійснення операційних видатків можуть отримувати асигнування з бюджету. Джерелом грошових надходжень від операційної діяльності можуть також бути кошти цільового фінансування від інших осіб (благодійників).

3.3. Грошові надходження підприємств від фінансової та інвестиційної діяльності

В умовах ринкового господарства зростає значення інвестиційної та фінансової діяльності підприємств, адже раціональне розміщення на фінансовому ринку тимчасово вільних грошових ресурсів чи впровадження ефективних довгострокових проектів створюють умови для отримання в майбутньому додаткових прибутків.

Тимчасово вільні фінансові ресурси підприємства інвестують з метою отримання в майбутньому грошових надходжень від інвестиційної діяльності.

Інвестиції – це вкладення капіталу з метою його подальшого збільшення.

Залежно від об'єкта вкладення інвестиції бувають реальні та фінансові.

Фінансові інвестиції – це вкладення в цінні папери (акції, облігації) та інші фінансові інструменти.

Реальні інвестиції – це вкладення в рухоме та нерухоме майно (землю, будівлі, обладнання та ін.), а також у нематеріальні активи.

Виокремлюють такі основні процеси, які є об'єктами інвестицій:

- заміна або підтримання робочого стану обладнання;
- розширення діяльності шляхом збільшення виробничих потужностей;
- розширення діяльності за допомогою створення нових видів продукції;

- науково-дослідні роботи;
- просування товару та реклами;
- запобігання забрудненню навколишнього середовища;
- поглинання інших підприємств або розміщення капіталу за кордоном та ін.

Реальні інвестиції підприємств ще характеризують як прямі інвестиції або інвестиції в розвиток підприємства, які в майбутньому сприятимуть зростанню грошових надходжень від операційної діяльності (наприклад, виторгу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг за рахунок відкриття нових підрозділів, впровадження нових видів продукції чи інших операційних доходів внаслідок здавання в оренду приміщень, обладнання). Відповідно, до їх складу можна віднести інвестиції:

- на реконструкцію і технічне переоснащення;
- в розширення обсягів діяльності;
- в модернізацію продукції та освоєння нових ресурсів;
- у випуск нової продукції;
- в будівництво.

Не всі реальні інвестиції підприємств спрямовані лише на зростання їх грошових надходжень. Їх метою може бути зростання прибутку за рахунок економії витрат, запобігання забрудненню навколишнього середовища, соціальний ефект.

Останнім часом важливого значення для успішного функціонування і розвитку підприємств набувають нематеріальні інвестиції – інвестиції на підготовку кадрів, дослідження та розробку новітніх технологій, рекламу.

Одним із поширених видів інвестицій є фінансові інвестиції або інвестування у фінансові інструменти, серед яких, як правило, переважають цінні папери, з метою одержання грошових надходжень (прибутку) у майбутньому.

Фінансові інвестиції ще називають портфельними інвестиціями. Вони обумовлені наявністю вільних фінансових ресурсів і можливістю ефективно їх використовувати на фінансових ринках, що дозволяє отримувати додатковий прибуток.

Фінансові інструменти, які можуть бути об'єктом фінансових інвестицій, включають:

- інструменти власності (акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати фондів операцій з нерухомістю, пайова участь у спільних підприємствах, господарських товариствах, крім акціонерних);

– інструменти позики (облігації, векселі, казначейські зобов'язання);

– похідні фінансові інструменти (ф'ючерсні контракти, форвардні контракти, опціони, свопи).

Фінансові інвестиції можуть бути джерелом таких грошових надходжень:

– дивідендів за придбаними акціями інших суб'єктів господарювання;

– відсотків за борговими зобов'язаннями;

– надходжень від участі в капіталі інших суб'єктів господарювання;

– коштів, отриманих від продажу акцій або боргових зобов'язань інших підприємств, а також часток у капіталі інших підприємств.

Приріст капіталу в результаті його інвестування є джерелом формування грошових надходжень підприємств і одночасно компенсацією за ризик втрат від інфляції, ризик неповернення інвестованого капіталу та недержання, наприклад, процентів від банківських вкладень капіталу.

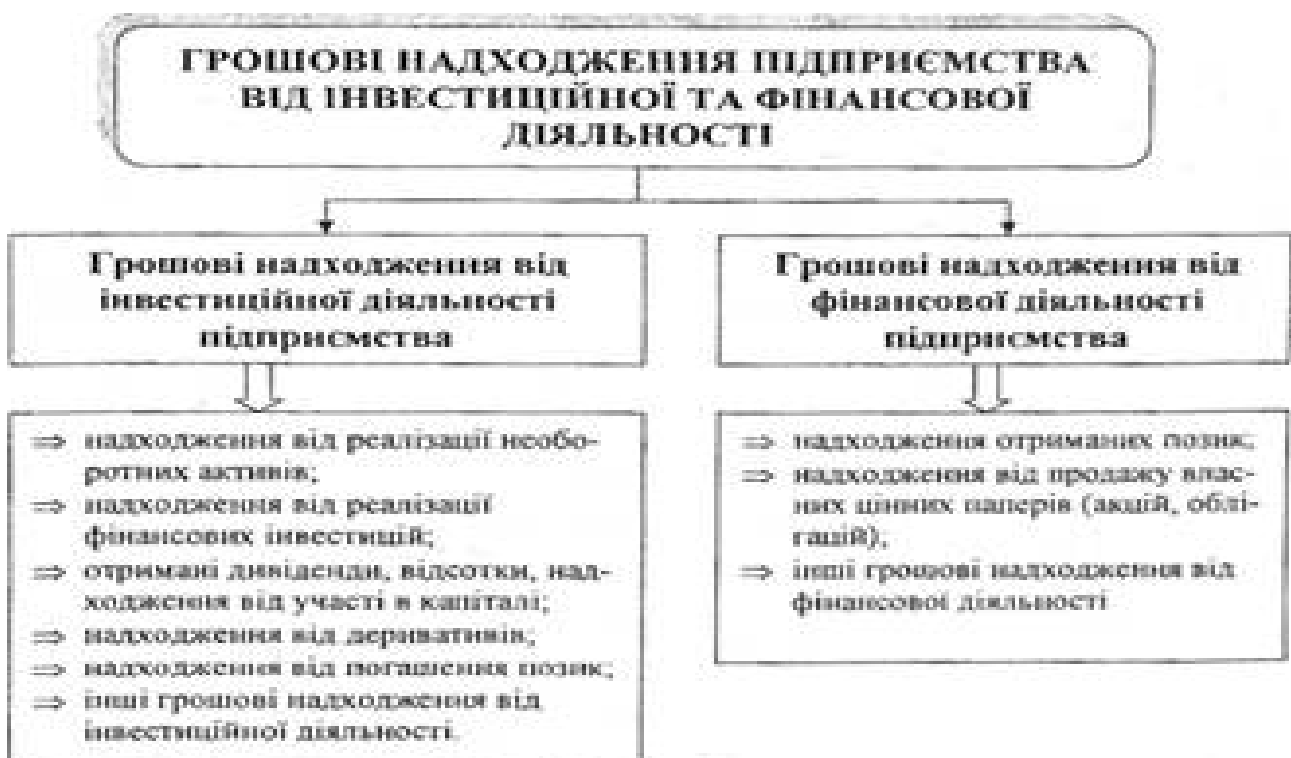

Рис. 3.5. Склад грошових надходжень підприємства від фінансової та інвестиційної діяльності

Фінансова діяльність підприємств передбачає збільшення їх власного і позикового капіталу шляхом надходження внесків до статутного капіталу від учасників підприємства, коштів від емісії власних акцій, надходження грошових коштів у результаті утворення боргових зобов'язань (позик, векселів, облігацій, а також інших видів короткострокових і довгострокових зобов'язань, не пов'язаних з операційною діяльністю).

Узагальнено склад грошових надходжень від фінансової та інвестиційної діяльності підприємств наведено на рис. 3.5.

Таким чином, реальні інвестиції в майбутньому можуть бути джерелом зростання грошових надходжень від операційної діяльності (виторгу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), доходів від здавання в оренду майна), а також від інвестиційної діяльності внаслідок продажу об'єкта інвестицій (будівель, обладнання, транспортного засобу). Своєю чергою, фінансові інвестиції можуть бути джерелом отримання та зростання грошових надходжень від вкладень в асоційовані, дочірні або спільні підприємства у вигляді відсотків та дивідендів, а також від продажу об'єктів фінансового інвестування.

Основна література:

1. Бандурка О. М., Коробов М. Я., Орлов П. І. та ін. Фінансова діяльність підприємства : підручник. Київ : Либідь, 2018. – 384 с.
2. Белінська О. В. Сутність фінансового потенціалу підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 4, Т. 3. С. 267–271.
3. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
4. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств. – Київ : Знання, 2019. – 312 с.
5. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Знання-Прес, 2017. – 424 с.
6. Дропа Я. Б., Петик М. І. Інструменти залучення фінансових ресурсів суб'єктами фінансової системи // Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, ефективність, перспективи: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 31 березня 2017 р.). – Київ : Аналітичний центр “Нова Економіка”, 2017. – С. 98–101.

7. Дропа Я. Б. Оптимізація структури фінансових ресурсів підприємства в сучасних умовах // Бізнес Інформ.– 2016. – № 12. – С. 169-175.
8. Козачок І. А. Економічна сутність та джерела формування фінансових ресурсів підприємства. - URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_2_077.pdf (Дата звернення: 06.07.2019).

Додаткова література:

1. Любенко Н. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
2. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств : підручник / О.О. Непочатенко, Н.Ю. Мельничук. – К.: ЦУЛ, 2017. – 504 с.
3. Фінанси підприємств: навч. посіб. / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.
4. Фінанси: навч. посіб. експрес-курс / [Волохова І. С., Шикіна Н.А., Волкова О. Г. та ін.]. За заг. ред. Волохової І. С. – Харків : видавництво «ПромАрт», 2018. – 262 с.
5. Понятие, субъекты и объекты финансовой системы: веб-сайт. - URL: <http://www.creditconsult.com.ua/st2013/> (дата звернення: 06.07.2019).
6. Романенко О. Р. Фінанси: підручник / О. Р. Романенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 396 с.

Контрольні запитання:

1. Визначте поняття "грошові надходження підприємств".
2. Визначте поняття "операційна діяльність підприємства".
3. Визначте поняття "фінансова діяльність підприємства".
4. Визначте поняття "інвестиційна діяльність підприємства".
5. Визначте поняття "фінансові ресурси підприємства". Склад і значення фінансових ресурсів для підприємства.
6. Фактори, що впливають на рівень ринкового попиту споживачів.
7. До якого виду діяльності відносяться грошові надходження від погашення позик і чому?
8. До якого виду діяльності відносяться грошові надходження від отриманих позик і чому?

Проблемні запитання:

1. Проблеми самоокупності та самофінансування підприємств з сезонним надходженням виторгу від реалізації.

2. Проблема оптимізації ціни реалізації товару або послуги (товар або послуга – за вибором студента).

Тематика індивідуальних завдань (есе):

1. Шляхи зростання виторгу магазину роздрібною торгівлі продовольчими товарами.
2. Шляхи зростання виторгу магазину роздрібною торгівлі промисловими товарами широкого вжитку.
3. Шляхи зростання виторгу ріелторської агенції.
4. Шляхи зростання виторгу туристичної агенції.

Тести:

1. Звичайна діяльність підприємств поділяється на:
 - 1) операційну, інвестиційну та фінансову;
 - 2) гривневу та валютну;
 - 3) поточну та прогнозовану;
 - 4) поточну та перспективну.
2. Внутрішні грошові надходження включають:
 - 1) виручку від внутрішньофірмових трансфертів;
 - 2) виручку від внутрішніх трансфертів;
 - г) виручку від зовнішніх трансфертів;
 - д) всі відповіді є невірними.
3. Валовий дохід (виручка) від реалізації продукції, робіт, послуг – це:
 - 1) грошовий вираз необхідного і додаткового продукту;
 - 2) виручка, що включає в себе непрямі податки і збори;
 - 3) виручка, що не включає в себе непрямі податки і збори;
 - 4) всі відповіді є невірними.
4. Чистий дохід (виручка) – це:
 - 1) виручка від реалізації, що не включає в себе непрямі податки і збори;
 - 2) виручка, що включає в себе непрямі податки і збори;
 - 3) всі відповіді є вірними;
 - 4) всі відповіді є невірними.

5. Валовий прибуток – це:

- 1) виручка від позареалізаційних операцій за мінусом витрат на ці операції;
- 2) виручка від реалізаційних операцій за мінусом витрат на ці операції;
- 3) загальний прибуток діяльності підприємства;
- 4) всі відповіді є вірними;
- 5) всі відповіді є невірними.

6. До зовнішніх факторів, які впливають на величину грошових надходжень підприємств, належать:

- 1) склад і структура основних засобів підприємства;
- 2) використовувані підприємством логістичні схеми;
- 3) склад і структура податків підприємства;
- 4) склад і структура персоналу підприємства;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Сутність прибутку.

4.2. Види прибутку та методи їх формування.

4.3. Сутність і методи обчислення рентабельності та норми прибутку.

4.4. Розподіл і використання прибутку.

4.1. Сутність прибутку

Виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) у відтворювальному процесі матеріального та нематеріального виробництва відіграє важливу роль як одна з ланок забезпечення нового кругообороту коштів підприємства. За рахунок грошових надходжень від реалізації продукції передовсім відшкодовується вартість нематеріальних витрат та матеріальних витрат на виробництво – використаної сировини, напівфабрикатів, матеріалів, електроенергії, палива та ін., а також перенесена частина вартості основних засобів (амортизаційні відрахування).

У такий спосіб утворюються економічні умови для нового виробничого циклу. Залишок виручки після вирахування з неї матеріальних витрат та амортизаційних відрахувань становить валовий дохід.

Валовий дохід – це грошовий вираз вартості знов створеної продукції. Він визначається як різниця між виручкою (без податку на додану вартість) та матеріальними витратами й амортизаційними відрахуваннями у складі вартості реалізованої продукції. Валовий дохід є важливим показником діяльності підприємства і характеризує її ефективність. У ньому відображається конкурентоспроможність підприємства, інтенсивні та екстенсивні фактори економічного розвитку, ступінь використання всіх видів ресурсів підприємства. Підвищення продуктивності праці, скорочення матеріаломісткості продукції. Використання валового доходу як основного узагальнюючого показника ефективності дає змогу визначити реальний економічний ефект від діяльності кожного підприємства. Переваги показника валового доходу полягають у тому, що в ньому найреальніше відображено такий важливий бік виробничої діяльності, як підвищення продуктивності праці. Валовий дохід, що

показує міру ефективності виробництва, є величиною знов створеної вартості – основного джерела валового внутрішнього продукту. Валовий дохід – основне джерело утворення фінансових ресурсів не тільки підприємств, а й державного бюджету, позабюджетних фондів.

Валовий дохід є складовим елементом національного доходу країни. У процесі відтворення валовий дохід поділяється на оплату праці та на чистий дохід. Оплата праці – це витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати, які виражають у грошовій формі вартість необхідної праці.

Чистий дохід виражає в грошовій формі вартість додаткового продукту і визначається як перевищення виручки від реалізації продукції над вартістю матеріальних витрат, амортизаційних відрахувань і заробітної плати, або як різниця між валовим доходом і заробітною платою.

Чистий дохід реалізується у вигляді акцизів, податку на додану вартість, відрахувань у фонди пенсійного й соціального страхування, інші державні цільові фонди тощо. Значна частина чистого доходу реалізується у формі прибутку. Отже, чистий дохід є найважливішим джерелом фінансових ресурсів не тільки підприємств, а й держави. У цьому зв'язку аж ніяк не можна погодитись із думками авторів стосовно того, що прибуток як економічна категорія – це чистий дохід, утворений додатковою працею, а отже, поняття «прибуток» і «чистий дохід» є однозначними.

Поява прибутку безпосередньо пов'язана з появою категорії «витрати виробництва». Прибуток – це та частина додаткової вартості, яка залишається після покриття витрат виробництва. Відособлення частини вартості продукції у вигляді витрат у грошовому вираженні є собівартість продукції.

Прибуток – це частина додаткової вартості, створеної і реалізованої, готової до розподілу. Підприємство одержує прибуток після того, як втілена у створеному продукті вартість буде реалізована і набере грошової форми.

Водночас прибуток – це підсумковий показник, результат фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання. Тому прибуток відбиває її результати і зазнає впливу багатьох чинників. Є особливості у формуванні прибутку підприємств залежно від сфери їхньої діяльності, галузі господарства, форми власності, розвитку ринкових відносин.

На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, що відбивається в бухгалтерському обліку, в офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливає встановлений порядок визначення фінансових результатів діяльності; обчислення собівартості продукції (робіт, послуг); загальногосподарських витрат; визначення прибутків (збитків) від фінансових операцій, іншої діяльності.

Отже, на формування абсолютної суми прибутку підприємства впливають: результати, тобто ефективність його фінансово-господарської діяльності; сфера діяльності; галузь господарства; установлені законодавством умови обліку фінансових результатів.

Прибуток – це показник, що формується на мікрорівні. Прибуток національної економіки – це результат діяльності окремих підприємств, галузей економіки, розвитку окремих сфер, структурних зрушень в економіці, змін у порядку обліку фінансових результатів.

4.2. Види прибутку та методи їх формування

Залежно від формування та розподілу виокремлюють кілька видів прибутку.

Насамперед розрізняють загальний прибуток і прибуток після оподаткування.

Загальний прибуток – це весь прибуток підприємства, одержаний від усіх видів діяльності до його оподаткування та розподілу. Такий прибуток інакше називають *балансовим*.

Прибуток після оподаткування, тобто прибуток, що реально поступає в розпорядження підприємства, має поширену у вітчизняній літературі та практиці назву – *чистий прибуток*.

У зарубіжній економічній теорії та підприємництві загально-вживаними є поняття валового, маржинального та операційного прибутку.

Валовий прибуток – це різниця між виручкою та виробничими витратами (собівартістю продукції, визначеною калькулюванням за неповними витратами). Це поняття включає власне прибуток і так звані невиробничі (адміністративні, комерційні) витрати.

Операційний прибуток, що його часто називають *чистим прибутком*, дорівнює валовому прибутку за мінусом невиробничих витрат.

Маржинальний прибуток характеризує обсяг виручки від продажу продукції за мінусом змінних витрат. Він включає власне прибуток і постійні витрати. Отже, такий прибуток за величиною збігатиметься з валовим прибутком, коли калькулювання здійснюватиметься лише за змінними витратами.

Отримання прибутку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) залежить від здійснення основної діяльності суб'єктів господарювання. Прибуток є складовою виручки від реалізації. Однак на відміну від виручки, надходження якої на поточний рахунок підприємства фіксується регулярно, обсяг отриманого прибутку визначається тільки за певний період (квартал, рік) на підставі даних бухгалтерського обліку.

Реально формування прибутку на підприємстві відбувається в міру реалізації продукції. Згідно із законодавчими актами України момент реалізації визначається за датою відвантаження продукції (товарів), а для робіт (послуг) – за датою фактичного виконання (надання) таких або за датою зарахування коштів Покупця на банківський рахунок постачальника.

Прибуток від реалізації продукції безпосередньо залежить від двох основних показників: обсягу реалізації продукції та її собівартості. На зміну обсягу реалізації продукції впливає зміна обсягу виробництва, залишків нереалізованої продукції, частки прибутку в ціні продукції (рентабельність продукції).

Отже, можна зробити висновок, що спроможність підприємств впливати на обсяг прибутку від реалізації, змінюючи обсяги виробництва продукції, залишки нереалізованої продукції, її рентабельність, є досить суттєвою.

4.3. Сутність і методи обчислення рентабельності та норми прибутку

Щоб зробити висновок про рівень ефективності роботи підприємства, отриманий прибуток необхідно порівняти з понесеними витратами. Таке порівняння, тобто співвідношення прибутку з понесеними витратами характеризує поняття рентабельності (Р):

$$P = ((\text{ПРИБУТОК}) / (\text{АВАНСОВІ АБО ПОТОЧНІ ВИТРАТИ})) * 100$$

Рентабельність означає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції (робіт, послуг) чи окремих її

видів; дохідність підприємств, організацій, установ у цілому як суб'єктів господарської діяльності; прибутковість різних галузей економіки.

Показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів і ефективності діяльності підприємства. Вони вимірюють прибутковість підприємства з різних позицій і групуються відповідно до інтересів учасників економічного процесу, ринкового обміну.

Показники рентабельності є важливими характеристиками факторного середовища формування прибутку (доходу) підприємства. З цієї причини вони є важливими обов'язковими елементами порівняльного аналізу й оцінки фінансового стану підприємства. При аналізі виробництва показники рентабельності використовуються як інструмент інвестиційної політики і ціноутворення.

Різні варіанти рішень, що приймаються для визначення прибутку, поточних витрат, авансової вартості, для розрахунку рентабельності, зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності.

Основні показники рентабельності можна об'єднати в такі групи:

- показники рентабельності продукції;
- показники рентабельності капіталу (активів);
- показники, розраховані на основі потоків наявних коштів.

Для розрахунку рівня рентабельності підприємства можуть використовувати: балансовий прибуток, прибуток від реалізації продукції, прибуток від інших видів діяльності.

При цьому поточні витрати можуть прийматись у таких варіантах: собівартість продукції, собівартість продукції за винятково матеріальних витрат, вартість продукції в оптових цінах.

До авансових витрат можна віднести: весь капітал підприємства, власний капітал, позичковий капітал, основний капітал, оборотний капітал.

Рентабельність – це відносний показник ефективності роботи підприємства, що в загальній формі обчислюється як співвідношення прибутку і витрат. Видокремлюють рентабельність інвестованих ресурсів (капіталу) і рентабельність продукції. Рентабельність інвестованих ресурсів обчислюється в кількох модифікаціях:

рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, рентабельність акціонерного капіталу.

Рентабельність активів (P_a) характеризує ефективність використання всього наявного майна підприємства та обчислюється за формулою $P_a = (P_z / K_a) * 100$, де P_z – загальний прибуток підприємства за рік; K_a – середня сума активів за балансом.

Рентабельність власного капіталу ($P_{вк}$) відображає ефективність використання активів, утворених за рахунок власних коштів: $P_{вк} = (P_ч / K_в) * 100$, де $P_ч$ – чистий прибуток підприємства в розрахунковому році; $K_в$ – величина власного капіталу, яка береться за балансом як сума активів за відрахуванням усіх боргових зобов'язань.

Рентабельність акціонерного капіталу ($P_{ак}$) визначає верхню межу дивідендів на акції та обчислюється за формулою: $P_{ак} = (P_ч / K_с(а)) * 100$, де $K_с(а)$ – статутний капітал (номінальна вартість проданих акцій).

Рентабельність продукції ($P_п$) характеризує ефективність витрат на її виробництво та збут. Вона визначається за формулою: $P_п = (P_р / C_р) * 100$, де $P_р$ – прибуток від реалізації продукції за певний період; $C_р$ – повна собівартість реалізованої продукції.

Рентабельність одного виробу (P_i) розраховується за формулою: $P_i = ((C_i - C_i) / C_i) * 100$, де C_i , C_i – відповідно ціна і повна собівартість і-го виробу.

Синонімом поняття “рентабельності” є економічна категорія “норма прибутку”. Норма прибутку (англ. rate of return; rate of profit) – економічна характеристика, яка є процентним відношенням прибутку за певний період до авансованого перед початком цього періоду капіталу. Величина норми прибутку залежить від норми додаткової вартості, органічної будови капіталу і часу обороту капіталу. Також під “нормою прибутку” розуміють: 1) середньорічний чистий прибуток, одержаний на капітал, виражений як відсоток від цього капіталу; 2) відношення чистого прибутку, одержаного компанією, до загальної суми інвестованого капіталу. Норма прибутку (рентабельність) характеризує дохідність підприємства та використовується для порівняння з іншими аналогічними бізнесами (тобто з конкурентами).

4.4. Розподіл і використання прибутку

Прибуток є важливим показником ефективності виробничо-господарської діяльності, а також джерелом формування централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів.

Отриманий підприємством прибуток може бути використаний для задоволення різноманітних потреб. По-перше, він спрямовується на формування фінансових ресурсів держави, фінансування бюджетних видатків. Це досягається вилученням у підприємств частини прибутку в державний бюджет. По-друге, прибуток є джерелом формування фінансових ресурсів самих підприємств і використовується ними для забезпечення господарської діяльності.

Отже, отриманий підприємством прибуток є об'єктом розподілу. У розподілі прибутку можна виділити два етапи. Перший етап – це розподіл загального прибутку. На цьому етапі учасниками розподілу є держава й підприємство. У результаті розподілу кожний з учасників одержує свою частку прибутку. Пропорція розподілу прибутку між державою і підприємствами має важливе значення для забезпечення державних потреб і потреб підприємств. Це одне з принципових питань реалізації фінансової політики держави, від правильного вирішення якого залежить розвиток економіки в цілому.

Пропорції розподілу прибутку між державою (бюджетом) і підприємством складаються під впливом кількох чинників. Істотне значення при цьому має податкова політика держави щодо суб'єктів господарювання. Ця політика реалізується в кількості податків, що сплачуються за рахунок прибутку, у визначенні об'єктів оподаткування, ставок оподаткування, у порядку надання податкових пільг.

Другий етап – це розподіл і використання прибутку, що залишився в розпорядженні підприємств після здійснення платежів до бюджету. На цьому етапі можуть створюватися за рахунок прибутку цільові фонди для фінансування відповідних витрат.

З реформуванням бухгалтерського обліку і фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів відбуваються зміни у розподілі та використанні прибутку підприємств.

Чистий прибуток, одержаний після сплати податків, залишається у повному розпорядженні підприємства, яке відповідно до установчих документів визначає напрями його використання.

Головні принципи розподілу чистого прибутку закріплені статутом підприємства. Фактично розподіл здійснюється відповідно до поточної та стратегічної політики, що визначається підприємством.

Завданням фінансового менеджменту є пошук оптимальних шляхів розподілу прибутку. Як правило, одна частина прибутку використовується на виплату дивідендів, а друга – на розширення та оновлення виробництва, фінансові інвестиції, придбання нерухомості, створення та поповнення резервних фондів підприємства, соціальні програми.

Зокрема, сума прибутку спрямовується:

- на виплату дивідендів;
- на поповнення статутного капіталу;
- на поповнення резервного капіталу.

Нерозподілений прибуток є однією з найважливіших частин власного капіталу.

Нерозподілений прибуток – це частина чистого прибутку товариства, яка залишається у розпорядженні підприємства для виплати доходів власникам у вигляді дивідендів, формування резервного капіталу, поповнення статутного капіталу та на інші потреби.

Основна література:

1. Бланк І. А. Управління прибутком. Видання друге. / Бланк І. А. – К. : «НІКА», 2018. – 324 с.
2. Андріяш А. С. Особливості управління прибутком підприємства [Електронний ресурс] / А. С. Андріяш, А. Ю. Моголова // Молодий вчений. - 2014. - № 6(1). - С. 68-70. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(1)_17) (дата звернення: 06.07.2019).
3. Бердник К. А. Управління прибутком на підприємстві та шляхи поліпшення цього процесу [Електронний ресурс] / К. А. Бердник, Ю. В. Гончаров // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2014. – № 1. – С. 170-176. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknutd_2014_1_26 (дата звернення: 06.07.2019).
4. Буртняк І. В. Моделювання процесу управління прибутком підприємства [Електронний ресурс] / І. В. Буртняк // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2015. – Вип. 11(2). – С. 138-144. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apreg_2015_11\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apreg_2015_11(2)_19) (дата звернення: 06.07.2019).
5. Вороніна В. Л. Підвищення ефективності управління прибутком торговельних підприємств [Електронний ресурс] / В. Л. Вороніна // Технологический аудит и резервы производства. – 2015. – № 4(5). – С. 20-24.

- Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2015_4\(5\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2015_4(5)_5) (дата звернення: 06.07.2019).
6. Гречко А. В. Управління процесом формування прибутковості з метою підвищення ефективності діяльності підприємства [Електронний ресурс] / А. В. Гречко, О. М. Мельнікова // Підприємництво та інновації. – 2016. – Вип. 2. – С. 100-107. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pidinnov_2016_2_18 (дата звернення: 06.07.2019).
 7. Зінченко О. А. Забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємства шляхом удосконалення системи управління прибутком [Електронний ресурс] / О. А. Зінченко, Д. О. Павліщій, Д. С. Зінченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 4. – С. 81-84. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_4_16 (дата звернення: 06.07.2019).
 8. Кузьміна О. С. Концептуальні основи управління прибутком підприємства на засадах сталого розвитку [Електронний ресурс] / О. С. Кузьміна // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2016. – Т. 21, Вип. 9. – С. 85-90. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_-2016_21_9_20 (дата звернення: 06.07.2019).
 9. Куцик В. І. Інструменти підвищення ефективності управління формуванням і використанням прибутку в цілях капіталізації підприємства [Електронний ресурс] / В. І. Куцик, Р. Л. Лупак, М. А. Годованюк // Бізнес Інформ. – 2017. – № 1. – С. 167-171. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_1_27 (дата звернення: 06.07.2019).

Додаткова література:

1. Пушкар М. С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту : монографія / Пушкар М. С., Пушкар Р. М. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 370 с.
2. Белінська О. В. Сутність фінансового потенціалу підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 4, Т. 3. С. 267–271.
3. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств: навчальний посібник / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
4. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств. – Київ : Знання, 2019. – 312 с.
5. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Знання-Прес, 2017. – 424 с.

6. Дропа Я. Б., Петик М. І. Інструменти залучення фінансових ресурсів суб'єктами фінансової системи // Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, ефективність, перспективи: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 31 березня 2017 р.). – Київ : Аналітичний центр “Нова Економіка”, 2017. – С. 98–101.
7. Дропа Я. Б. Оптимізація структури фінансових ресурсів підприємства в сучасних умовах // Бізнес Інформ.– 2016. – №12. – С. 169-175.
8. Козачок І. А. Економічна сутність та джерела формування фінансових ресурсів підприємства. – URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_2_077.pdf (Дата звернення: 06.07.2019).
9. Любенко Н. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
10. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – К. : ЦУЛ, 2017. – 504 с.
11. Фінанси підприємств: навчальний посібник / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.

Контрольні запитання:

1. У чому полягає сутність балансового прибутку підприємства?
2. Розкрийте зміст та порядок формування прибутку від реалізації продукції.
3. Які ви знаєте методи розрахунку прибутку від реалізації продукції? Дайте їм характеристику.
4. Розкрийте сутність та методи обчислення рентабельності
5. Визначте основні напрямки використання балансового прибутку підприємства.
6. Визначте основні напрямки використання чистого прибутку підприємства.
7. Визначте поняття “валовий прибуток / валовий дохід”.
8. Визначте поняття “чистий прибуток / чистий дохід”.

Проблемні запитання:

1. Між бухгалтерським фінансовим обліком, управлінським обліком та податковим обліком прибутку підприємства і його складових елементів існують певні відмінності. Яким чином на практиці сучасні українські підприємства розв'язують цю проблему?

2. Яку формулу рентабельності найдоцільніше обрати з метою оцінки отриманих господарських результатів від такого виду бізнесової діяльності: а) випічка хліба; б) консалтинг.

Тематика індивідуальних завдань (есе):

1. Прибуток як економічна категорія та як практичний орієнтир для підприємця.
2. Вплив макроекономічних факторів на формування прибутку підприємства.
3. Вплив мікроекономічних факторів на формування прибутку підприємства.

Тести:

1. Прибуток від реалізації залежить від:
 - 1) собівартості реалізованої продукції;
 - 2) обсягу дебіторської заборгованості;
 - 3) обсягу кредиторської заборгованості;
 - 4) виду діяльності підприємства;
 - 5) вікової структури персоналу підприємства.
2. Яке з перерахованих нижче джерел використовується для формування основних фондів підприємства:
 - 1) амортизаційний фонд;
 - 2) додатковий капітал;
 - 3) резервний капітал;
 - 4) фонд неліквідів;
 - 5) рекламний фонд.
3. Прибуток підприємства зростає за рахунок наступних чинників:
 - 1) зниження собівартості продукції;
 - 2) зростання платоспроможності підприємства;
 - 3) зростання коефіцієнту автономії;
 - 4) зниження коефіцієнту загальної ліквідності;
 - 5) підвищення коефіцієнту загальної ліквідності.
4. Загальна рентабельність підприємства – це:
 - 1) відношення чистого прибутку до величини вкладеного капіталу або до величини основних фондів;

- 2) відношення валового прибутку до величини оборотних коштів;
- 3) відношення коефіцієнту фінансового левериджу до коефіцієнту миттєвої ліквідності;
- 4) відношення коефіцієнту миттєвої ліквідності до коефіцієнту фінансового левериджу;
- 5) чиста дисконтована вартість отриманого підприємством валового прибутку.

5. Економічна сутність прибутку зводиться до наступного:

- 1) прибуток – це знаряддя експлуатації найманої праці;
- 2) прибуток – це виторг підприємства з ПДВ;
- 3) прибуток – це фінансовий результат основної та інших видів діяльності підприємства;
- 4) прибуток – це виторг підприємства без ПДВ;
- 5) прибуток – це фінансовий дохід за мінусом фінансових витрат.

6. До складу балансового прибутку підприємства входить:

- 1) прибуток від реалізації товарної продукції;
- 2) сума сплачених штрафів від інших суб'єктів господарювання;
- 3) сума сплачених штрафів від держави;
- 4) сума сплачених дивідендів за мінусом суми отриманих дивідендів;
- 6) різниця між дебіторською та кредиторською заборгованістю.

РОЗДІЛ 5

ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

- 5.1. Податкова система України, її сутність.
- 5.2. Прямі податки з підприємств.
- 5.3. Непрямі податки з підприємств.
- 5.4. Місцеве оподаткування.
- 5.5. Процес погашення податкових зобов'язань платником податків.

5.1. Податкова система України, її сутність

Податкова система України – це встановлена діючим законодавством сукупність податків, зборів, інших обов'язкових платежів і внесків до бюджету України та державних цільових фондів. В Україні податкова система почала формуватися з 1992 року. Суттєві реформи податкового законодавства України відбулися у 1997, 2005, 2011 роках. Діючий податковий кодекс України було введено в дію у квітні 2011 року. У вересні 2019 року було внесено суттєві зміни в Податковий кодекс України стосовно оподаткування малого бізнесу.

Податки – це обов'язкові платежі, які встановлює держава для платників податків з метою формування державного бюджету та місцевих бюджетів.

Обов'язкові платежі (сплачені в бюджет держави й інші цільові державні фонди) можуть бути представлені у формах податків, плати за ресурси та цільових відрахувань.

Податки стягуються з фізичних та юридичних осіб майже в усіх країнах світу, в першу чергу, для збільшення доходів держави та для фінансування державних видатків.

У сучасній економіці податки є найважливішим джерелом доходів уряду. Податки відрізняються від інших джерел доходу держави тим, що вони є обов'язковими стягненнями і є неповоротними, тобто вони, як правило, не відшкодовуються їх платникові в обмін на якусь конкретну річ, наприклад, конкретну державну послугу, об'єкт публічної власності або державний цінний папір. Хоча податки, імовірно, збираються для добробуту платників податків в цілому, відповідальність індивідуального платника податків не залежить від будь-якої отриманої ним вигоди. Однак є

важливі винятки: наприклад, податки на заробітну плату зазвичай стягуються з трудових доходів для фінансування пенсійних виплат, медичних виплат та інших програм соціального страхування – всі вони, ймовірно, приносять користь платнику податків. Через ймовірний зв'язок між сплаченими податками та отриманими пільгами, податки на нараховану заробітну плату іноді називають "внесками" (як у США). Тим не менш, виплати зазвичай є обов'язковими, а зв'язок із пільгами іноді досить слабкий. Іншим прикладом податку, який пов'язаний з одержуваними пільгами, є використання акцизу на бензин для фінансування будівництва та обслуговування доріг та шляхового господарства, послугами яких можна користуватися, лише споживаючи оподатковане автомобільне паливо.

Поширеною є точка зору, що податки повинні слугувати головним чином для фінансування уряду. На практиці уряди всіх держав світу застосовують оподаткування для будь-яких законних, а не лише фінансових цілей. Популярною у світі є точка зору американського економіста Річарда Масгрейва щодо трьох цілей оподаткування: розподіл ресурсів, перерозподіл доходів, макроекономічна стабілізація. (Економічне зростання чи розвиток та міжнародна конкурентоспроможність іноді зазначаються як окремі цілі, але вони, як правило, є похідними від вищеназваних трьох). Перша мета – розподіл ресурсів шляхом оподаткування – є необхідною у разі неспроможності вільного ринкового механізму забезпечити в повному обсязі фінансування суспільних благ. Друга мета – перерозподіл доходів – покликана зменшити нерівність в розподілі доходів і багатства. Завдання стабілізації – реалізується через податкову політику, державну політику видатків, грошово-кредитну політику та управління боргом – це підтримка високої зайнятості та стабільності цін.

Ці три цілі можуть входити в конфлікт одна з одною. Наприклад, зміна в розподілі ресурсів через податки з метою кращого фінансування загальних суспільних благ може позбавити державний бюджет тієї суми фінансових коштів, що попередньо призначалася для сімей з низьким рівнем доходу – порушуючи таким чином перерозподільчі цілі. Як інший приклад, надмірний перерозподіл ресурсів від бізнесу до соціально незахищених верств населення через ситему оподаткування – може суттєво підірвати стимули до ефективної бізнесової діяльності в країні та, як наслідок, призвести до

спаду рівня ділової активності в країні (останнє протирічить цілі макроекономічної стабілізації).

За формою взаємовідносин між платником і державою податки поділяють на прямі і непрямі.

Прямі податки – це податки, що встановлюються безпосередньо щодо платника, який сплачує їх до бюджету держави. Обсяги таких податків залежать від податкової бази.

Непрямі податки – це податки, які справляються до бюджету за допомогою цінового механізму, причому конкретні платники податків не завжди є їхніми носіями. Непрямі податки включають до складу ціни товарів, робіт та послуг, а їх обсяг для окремого платника (носія податку) визначається обсягом споживання і не залежить від його доходів.

Залежно від органу влади, який встановлює податки, тобто за рівнем запровадження, податки поділяють на загальнодержавні та місцеві.

Загальнодержавні податки – це обов'язкові платежі, що встановлюються органами центральної влади і є обов'язковими для справляння на всій території країни незалежно від того, до якого бюджету вони зараховуються.

Місцеві податки – це обов'язкові платежі, які встановлюються місцевими органами влади, вони зараховуються до відповідного місцевого бюджету.

5.2. Прямі податки з підприємств

До складу прямих податків з підприємств треба віднести: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; плату за землю; податок на майно підприємств; транспортний податок.

Об'єктом оподаткування податком на прибуток підприємств є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу України. Фінансовим результатом до оподаткування є різниця між валовим

доходом та валовими витратами. Не всі фактично понесені підприємцем витрати можна віднести до складу валових витрат. По-перше, фактично понесені витрати мають безпосередньо відноситись до звітного періоду. По-друге, фактично зроблені витрати на сировину і матеріали можна віднести до валових витрат лише в обсязі, що не перевищує відповідні галузеві нормативи витрат на сировину і матеріали. Звітним періодом з податку на прибуток підприємств є квартал.

Об'єкт оподаткування податком на прибуток підприємств розраховується за формулою:

$$O_o = D_v - (B_v + A) \quad (5.1),$$

де: O_o – об'єкт оподаткування податком на прибуток;

D_v – скориговані (тобто без ПДВ) валові доходи підприємства за звітний період;

B_v – скориговані (тобто без ПДВ) валові витрати підприємства за звітний період;

A – сума нарахованої за звітний період амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших оборотних активів.

Валовий дохід – це загальна сума доходу підприємства від усіх видів діяльності протягом звітного періоду у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах.

Валовий дохід включає:

- загальні доходи від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності;
- доходи від операцій особливих видів (бартер, страхування, розрахунки в іноземній валюті);
- доходи від спільної діяльності, у вигляді дивідендів, відсотків, роялті, від операцій лізингу, володіння борговими зобов'язаннями та ін.

Не враховуються у складі валового доходу:

- суми акцизного збору, ПДВ у складі ціни;
- суми коштів або вартість майна, отримані у вигляді компенсації або внаслідок задоволення претензій;
- суми коштів або вартість майна, отриманих у вигляді прямих інвестицій;
- суми емісійного доходу;
- кошти, отримані у вигляді міжнародної технічної допомоги.

Валові витрати – сума будь-яких витрат у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних як

компенсація вартості товарів, придбаних таким платником податку для їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

Прибуток як результат фінансово-господарської діяльності визначається за даними бухгалтерського обліку. Оподатковуваний прибуток визначається за даними податкового обліку. Ці два показники не тотожні і не дорівнюють один одному, а існують самостійно і визначаються залежно від потреби.

Основна ставка податку на прибуток становить 25 % від об'єкта оподаткування.

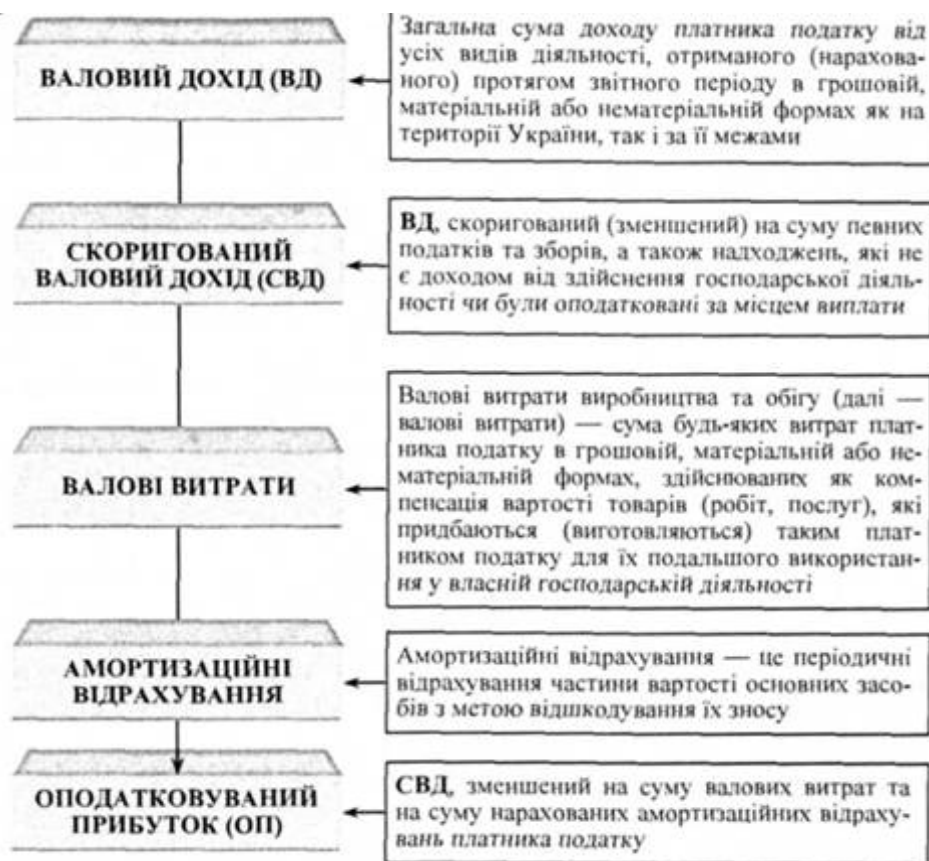

Рис. 5.1. Склад об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємств

Для розрахунку амортизаційних відрахувань згідно з Законом № 349-ІУ основні фонди поділяються на 4 групи. Для кожної групи встановлені норми амортизації у відсотках до балансової вартості на початок звітного (податкового) періоду.

Відповідно до вищезазначеного Закону підприємство має право віднести до складу валових витрат суму витрат, пов'язаних з ремонтом, реконструкцією, модернізацією та іншими поліпшенням основних фондів у розмірі до 10 % від балансової вартості основних фондів на початок року, а тому сума витрат, яка перевищує 10 % включається до балансової вартості відповідної групи основних

фондів і відшкодовується через амортизаційні відрахування. Для визначення балансової вартості основних фондів використовується метод зменшеного залишку. Балансова вартість групи основних фондів (окремого об'єкта основних фондів групи 1) на початок розрахункового кварталу визначається за формулою:

$$B(a) = B(a-1) + P(a-1) - V(a-1) - A(a-1) \quad (5.1),$$

де: $B(a)$ – балансова вартість групи (окремого об'єкта основних фондів групи 1) на початок розрахункового кварталу;

$B(a-1)$ – балансова вартість групи (окремого об'єкта основних фондів групи 1) на початок кварталу, що передував розрахунковому;

$P(a-1)$ – сума витрат, понесених на придбання основних фондів, здійснення капітального ремонту, реконструкцій, модернізацій та інших поліпшень основних фондів, що підлягають амортизації протягом кварталу, який передував розрахунковому;

$V(a-1)$ – сума виведених з експлуатації основних фондів (окремого об'єкта основних фондів групи 1 протягом кварталу, який передував розрахунковому);

$A(a-1)$ – сума амортизаційних відрахувань, нарахованих у кварталі, що передував розрахунковому.

Для амортизації нематеріальних активів застосовується лінійний метод, за яким кожний окремий вид нематеріального активу амортизується рівними частками, виходячи з його первісної вартості протягом строку, що визначається платником податку самостійно, зважаючи на строк корисного використання таких нематеріальних активів або строк діяльності платника податку, але не більше 10 років безперервної експлуатації.

Податок з доходів фізичних осіб застосовується в Україні на підставі Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" № 889-ІУ.

Платниками податку з доходів фізичних осіб (суб'єктами оподаткування) в Україні є: резиденти, що одержують доходи з джерелом походження на території України, і нерезиденти, що одержують доходи з джерелом походження на території України.

Не є платниками нерезиденти, які одержують доходи з джерелом походження на території України і мають дипломатичні привілеї, встановлені міжнародними договорами.

Прибутковий податок з громадян утримується із сукупного оподаткованого доходу, до якого зараховуються доходи, одержані як у натуральній формі, так і в грошовій (національній або іноземній

валюти). Доходи, одержані в натуральній формі, оцінюються за справедливою вартістю.

Прибутковий податок із сукупного оподаткованого доходу утримується кожного місяця за ставкою 15 %, визначеною у Законі України "Про податок з доходів фізичних осіб" № 889-4.

При цьому встановлена податкова соціальна пільга, яка означає, що для окремих категорій платників податок не буде утримуватись від встановленого розміру мінімальної заробітної плати.

Об'єктом оподаткування резидента є:

1. Загальний місячний оподатковуваний дохід.
2. Чистий річний оподатковуваний дохід, що визначається шляхом зменшення загального річного оподаткованого доходу на суму податкового кредиту.

3. Доходи з джерелом походження в Україні, що підлягають кінцевому оподаткуванню при їх виплаті.

4. Іноземні доходи.

Об'єктом оподаткування нерезидента є:

1. Загальний місячний оподатковуваний дохід із джерелом походження в Україні.

2. Загальний річний оподатковуваний дохід із джерелом походження в Україні.

3. Доходи з джерелом походження в Україні, що підлягають кінцевому оподаткуванню при їх виплаті.

При одержанні доходів в іноземній валюті здійснюється перерахунок у гривні за курсом НБУ на дату одержання таких доходів.

При визначенні доходів у нематеріальній формі об'єкт оподаткування визначається за звичайними цінами, помноженими на коефіцієнт, що розраховується за формулою:

$$K = 100 : (100 - Sp) \quad (5.2),$$

де Sp— ставка податку, встановлена для таких доходів на момент визначення.

Вартість об'єкта нематеріальної форми визначається, виходячи зі звичайної ціни, збільшеної на суму ПДВ і акцизного збору. При нарахуванні заробітної плати об'єкт оподаткування податком з доходів фізичних осіб визначається як сума заробітної плати, зменшена на суму єдиного соціального внеску.

Плата за землю стягується з метою формування джерел засобів для фінансування заходів щодо раціонального використання,

поліпшення й охороні землі, проведення земельної реформи і розвитку інфраструктури населених пунктів.

Розмір плати за землю не залежить від результатів господарської діяльності її власників і користувачів.

Об'єктом плати за землю є ділянка землі у власності або користуванні, у тому числі і на умовах оренди.

Суб'єктом плати за землю (платником) є власник землі і користувач, у тому числі орендар.

Ставки земельного податку за землю у населених пунктах, а також за 1 га сільськогосподарських угідь встановлюють у відсотках від їхньої грошової оцінки. Якщо грошова оцінка ділянки землі не встановлена, використовуються середні ставки земельного податку в конкретних розмірах за 1 кв. м. у залежності від групи населених пунктів та чисельністю.

$$\text{Плата (податок) за землю} = \left(\begin{array}{l} \text{Об'єкт оподаткування (площа} \\ \text{земельної ділянки, яка перебуває} \\ \text{у власності або користуванні, у тому} \\ \text{числі на умовах оренди)} \end{array} \right) \times \left(\begin{array}{l} \text{Ставка} \\ \text{податку, грн.} \end{array} \right), (5.3)$$

Земельний податок нараховується з моменту виникнення прав власності або прав користування землею. Розмір, умови і терміни внесення орендної плати встановлюються і відображаються в укладеному договорі оренди. Підприємства сплачують земельний податок за рахунок собівартості, тобто включаються у валові витрати, що зменшує суму оподаткованого прибутку (а значить і податку на прибуток).

Транспортний податок є джерелом фінансування будівництва, реконструкції, ремонту і змісту автомобільних доріг загального користування і проведення природоохоронних заходів на водоймах. Платниками податку є: підприємства (юридичні особи); іноземні юридичні особи; фізичні особи, що мають власні транспортні засоби, зареєстровані в Україні.

Об'єкти оподаткування:

- трактори (колісні);
- автомобілі, призначені для перевезення не менше 10 чоловік;
- автомобілі легкові, вантажні, спеціального призначення (наприклад: машини швидкої допомоги, реанімаційні машини, пожежні машини);
- мотоцикли (включаючи мопеди), велосипеди з установленим двигуном за винятком з обсягом двигуна до 50 см³;

- яхти, вітрильні судна з допоміжним двигуном або без нього за винятком спортивних;

- моторні човни і катери за винятком човнів з підвісним двигуном.

Розраховується сума транспортного податку за такою формулою:

Транспортний податок = Об'єкт оподаткування x Ставка податку, грн.

Ставки транспортного податку встановлені за видами транспортних засобів і диференційовані в залежності від потужності двигуна, виду транспортного засобу, його призначення та використання. Податок сплачують по місцезнаходженню підприємства і зараховують до місцевих бюджетів.

Підприємства автомобільного транспорту загального користування звільняються від сплати податку. Сума податку на транспортні засоби включається до складу валових витрат платника, а значить, зменшує оподатковуваний прибуток.

5.3. Непрямі податки з підприємств

Непрямі податки включають:

- податок на додану вартість;
- акцизний збір;
- мито.

Податок на додану вартість застосовується в Україні на підставі Закону України "Про ПДВ" № 168/97-ВР і Закону України "Про внесення змін в Закон України "Про ПДВ" № 1955. На підставі Закону України "Про внесення змін у деякі закони України" з питань оподаткування у зв'язку з прийняттям Закону України "Про державний бюджет України" платниками податку на додану вартість стали тільки ті платники податків, у яких обсяг оподаткованих операцій з продажу товарів, робіт, послуг протягом 12 місяців складає 300 тис. грн.

Об'єктом оподаткування по ПДВ є такі операції:

- з продажу товарів на митній території України, у тому числі операції з оплати вартості послуг за договорами оперативної оренди й операції за передачею права власності на об'єкти застави кредиторю;
- із ввезення товарів на митну територію України для їх використання чи споживання на митній території;

- із вивезення товарів за межі митної території України.

Податок на додану вартість виплачується на всіх етапах руху товарів, робіт, послуг (тобто при кожному акті продажу, починаючи з виробничого циклу і закінчуючи реалізацією товарів, робіт, послуг споживачеві).

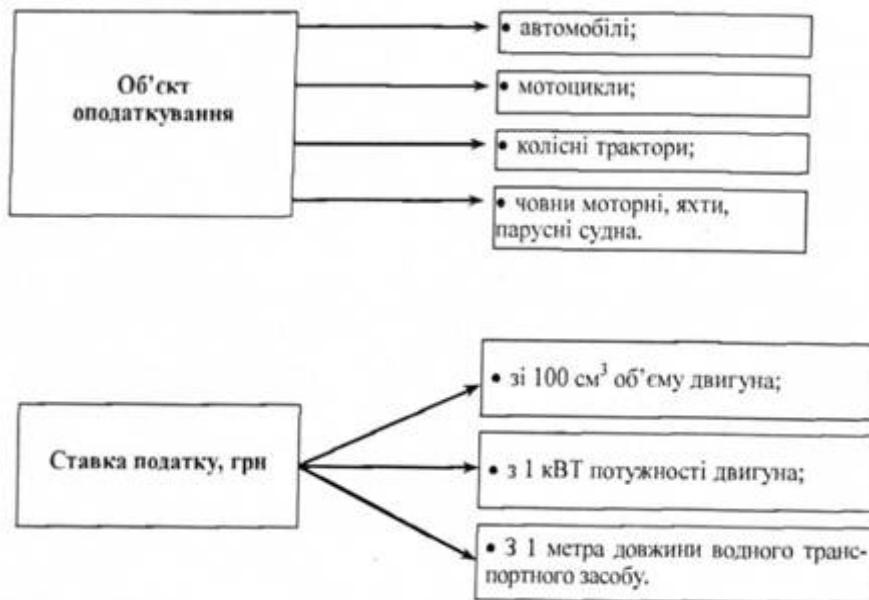

Рис. 5.2. Структура податку з власників транспортних засобів

Слід зазначити, що хоч у деяких випадках має місце подвійне оподаткування (оподаткування ПДВ підакцизних товарів і товарів, що обкладаються митом), реальним економічним об'єктом оподаткування є додана вартість, основними елементами якої є: витрати на оплату праці під час створення товарів (робіт, послуг); сума амортизаційних відрахувань; сума акцизного збору, прибутку, мита; первісна (початкова) вартість сировини тощо.

Суму податку, яку необхідно перерахувати до бюджету, визначають як різницю між загальною сумою податкових зобов'язань і сумою податкового кредиту. Сума податкового кредиту складається із сум ПДВ, сплаченого під час придбання ТМЦ чи робіт, послуг. Податкове зобов'язання – це загальна сума нарахованого ПДВ за здійсненими операціями в податковому періоді.

Бюджетне відшкодування – сума, що підлягає поверненню платнику податку з бюджету у зв'язку з надмірною сплатою податку у випадках, визначених цим Законом.

Існують особливості щодо розрахунку ПДВ під час реалізації товарів (операцій), які не є об'єктом оподаткування, звільнених від

оподаткування, а також товарів (операцій), які оподатковуються за ставками 20 %, 0 %.

Не є об'єктом оподаткування операції :

- випуску, розміщенню та продажу цінних паперів, випущених в обіг підприємствами, НБУ, Міністерством фінансів, Державним казначейством України, органами місцевого самоврядування;

- надання послуг по страхуванню та перестраховуванню, соціального і пенсійного страхування;

- виплати пенсій, зарплати, стипендій, субсидій, дотацій, інших грошових або майнових виплат фізичним особам за рахунок бюджетів, соціальних або страхових фондів, виплати дивідендів тощо.

Платниками податку в бюджет є суб'єкти господарської діяльності (юридичні особи) і громадяни (фізичні особи).

База оподаткування для нарахування ПДВ залежить від сфери (виду) діяльності.

Для розрахунку ПДВ встановлені ставки:

1. 20 % від бази оподаткування, що включається в ціну продукції;

2. Нульова ставка, застосовується при експорті товарів та супутніх такому експорту послуг. Застосування нульової ставки означає повне відшкодування суми ПДВ, сплаченої постачальником за продукцію, що використовується для обговорених вище поставок.

Податкові зобов'язання – загальна сума податку, яку зобов'язаний сплатити (нарахувати) платник податку у звітному (податковому) періоді.

Податковий кредит підприємства складається із сум ПДВ, сплачених підприємством у звітному періоді при купівлі сировини, матеріалів та інших активів, які включаються цим підприємством до складу виробленої і реалізованої продукції зі сплатою ПДВ.

Податковий кредит – це сума, на яку підприємство (платник податків) має право зменшити податкові зобов'язання звітного періоду.

Погашення податкового кредиту здійснюється за рахунок сум ПДВ від реалізації продукції підприємством.

Акцизний збір, також як і ПДВ, включається в ціну товару, що реалізується, у формі надбавки. Покупець при купівлі підакцизного товару платить акцизний збір, включений у ціну товару. Платниками

податку в бюджет є підприємства-виробники або імпортери підакцизних товарів.

Акцизний збір застосовується в Україні на підставі Декрету КМУ "Про акцизний збір" № 4393, Закону України "Про внесення змін у Декрет України "Про акцизний збір" № 3113-Щ. Сума акцизного збору визначається згідно з формулою 5.4.

$$\text{Сума акцизного збору} = \left(\begin{array}{c} \text{Об'єкт оподаткування} \\ \text{(оборот, що оподатковується)} \end{array} \right) \times \left(\begin{array}{c} \text{Ставка} \\ \text{акцизного збору} \end{array} \right), \quad (5.4)$$

Платниками акцизного збору є:

- суб'єкти підприємницької діяльності, а також їхні філії, відділення (інші відокремлені підрозділи) – виробники підакцизних товарів на митній території України, у тому числі з давальницької сировини по товарах (продукції), на які встановлено ставки акцизного збору у твердих сумах; а також замовники, з доручення яких виготовляється продукція на давальницьких умовах по товарах, на які встановлено ставки акцизного збору у відсотках до обороту, що сплачують акцизний збір виробнику;

- нерезиденти, що здійснюють виготовлення підакцизних товарів (послуг) на митній території України чи безпосередньо через їхні постійні представництва або осіб, прирівняних до них відповідно до законодавства;

- будь-які суб'єкти підприємницької діяльності, інші юридичні особи, їхні філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, що імпортують на митну територію України підакцизні товари, незалежно від наявності вкладених у них іноземних інвестицій;

- фізичні особи резиденти чи нерезиденти, що ввозять (пересилають) підакцизні речі або предмети на митну територію України у вигляді супроводжуваного багажу, а також фізичні особи, що одержують такі підакцизні речі (предмети), переслані (спрямовані) через митний кордон України у вигляді поштових чи інших відправлень або несупроводжуваного багажу в обсягах чи вартістю, що перевищує норми безмитного провозу (пересилання) для таких фізичних осіб, визначені митним законодавством;

- юридичні чи фізичні особи, що купують (одержують) в інші форми володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари в податкових агентів.

Об'єктом оподаткування є:

а) обороти з реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), у тому числі з давальницької сировини шляхом їх продажу, обміну, безкоштовної передачі чи передачі з частковою оплатою;

б) обороти з реалізації (передачі) товарів (продукції) для власного споживання, промислової переробки, а також для своїх працівників;

в) митна вартість товарів (продукції), імпортованих на митну територію України, у тому числі в межах бартерних операцій без оплати їх вартості або з частковою оплатою.

Акцизний збір обчислюється:

1) за ставками у відсотках до обороту з продажу:

- товарів, реалізованих за вільними цінами, виходячи з їхньої вартості за цими цінами, без урахування акцизного збору без ПДВ; товарів, реалізованих за державними фіксованими і регульованими цінами, виходячи з їхньої вартості за цими цінами без урахування торгових знижок, а також сум ПДВ, імпортованих товарів, виходячи з митної вартості, збільшеної на суму ввізного мита, без урахування акцизного збору.

2) у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції). Ставки акцизного збору є єдиними на всій території України

Якщо ставка встановлена в грошовому еквіваленті, акцизний збір визначається таким чином:

1. При застосуванні ставки акцизного збору в гривнях:

$$A = C - K \quad (5.5)$$

де: С-- ставка акцизного збору,

К – кількість товару, визначена у фізичних одиницях вимірювання.

2. При застосуванні ставки акцизного збору в євро:

$$A = C - \epsilon - K \quad (5.6)$$

де ϵ – курс гривні до євро за станом на перший день відповідного кварталу. Якщо ставка встановлена у відсотках:

$$A = C_a * B, \quad (5.7)$$

де: C_a – ставка акцизного збору, B – вартість підакцизного товару.

Акцизний збір може бути виплачений шляхом придбання марок акцизного збору встановлених зразків (наприклад, на алкогольні напої, на тютюнові вироби). Терміни сплати акцизних зборів у бюджет залежать від виду підакцизних товарів, суми податку. Перелік підакцизних товарів і ставки акцизного збору

затверджуються законодавчо і є єдиними на всій території України для вітчизняних і імпортованих товарів.

Мито – податок, стягнутий державою з товарів, транспортних засобів, інших предметів, що переміщуються через митний кордон по ставках митного тарифу.

Митний тариф – перелік товарів, з яких стягуються мита, із вказівкою ставок митного податку на одиницю даного товару.

Поряд з суто фіскальними, мито виконує стимулюючу і захисну функції.

Захисна функція мита передбачає формування бар'єрів, що перешкоджають проникненню на територію держави товарів, більш конкурентоспроможних. Стимулююча функція формує передумови зацікавленості у збільшенні експорту. Економічно розвинуті країни орієнтовані, насамперед, на регулювання імпортованих надходжень. Експорт товарів, вироблених у країні, не обмежується, оскільки такі процеси сприяють розвитку економіки. Було б помилкою вважати, що це відносно нова ідея. Подібні позиції відстоювали кілька століть назад представники школи "меркантилістів", хоча й надто зміщували акценти у сфері торгівлі.

Мито має багато спільного з непрямими податками, насамперед, з акцизним збором:

- як і акциз, сплачується в остаточному підсумку за рахунок споживача;

- збільшує ціну товару, включаючись в неї на стадії формування ціни реалізації;

- контроль за правильністю сплати як акцизу, так і мита здійснюється податковими органами.

Ряд відмінностей і, насамперед, умовний характер мита – перетинання митного кордону – не дозволяє віднести його до податків.

За характером спрямованості переміщуваних товарів, об'єктів мита поділяються на:

- а) ввізні;
- б) вивізні;
- в) транзитні.

Платниками мита є особи, що ввозять чи переміщують товари через митний кордон держави. Специфікою платника в даній ситуації є те, що ним може бути як власник товару, так і уповноважена особа (декларант). На відміну від податкового регулювання тут можлива

передача обов'язку зі сплати митних платежів іншій особі, що не має відношення до товару. Суму мита розраховують за формулою 5.8:

$$\text{Сума мита} = \left(\begin{array}{l} \text{Об'єкт оподаткування} - \\ - \text{митна вартість товару} \\ \text{в національній валюті,} \\ \text{що переміщується через} \\ \text{митний контроль} \end{array} \right) \times \left(\begin{array}{l} \text{Ставка у \% або} \\ \text{грошовому виразі} \\ \text{на одиницю товару} \end{array} \right). \quad (5.8)$$

За характеристикою платника мито поділяється на:

- а) сплачуване юридичними особами;
- б) сплачуване фізичними особами.

Ставки розрізняються: для особистого користування (ставки невеликі), для виробничого (рівень ставок вищий).

Об'єкт мита являє собою митну вартість переміщуваних товарів, щодо яких має нараховуватися мито. Митна вартість перераховується в національну валюту за курсом НБУ, що діє на день подачі митної декларації. Ставки мита єдині на всій території. Це, однак, не виключає різноманіття ставок:

1. Адвалорні – ставки, встановлюються у відсотках до митної вартості їх товарів, що підлягають оподаткуванню.

2. Специфічні – ставки, що нараховуються у встановленому розмірі за одиницю вимірювання ввезеного товару (кілограм, метр тощо). Дана ставка припускає специфічну характеристику товару, тоді як попередня задовольняється знеособленим предметом обкладання.

3. Комбіновані (змішані) – ставки, що використовують поєднання адвалорних і специфічних зборів при нарахуванні мита.

4. Сезонні – ставки, за допомогою яких можливе оперативне реагування на ввезення на територію держави і вивезення з неї сезонних товарів. Як правило, термін їхнього введення не може перевищувати 6 місяців.

5. Особливі – являють собою ставки, що реалізують захисні функції мита.

6. Антидемпінгові – ставки, що являють собою певну надбавку до звичайного імпортного мита. Застосовуються при ввезенні на територію держави товарів за цінами нижчими (демпінговими, непридатними), ніж їхня ціна в країні, яка ввозить, що загрожує підірвати основи вітчизняного виробника. За допомогою антидемпінгового мита ціни імпортованих товарів піднімаються до рівня, на якому з ними можуть конкурувати вітчизняні. (В Австралії

експорт вважається демпінговим, якщо експортні ціни на 20 % нижчі за ціни товару на внутрішньому ринку і мінімум на 8 % менші від світової ціни).

7. Спеціальні – митні ставки, що захищають митну територію від ввезення товарів, що загрожують вітчизняним виробникам (аналогічних чи безпосередньо конкуруючих). Іноді спеціальні мита використовуються як відповідний захід стосовно дій інших держав.

8. Компенсаційні – митні ставки, застосовувані до ввезених товарів, щодо яких використовувався механізм субсидій, що відповідно занизило їхню ціну і цим загрожує завдати шкоди вітчизняному виробництву.

Механізм застосування пільг при сплаті мита досить різноманітний і включає:

1. Звільнення від сплати мита певних категорій платників.
2. Зменшення митних ставок.
3. Повернення раніше сплачених сум мита.
4. Звільнення від мита певних предметів.

Порядок сплати і ставки мита визначаються єдиним митним тарифом України. Митний тариф являє собою систему ставок митних зборів, застосовуваних до товарів, переміщуваних через митний кордон.

В Україні товари, що обкладаються митом, зафіксовані в товарній класифікаційній схемі, що базується на Гармонізованій системі опису і кодування товарів. Усі товари, що підлягають митному оформленню, зосереджені в 21 розділі, 97 главах, 5019 товарних позиціях. Кожен товар має чотиризначний цифровий код, де два перших знаки означають товарну групу, два інших – товарну позицію.

Мито входить у систему митних платежів, що являють собою усі види зборів, відрахувань, платежів при перетинанні митного кордону держави.

Систему митних платежів можна поділити на 2 групи:

1. Основні – обов'язкові платежі, стягувані в більшості випадків при перетинанні митного кордону і стягувані із суб'єктів, що не характеризуються специфічними особливостями:

- а) мито;
- б) митні збори за митне оформлення;
- в) непрямі податки(ПДВ, акцизний збір).

2. Додаткові – митні платежі, що стягуються з платників за додатково надані послуги, або характеризують платника, який відрізняється специфічними особливостями (збір за зберігання товарів, збори за митний супровід вантажів, збори за видачу ліцензій, плата за участь у митних аукціонах тощо).

Додаткові митні платежі становлять систему зборів, що регулюють сплату при різних митних режимах. Особливості їх нарахування регулюються Державним митним комітетом.

Сплата мита передбачає перетинання митного кордону. Митний кордон передбачає обмеженість митної території – території держави (у тому числі й окремих островів, установок і споруд в економічних зонах), стосовно якої держава має виключні права в регулюванні митних платежів. Різні цілі, механізм і особливості переміщення товарів і транспортних засобів передбачають їх різний митний режим, що охоплює умови віднесення товарів до певного режиму; застосування чи звільнення від сплати митних платежів; особливості митного контролю.

Загальнодержавні збори включають:

- плату за спеціальне використання прісних водних ресурсів і надр землі при видобутку корисних копалин;
- плату за використання лісових ресурсів.

Податкові збори впливають на фінансово-господарську діяльність підприємств. Нормативи відрахувань встановлені законодавчо й однакові для всіх суб'єктів господарювання.

Плата за спеціальне використання прісних водних ресурсів і надр землі при видобутку корисних копалин.

Плата за спеціальне використання прісних водних ресурсів встановлена з метою зацікавити підприємства раціонально використовувати водні ресурси.

Платники (повинні мати дозвіл на спеціальне використання води):

- юридичні особи (користувачі) незалежно від форм власності, включаючи підприємства гідроенергетики, водного транспорту;
- господарські виробничі підрозділи без статусу юридичної особи.

Органи місцевого самоврядування встановлюють ліміт використання (для прісних вод місцевого значення) за винятком тих водних ресурсів, що не вилучаються з водних джерел (ГЕС, водний

транспорт). Нормативи плати затверджує Кабінет Міністрів з узгодженням з Міністерством економіки і Міністерством фінансів.

Порядок нарахування й оплати за спеціальне використання прісних водних ресурсів:

- платник здійснює це самостійно;

- плата нараховується за квартал, виходячи з факту використання: ліміту, пільг;

- використання понад ліміт збільшує плату в 5 разів.

Плата за спеціальне використання надр при видобутку корисних копалин стягується із суб'єктів господарської діяльності, незалежно від форм власності, що здійснюють видобуток корисних копалин.

Розмір плати нараховується самостійно на основі:

- обсягів погашення балансових запасів;

- обсягів видобутку (нафта, газ, торф);

- ціни реалізації одиниці видобутку мінеральної сировини;

- нормативу плати;

- коригувального коефіцієнта (для підприємств вугільної промисловості). Плата за використання лісових ресурсів.

Лісовий дохід – грошові кошти за використання лісового фонду. Установлено єдину систему платежів, що включає:

- відрахування на відтворення;

- охорона і захист лісів;

- податок-плата за використання лісового фонду.

Платниками відрахувань (зборів) на відтворення, охорону і захист лісів є всі лісокористувачі. Ставка відрахувань встановлюється в повному розмірі від вартості заготовленої деревини. Відрахування перелічуються щомісяця в дохід бюджету. Плата за використання лісовим фондом є платою за деревину, заготівлю другосортних і низькосортних лісових матеріалів, користування лісовим фондом у культурно-оздоровчих і спортивних цілях. Розмір плати розраховують, виходячи зі ставок на одиницю отриманої продукції або за одиницю використаної площі.

Лісовий дохід включає надходження від продажу лісових другосортних матеріалів (ялинок, кори), відходів лісозаготівель, суми стягнень від збитків, пені, штрафи.

5.4. Місцеве оподаткування

Місцеві податки і збори:

- встановлюються для юридичних і фізичних осіб;
- входять до складу валових витрат;
- виключаються зі скорегованого валового доходу;
- відносяться на собівартість продукції.

Органи місцевого самоврядування мають право:

- застосовувати тільки ті податки і збори, що передбачені діючими законодавчими актами;
- встановлювати ставки, що не перевищують граничні розміри, що передбачені діючими законодавчими актами;
- встановлювати додаткові пільги для окремих платників податків (застосовувати ставку нижче, ніж мінімальна; звільняти від сплати податку).

Збір за паркування автотранспорту. Платники – юридичні особи і громадяни, що паркують автомобілі в спеціально обладнаних або відведених для цього місцях. Ставка збору встановлюється за 1 годину паркування і сплачується водіями на місці паркування. Граничний розмір ставки збору не повинний перевищувати 3 % неоподаткованого мінімуму в спеціально відведених і обладнаних місцях та 1 % у відведених місцях.

Ринковий збір. Платники – юридичні і фізичні особи за торговельні місця на ринках і павільйонах, на критих і відкритих столах за кожний день торгівлі. Розмір збору залежить від ринку, його територіального розміщення і виду продукції. Збір виплачується до початку реалізації. Граничний розмір збору не повинний перевищувати 20 % мінімальної зарплати з громадян і 3-х мінімальних зарплат – з юридичних осіб.

Комунальний податок. Платники – юридичні особи усіх форм власності (за винятком бюджетних організацій, планово-дотаційних і сільськогосподарських підприємств). Об'єктом є фонд оплати праці (середньооблікова чисельність працівників помножена на мінімальний дохід за місяць, що не підлягає оподаткуванню). Граничний розмір ставки податку визначений у розмірі 10 % від об'єкта оподаткування.

Податок на рекламу. Стягується з усіх видів комерційних оголошень і повідомлень через радіо, телебачення, пресу, афіші, плакати, рекламні щити, нанесені на спортивний одяг або майно.

Об'єктом оподаткування є вартість послуг за рекламу. Ставки податку диференційовані в залежності від часу, вартості і виду розміщення реклами. Гранична ставка податку не повинна перевищувати 0,1 % вартості послуг за розміщення одноразової реклами і 0,5 % за розміщення реклами на тривалий час. Рекламодавці повинні платити податок під час надання послуг.

Джерелом покриття місцевих податків і зборів на підприємстві виступають доходи від основної та іншої операційної діяльності. Місцеві податки і збори включаються як у собівартість продукції, так і до адміністративних витрат.

Перелік місцевих податків і зборів визначено Законом України "Про систему оподаткування" та Декретом Кабінету Міністрів України "Про місцеві податки і збори".

Особливістю місцевих податків і зборів є те, що їх встановлює орган місцевого самоврядування відповідно до переліку і в межах установлених Декретом граничних розмірів ставок.

Місцеві податки і збори перераховують до бюджетів місцевого самоврядування в порядку і в терміни, визначені відповідними радами, які їх встановлюють.

До місцевих податків відносять:

1. Податок з реклами. Платниками податку є особи, що встановлюють і розміщують рекламу. Податок встановлюють у розмірі 0,1 % вартості послуг за розміщення одноразової реклами; 0,5 % вартості послуг за розміщення реклами на тривалий час. Вартість робіт з розміщення реклами для розрахунку податку з реклами беруть без ПДВ. Податок сплачується під час оплати послуг за встановлення і розміщення реклами.

Приклад:

Вартість послуг з розміщення реклами без ПДВ становить 120 грн.

Сума податку з реклами (при неодноразовому розміщенні) = 120 грн \times 0,5 % / 100 % = 0,6 грн.

Сума ПДВ = 120 грн \times 20 % / 100 % = 24 грн. Загальна сума до оплати рекламних послуг: 120 грн + 24 грн + 0,6 грн = 144,6 грн.

2. Комунальний податок. Платниками податку є суб'єкти підприємництва, що використовують найману працю. Об'єктом оподаткування є середньоспискова чисельність персоналу підприємства. Ставка податку – 10 % неоподаткованого мінімуму

доходів громадян (НМДГ) за кожного середньоспискового працівника. Податок справляється кожен місяць.

До місцевих зборів відносять:

3. Готельний збір. Платниками податку є особи, які проживають у готелях. Граничний розмір готельного збору – 20 % добової вартості найманого житла без додаткових послуг.

4. Збір за паркування автотранспорту. Платниками збору є фізичні й юридичні особи, які паркують автомобілі у спеціально обладнаних або відведених для цього місцях. Ставку збору за парковку автотранспорту встановлюють за одну годину парковки, її граничний розмір не повинен перевищувати 3 % НМДГ у спеціально обладнаних місцях; 1 % НМДГ у відведених місцях.

5. Ринковий збір є платою за торгові місця на ринках і у павільйонах, на критих і відкритих столах, майданчиках для торгівлі з автомашин. Платниками збору є юридичні та фізичні особи, що реалізують товари. Ринковий збір встановлюють у розмірі не більше ніж 20 % мінімальної заробітної плати (МЗП) для фізичних осіб та три МЗП для юридичних осіб, він справляється працівниками ринку за кожен день торгівлі. Мінімальна заробітна плата – це встановлена державою нижня межа оплати праці за фактично відпрацьовану повну місячну норму робочого часу найманого працівника.

6. Збір за видачу ордера на квартиру є платою за послуги, пов'язані з видачею документів на право заселення квартири. Граничним розміром збору є 30 % НМДГ.

7. Збір з власників собак. Платниками збору є громадяни - власники собак (крім службових). Граничний розмір збору – 10 % НМДГ. Збір справляється 1 раз на рік.

8. Курортний збір. Платниками збору є громадяни, які прибувають у курортну зону. Збір справляється адміністрацією готелю чи іншої установи готельного типу, квартирно-посередницькими організаціями при поселенні у готель чи будинок, або у триденний термін з дня прибуття в курортну зону за місцем тимчасового проживання громадянина. З осіб, що зупинилися в приватних будинках чи квартирах, з громадян, які проживають у наметах, автомашинах тощо, курортний збір справляється у порядку, визначеному Радами народних депутатів. При зміні платником місця тимчасового проживання в межах курортної зони курортний збір повторно не справляється. Граничний розмір курортного збору не повинен перевищувати 10 % НМДГ.

9. Збір за участь у бігах на іподромі. Платниками збору є фізичні та юридичні особи, власники коней, які беруть участь у бігах на іподромі. Збір справляється адміністрацією іподромів до початку змагань. Граничний розмір збору не повинен перевищувати трьох НМДГ.

10. Збір за виграш у бігах на іподромі. Платниками збору є особи, які виграли в грі на тоталізаторі на іподромі. Збір справляється адміністрацією іподрому при видачі виграшу. Граничний розмір збору не повинен перевищувати 6 % від суми виграшу.

11. Збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі. Збір справляється адміністрацією іподрому з учасника гри на тоталізаторі в момент придбання ним квитка на участь у грі. Граничний розмір збору – 5 % від суми плати за участь у грі.

12. Збір за право використання місцевої символіки справляється з юридичних і фізичних осіб, що використовують місцеву символіку з комерційною метою. Місцевою символікою треба вважати герб міста чи іншого населеного пункту, назву чи зображення архітектурних й історичних пам'яток. Збір справляється відповідними органами місцевого самоврядування при видачі дозволу на використання місцевої символіки. Граничний розмір збору – п'ять НМДГ для приватних підприємців (фізичних осіб); 0,1 % від вартості виробленої продукції, наданих робіт, послуг – для юридичних осіб.

13. Збір за право на проведення кіно- і телезйомок. Платниками збору є комерційні кіно- і телеорганізації, які проводять зйомки, що потребують від органів місцевої влади додаткових заходів – обгородження території зйомок, виділення наряду міліції тощо. Суму збору складають фактичні витрати на проведення зазначених заходів.

14. Збір за право проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей. Платниками збору є фізичні й юридичні особи, які мають дозвіл на проведення аукціонів, розпродажу та лотерей. Збір за проведення аукціонів і конкурсного розпродажу справляється за 3 дні до їхнього проведення; збір за проведення лотереї справляється під час одержання дозволу на випуск лотереї. Граничний розмір збору – 0,1 % вартості заявлених до аукціону, конкурсного розпродажу товарів або суми, на яку випускають лотерею. Збір за право проведення лотереї не повинен перевищувати трьох НМДГ з кожного учасника.

15. Збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон. Граничний розмір збору –

0,5 НМДГ з юридичних і фізичних осіб – громадян України; від 5 до 50 доларів США з юридичних осіб і громадян інших держав. Збір не справляється з автотранспорту, що здійснює перевезення за кордон: вантажів за державним замовленням і державним контрактом; громадян України, яких направили у службові відрядження; спортсменів, що виїжджають на міжнародні змагання; громадян, що від'їжджають у порядку культурного обміну, на лікування, оздоровлення дітей, за телеграмою про похорон близьких родичів.

16. Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі є платою за оформлення і видачу дозволів на торгівлю у спеціально відведених для цього місцях. Справляється уповноваженими організаціями з фізичних і юридичних осіб, які здійснюють торгівлю; залежить від площі торговельного місця, його територіального розміщення і виду товарів. Граничний розмір збору – один НМДГ на день за одноразову торгівлю; до 20 НМДГ для суб'єктів, що постійно здійснюють торгівлю. Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі є обов'язковим для встановлення місцевою владою. Збір перераховують до місцевих бюджетів щорічно, оскільки дозвіл видають терміном на 1 рік.

5.5. Процес погашення податкових зобов'язань платником податків

Відповідно до чинного законодавства про оподаткування платники відповідних податків мають самостійно обчислювати і в зазначені терміни сплачувати встановлені для них податки, а також платежі в бюджет і державні цільові фонди.

Податкове зобов'язання – це зобов'язання платника податків (платежів) сплатити у встановлені терміни у відповідні бюджети і державні цільові фонди обчислену суму податку (платежу) у встановленому порядку.

Не сплачене у встановлений термін податкове зобов'язання, а також нарахована на суму цього зобов'язання пеня є заборгованістю з податків (недоплатою).

Податкові зобов'язання, а також заборгованість за ними можуть погашатися платником податків за рахунок власних коштів, а в разі їх відсутності – за рішенням органу стягнення за рахунок відповідного майна платника.

При цьому джерелами власних коштів, що спрямовуються на сплату податкових зобов'язань (боргів), є кошти, отримані від продажу продукції, товарів (виконання робіт, надання послуг), майна і немайнових цінностей, випуску цінних паперів та ін.

За рішенням платника податків оплата його податкових зобов'язань або погашення податкової заборгованості може здійснюватись шляхом заліку непогашених зустрічних грошових зобов'язань відповідного бюджету перед таким платником податків, термін погашення яких настав до моменту виникнення податкових зобов'язань платника податків.

Джерелом самостійної сплати обов'язкових платежів (податків, зборів) з об'єктів нерухомості можуть бути активи як власника таких об'єктів нерухомості, так і будь-якої особи, на яку покладено обов'язок сплачувати податки.

Джерелами погашення заборгованості з податків у їх платника за рішенням органу стягнення є будь-які активи платника податків, що з моменту виникнення боргу автоматично передаються в податкову заставу.

Перехід активів у податкову заставу відбувається за таких умов:

- при неподанні або невчасному поданні платником податкової декларації – з першого робочого дня, що настає за останнім днем терміну, встановленого для подання податкової декларації;

- при несплаті суми податкового зобов'язання, розрахованого платником податку, – з дня, що настає за останнім днем встановленого терміну сплати;

- при несплаті суми податкового зобов'язання, розрахованого контролюючим органом, – з дня, що настає за останнім днем терміну погашення, встановленого контролюючим органом у податковому повідомленні.

Водночас не можуть бути використані як джерела погашення податкового боргу платника податків за його самостійним рішенням або за рішенням органу такі активи:

- майно платника податків, надане в заставу іншим особам;

- активи, що належать на правах власності іншим особам і перебувають у тимчасовому розпорядженні або користуванні платника податків (оренда, накопичення, давальницька сировина);

- кошти інших осіб, надані платнику податків як внесок (депозит), а також власні кошти юридичної особи, які використовуються для виплат заборгованості з основної заробітної

плати працівникам, які є учасниками трудових відносин з цією юридичною особою;

- кредити або позики, надані платнику податків кредитно-фінансовими установами;

- майно, включене до складу цілісних майнових комплексів державних підприємств, що не підлягають приватизації, та ін.

Активи звільняються з-під податкової застави з дня:

- одержання податковим органом копії платіжного доручення, засвідченого банком, про перерахування в бюджет усієї суми податкового зобов'язання;

- подання в податковий орган податкової декларації в разі несвоєчасного її подання;

- визнання податкового боргу безнадійним через ліквідацію платника або зняття його з реєстрації;

- прийняття податковим органом рішення про розстрочення, відстрочення суми податкового боргу;

- одержання податковим органом договору поручництва на повну суму податкового боргу платника податків;

- прийняття відповідного рішення судом (арбітражним судом) у межах процедур, обумовлених законодавством з питань банкрутства, та ін.

У разі непогашення у встановлений термін платником податкових зобов'язань або податкового боргу через відсутність у нього власних коштів і рішення про відстрочення платежів податковий орган може погасити такі зобов'язання і борг за рахунок продажу активів, що перебувають у заставі у такого платника. Проте такий продаж здійснюється не раніше як через місяць (30 днів) з дня відправлення платнику податків податковим органом другої податкової вимоги про самостійне погашення наявного в нього податкового боргу.

Продаж активів здійснюється в порядку, який встановлює платник податків або податковий керуючий. Проте в усіх випадках враховується необхідність зберігання цілісності майнового комплексу платника податків, що забезпечить здійснення його виробничої діяльності до повного погашення боргу.

Якщо платник податків до укладення договору закупівлі-продажу його активів повністю погашає суму податкової заборгованості, податковий орган приймає рішення про звільнення цих активів з-під податкової застави і скасовує рішення про їх продаж.

Якщо при ліквідації платника податків частина його податкових зобов'язань або податкового боргу залишається непогашеною через недостатність активів, вона погашається за рахунок активів засновників або учасників цього підприємства, якщо вони несуть повну або часткову відповідальність за зобов'язаннями платника податків відповідно до чинного законодавства.

Якщо власник платника податків або уповноважений ним орган приймає рішення про реорганізацію такого платника податків, його податкова заборгованість, або податковий борг, підлягає врегулюванню в такому порядку:

- якщо реорганізація здійснюється шляхом розподілу платника податків на дві або більше юридичні особи з ліквідацією такого платника податків, усі новостворені платники податків дістають права й обов'язки щодо погашення податкових зобов'язань або податкового боргу в розмірі, що припадає на частину балансової вартості активів, отриманих ними при їх створенні у процесі реорганізації колишнього підприємства;

- якщо реорганізація здійснюється шляхом зміни назви, організаційно-правового статусу, то такий платник податків після реорганізації дістає усі права й обов'язки щодо погашення податкових зобов'язань або податкового боргу, що виникли до його реорганізації;

- якщо реорганізація здійснюється шляхом об'єднання двох або більше платників податків з ліквідацією юридичних осіб, що об'єдналися, то об'єднаний платник податків дістає всі права і обов'язки з погашення податкових зобов'язань або податкового боргу платників, що об'єдналися.

Реорганізація платника податків не змінює термінів погашення податкових зобов'язань або податкового боргу платниками, створеними внаслідок реорганізації.

У разі неможливості платником податків своєчасно сплатити узгоджену з податковим органом суму податкових зобов'язань або податкового боргу, він може звернутися із заявою до податкового органу про розстрочку або відстрочку сплати суми платежу.

Підставою для розстрочення сплати податкових зобов'язань або відстрочення сплати податкового боргу є надання платником податків достатніх доказів про загрозу виникнення податкового боргу або про неможливість його погашення через негативні природні явища, що сталися.

Рішення про розстрочення або відстрочення податкових зобов'язань у межах одного бюджетного року приймається:

- керівником податкового органу нижчого рівня із затвердженням його рішення керівником податкового органу вищого рівня щодо загальнодержавних податків (платежів);

- керівником податкового органу із затвердженням його рішення фінансовим органом місцевого самоврядування щодо місцевих податків (платежів).

Рішення про розстрочення або відстрочення податкових зобов'язань на термін, що перевищує бюджетний рік, приймається:

- щодо загальнодержавних податків і обов'язкових платежів – керівником центрального податкового органу за погодженням з Міністерством фінансів України;

- щодо місцевих податків і зборів – керівником податкового органу за погодженням з фінансовим підрозділом місцевого органу виконавчої влади.

Розстрочення податкових зобов'язань надається на умовах податкового кредиту з погашенням його рівними частками за період, на який воно надане, починаючи з податкового, що настає за періодом надання кредиту.

Відстрочення податкових зобов'язань надається за умов, що основна сума податкових зобов'язань та нараховані на них відсотки сплачуються рівними частками з періоду, визначеного відповідним податковим органом або органом місцевого самоврядування, але не пізніше закінчення 12 календарних місяців з моменту виникнення такого податкового зобов'язання. Розстрочення і відстрочення податкових платежів не можуть надаватися щодо податкових зобов'язань із ввізного мита, акцизних зборів, ПДВ при ввезенні на територію України товарів, внесків у Пенсійний фонд і фонд обов'язкового соціального страхування.

Основна література:

1. Андрущенко В. Л. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання) / В. Л. Андрущенко, В. М. Мельник. – Ірпінь : НУДПСУ, 2019. – 210 с.
2. Бечко П. Основи оподаткування : навч. посіб. / П. Бечко, О. Захарчук. – К. : ЦУЛ, 2019. – 168 с.
3. Дворянінов А. В. Податкові механізми детінізації економіки : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня к.е.н. : спец. 08.00.08 / А. В. Дворянінов. – Київ, 2017. – 20 с.

4. Міжнародна хронологія податків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aktiv.com.ua/archives/4901>
5. Оподаткування в Україні: навч. посіб. / за ред. Н. І. Редіної. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 544 с.
6. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Додаткова література:

1. Гречко А. В. Управління процесом формування прибутковості з метою підвищення ефективності діяльності підприємства [Електронний ресурс] / А. В. Гречко, О. М. Мельнікова // Підприємництво та інновації. –2016. – Вип. 2. – С. 100-107. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pidinnov_2016_2_18 (дата звернення: 06.07.2019).
2. Зінченко О. А. Забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємства шляхом удосконалення системи управління прибутком [Електронний ресурс] / О. А. Зінченко, Д. О. Павліщій, Д. С. Зінченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 4. – С. 81-84. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_4_16 (дата звернення: 06.07.2019).
3. Кузьміна О. С. Концептуальні основи управління прибутком підприємства на засадах сталого розвитку [Електронний ресурс] / О. С. Кузьміна // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2016. – Т. 21, Вип. 9. – С. 85-90 . – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_ekon_2016_21_9_20 (дата звернення: 06.07.2019).
4. Куцик В. І. Інструменти підвищення ефективності управління формуванням і використанням прибутку в цілях капіталізації підприємства [Електронний ресурс] / В. І. Куцик, Р. Л. Лупак, М. А. Годованюк // Бізнес Інформ. – 2017. – № 1. – С. 167-171. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_1_27 (дата звернення: 06.07.2019).
5. Пушкар М. С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту : Монографія / Пушкар М. С., Пушкар Р. М. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 370 с.
6. Белінська О. В. Сутність фінансового потенціалу підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 4, Т. 3. С. 267–271.
7. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств: навчальний посібник / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
8. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств. – Київ : Знання, 2019. – 312 с.
9. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Знання-Прес, 2017. – 424 с.
10. Дропа Я. Б., Петик М. І. Інструменти залучення фінансових ресурсів суб'єктами фінансової системи // Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, ефективність, перспективи: збірник тез

наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 31 березня 2017 р.). – Київ : Аналітичний центр “Нова Економіка”, 2017. – С. 98–101.

11. Дропа Я. Б. Оптимізація структури фінансових ресурсів підприємства в сучасних умовах // Бізнес Інформ. – 2016. – № 12. – С. 169-175.
12. Козачок І. А. Економічна сутність та джерела формування фінансових ресурсів підприємства. – URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_2_077.pdf (Дата звернення: 06.07.2019).
13. Любенко Н. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.

Контрольні запитання:

1. У чому полягає сутність податків, зборів, інших обов’язкових платежів?
2. Визначте поняття “податкова система країни”.
3. Платники, об’єкт оподаткування, порядок нарахування і сплати податку на прибуток юридичних осіб.
4. Платники, об’єкт оподаткування, порядок нарахування і сплати податку на доходи фізичних осіб.
5. Платники, об’єкт оподаткування, порядок нарахування і сплати податку на додану вартість.
6. Платники, об’єкт оподаткування, порядок нарахування і сплати податку на майно.
7. Відповідальність за порушення податкового законодавства.
8. Джерела і порядок погашення податкових зобов’язань.

Проблемні запитання:

1. Обґрунтуйте доцільність введення в Україні податку на виведений капітал замість податку на прибуток.
2. Чи є доцільним запровадження в Україні єдиного податку на прогнозований (поставлений) дохід?
3. Які типи вільних (спеціальних) економічних зон з пільговими умовами оподаткування, на вашу думку, найдоцільніше створювати в Україні на сучасному етапі її розвитку?

Тематика індивідуальних завдань (есе):

1. Оптимальна система оподаткування в Україні.
2. Як зміниться податкова система України після її вступу до ЄС.

Тести:

1. До складу прибутку від операційної діяльності підприємств входить:

- 1) прибуток від реалізації товарів (робіт, послуг);
- 2) отримані суми штрафів за невиконання контрагентами умов господарських договорів;
- 3) отримані відсотки на банківські депозити;
- 4) прибуток від курсової різниці;
- 5) отримане підприємством тіло банківського кредиту (основний борг за кредитом).

2. Платником податку на прибуток юридичних осіб згідно з діючим українським законодавством є:

- 1) фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності;
- 2) фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності;
- 3) неприбуткова організація;
- 4) політична партія;
- 5) відкрите акціонерне товариство.

3. Об'єктом оподаткування податком на прибуток є:

- 1) нарахований прибуток;
- 2) нерозподілений прибуток;
- 3) доходи мінус витрати;
- 4) заробітна плата;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

4. Об'єкт оподаткування податком на прибуток розраховується наступним чином:

- 1) «скориговані валові доходи підприємства за звітний період» – «скориговані валові витрати підприємства за звітний період» – «сума нарахованої за звітний період амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших оборотних активів»;
- 2) «доходи» – «витрати»;
- 3) «виторг» – «витрати»;
- 4) «виручка» – «штрафи»;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

5. До складу скоригованих валових доходів підприємства за звітний період необхідно включати:

- 1) отриману від покупця суму акцизного збору;
- 2) отриману від покупця суму податку на додану вартість;
- 3) величину тіла кредиту, отриману підприємством-позичальником за кредитною угодою;
- 4) дебіторську заборгованість, за якою пройшов строк позовної давності;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

6. До складу скоригованих валових доходів підприємства за звітний період неможна включати:

- 1) дебіторську заборгованість, за якою пройшов строк позовної давності;
- 2) кредиторську заборгованість, за якою пройшов строк позовної давності;
- 3) дебіторську заборгованість, за якою не пройшов строк позовної давності;
- 4) кредиторську заборгованість, за якою не пройшов строк позовної давності;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

7. До складу скоригованих валових витрат підприємства за звітний період необхідно включати:

- 1) суму сплаченого підприємством податку на додану вартість;
- 2) суму поверненого підприємством-позичальником банківського кредиту (тіла кредиту);
- 3) суму сплачених банку підприємством-позичальником відсотків за користування кредитом;
- 4) суму адресних витрат на благодійність, виплачену приватним підприємством в якості подарунка готівкою головному лікареві муніципальної лікарні, в якій проходить курс лікування засновник цього одноосібного приватного підприємства;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

РОЗДІЛ 6

ОБИГОВІ КОШТИ, ЇХ ОРГАНІЗАЦІЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

- 6.1. Організація оборотних коштів, її сутність.
- 6.2. Оборотні кошти, визначення їх потреби.
- 6.3. Процес і джерела формування оборотних коштів.
- 6.4. Наявність і ефективність використання оборотних коштів, їх визначення.

6.1. Організація оборотних коштів, її сутність

Оборотні фонди і фонди обігу створюють оборотні кошти підприємства. До оборотних фондів відносять сировину, матеріали, паливо, енергію і т. ін. Фонди обігу є необхідними для доведення виробленої продукції зі сфери виробництва до кінцевого споживача, тобто вони функціонують у торговельно-логістичній сфері. Оборотні кошти слугують рівно один виробничий цикл, після закінчення якого повністю переносять свою первісну вартість на вартість готового продукту.

Завданням організації оборотних коштів на підприємстві є пришвидшення їх обіговості, збільшення кількості їх оборотів та, в кінцевому разі, економія на оборотних коштах, підвищення загальної прибутковості (рентабельності) капіталу підприємства за рахунок економії підприємством своїх оборотних коштів.

Оборотні фонди споживаються в одному виробничому циклі і їхня вартість повністю переноситься на вартість виготовленої продукції. При цьому одна їхня частина в речовій формі входить у новостворений продукт і набирає товарної форми, в якій її буде використано споживачем. Інша частина також повністю споживається в процесі виробництва, але, втрачаючи свою споживну вартість, у речовій формі в продукт праці не входить (паливо).

Таким чином, за умов товарно-грошових відносин запаси предметів праці виступають, з одного боку, як сукупність матеріальних цінностей, з іншого, – як втілення затрат суспільної праці у вартості фондів: оборотних, виробничих і фондів обігу.

В економічній літературі існують різні підходи до визначення сутності оборотних коштів. Дехто з економістів спрощено трактує їх як "предмети праці", "матеріальні активи", "гроші, що обертаються". Найчастіше можна натрапити на два визначення оборотних коштів.

По-перше, оборотні кошти – це грошові ресурси, які вкладено в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервного виробництва та реалізації виготовленої продукції.

По-друге, оборотні кошти – це активи, які протягом одного виробничого циклу або одного календарного року можуть бути перетворені на гроші. Деякі автори таке саме визначення дають терміну "оборотний капітал". Це свідчить про ідентичність, на їхню думку, понять оборотні кошти та оборотний капітал.

У зарубіжній економічній літературі окремі автори визначають оборотний капітал як оборотні активи за мінусом короткострокових зобов'язань. У такий спосіб дається визначення власного оборотного капіталу.

Узагалі поняття "капітал" виступає в трьох формах: грошовій, продуктивній і товарній. Найбільш широке, загальне поняття капіталу відповідає його грошовій формі. В економічній теорії "грошовий капітал" розглядається як вартісна форма всього капіталу, а не лише як певна сума грошей, що спрямовується в процесі господарсько-підприємницької діяльності на придбання засобів виробництва і предметів праці.

Оборотний капітал проходить три стадії кругообігу: грошову, виробничу й товарну. На першій стадії під час авансування коштів здійснюється придбання й нагромадження необхідних виробничих запасів.

У виробничому процесі авансується вартість для створення продукції: у розмірі вартості використаних виробничих запасів, перенесеної вартості основних фондів, витрат на саму працю (заробітна плата та пов'язані з нею витрати). Виробнича стадія кругообігу оборотного капіталу завершується випуском готової продукції, після чого настає стадія реалізації.

На третій стадії авансування коштів триває доти, доки товарна форма вартості не перетвориться на грошову. Отримання виручки від реалізації свідчить про корисність створеної суспільством вартості і про відтворення авансованих у ній коштів. Грошова форма, якої набирає оборотний капітал на третій стадії кругообігу, одночасно є і початковою стадією наступного обороту капіталу.

Кругообіг оборотного капіталу і створення нової вартості відбувається за схемою:

$G - T \dots V \dots T' - G'$,

де G – кошти, що авансуються;

T – предмети праці (товар);

B – виробництво;

T' – готова продукція (товар);

Г' – кошти, отримані від реалізації створеної продукції.

Мету функціонування капіталу буде досягнуто тоді, коли $G' = G + AG$, тобто коли відбудеться приріст грошей порівняно з авансованою сумою.

Отже, самозростання капіталу відбувається в процесі кругообігу оборотного капіталу, який проходить різні стадії і набирає різних форм. Що менше часу оборотний капітал перебуває в тій чи іншій формі (грошовій, виробничій, товарній), то вища ефективність його використання, і навпаки. Оборотний капітал бере участь у створенні нової вартості не прямо, а через оборотні фонди.

Склад і розміщення оборотного капіталу (рис. 6.1) залежать від того, в якій сфері він функціонує: виробничій, торгово-посередницькій, сфері послуг (у тому числі фінансових).

Рис. 6.1. Склад і розміщення оборотних коштів

Стан і використання оборотного капіталу окремого підприємства залежать від стану економіки держави в цілому. У свою

чергу, стан економіки держави залежить від стану й використання оборотного капіталу окремого підприємства.

6.2. Оборотні кошти, визначення їх потреби

Господарсько-підприємницька діяльність неможлива без оборотних коштів. Ця потреба є одним з об'єктів фінансового планування і відображення в обліку та звітності. Розмір оборотного капіталу, який утворює кожен складову поточних активів, має відповідати потребам і можливостям підприємства зі створення й реалізації продукції.

Крім того, виникає необхідність у плануванні фінансових ресурсів для допоміжних і підсобних житлово-комунальних господарств, соціально-побутових та інших закладів непромислового характеру.

У практиці використовуються два методи визначення потреби в оборотних коштах: прямий і економічний.

Метод прямого розрахунку забезпечує розробку обґрунтованих норм і нормативів на кожному підприємстві з урахуванням багатьох факторів, які пов'язані з особливостями постачання, виробництва та реалізації продукції.

Планування оборотних коштів здійснюється відповідно до кошторисів витрат на виробництво і невиробничі потреби та бізнес-плану, який охоплює й пов'язує виробничі й фінансові показники, створюючи саме цим умови для успішної комерційної діяльності та розвитку підприємництва.

Визначення потреби в оборотних коштах здійснюється через їх нормування. Нормування оборотних коштів передбачає врахування багатьох факторів, які впливають на господарську діяльність підприємств. На підприємствах виробничої сфери до них належать:

- умови постачання підприємств товарно-матеріальними цінностями: кількість постачальників, строки поставки, розмір транзитних партій, кількість найменувань матеріальних цінностей, форми розрахунків за матеріальні цінності;

- організація процесу виробництва: тривалість виробничого циклу, характер розподілу витрат протягом виробничого циклу, номенклатура випущеної продукції;

- умови реалізації продукції: кількість споживачів готової продукції, їх віддаленість, призначення продукції, умови її транспортування, форми розрахунків за відвантажену продукцію.

За відповідності складу, структури й наявності оборотних коштів запланованому обсягу виробництва та реалізації підприємство в змозі отримувати прибуток з мінімальними витратами.

У разі заниження розміру оборотних коштів можливі перебої в постачанні й виробничому процесі, зменшення обсягу виробництва та прибутку, виникнення прострочених платежів і заборгованості, інші негативні явища в господарській діяльності. Надлишок оборотних коштів призводить до нагромадження надмірних запасів сировини, матеріалів; послаблення режиму економії; створення умов для використання оборотних коштів не за призначенням.

Значення нормування оборотних коштів полягає в такому.

По-перше, правильне визначення нормативу оборотних коштів забезпечує безперервність і безперебійність процесу виробництва.

По-друге, нормування оборотних коштів дає змогу ефективно використовувати оборотні кошти на кожному підприємстві.

По-третє, від правильно встановленого нормативу оборотних коштів залежить виконання плану виробництва, реалізації продукції, прибутку та рівня рентабельності.

По-четверте, обґрунтовані нормативи оборотних коштів сприяють зміцненню режиму економії, мінімізації ризику підприємницької діяльності.

Визначення планової потреби в оборотних коштах передбачає розробку норм відносно тривалої дії і нормативів на конкретний період – рік (як правило), півріччя, квартал. Це досягається за проведення таких робіт:

1. Визначення норм запасів за статтями нормованих оборотних коштів.

Норма оборотних коштів – це відносний показник, який обчислюється в днях, відсотках чи гривнях. Норми в днях щодо виробничих запасів розраховуються за окремими видами матеріальних цінностей. У разі великої номенклатури розрахунок здійснюється в тій частині, яка становить (вартісно) не менше 70-80 % загальних витрат за статтею в цілому.

2. Встановлення одноденного витрачання матеріальних цінностей, виходячи із кошторису витрат на виробництво. Одноденне витрачання на підприємствах несезонних галузей промисловості

рекомендується розраховувати на підставі даних четвертого кварталу планового року, що, як правило, має найбільший обсяг виробництва. У сезонних галузях промисловості одноденне витрачання визначається на підставі кварталу з найменшим обсягом виробництва.

Визначаючи одноденні витрати незавершеного виробництва, виходять із суми витрат на виробництво валової чи товарної продукції. Щодо готової продукції відповідно беруть для розрахунку виробничу собівартість товарної продукції.

3. Визначення нормативу оборотних коштів за кожною статтею в грошовому вираженні проводиться множенням одноденних витрат в грошовому вираженні на відповідну норму запасу в днях.

4. Розрахунок сукупного нормативу, або загальної потреби в оборотних коштах, на підприємстві проводиться підсумовуванням нормативів за окремими статтями.

5. Заключний етап нормування – визначення норм та нормативів за окремими статтями оборотних коштів для підрозділів підприємств, де використовуються матеріальні цінності та виготовляється продукція.

Найбільш трудомісткою і складною є розробка норм запасу. Норми запасу в днях застосовуються протягом кількох років, якщо суттєво не змінюються умови виробництва, постачання та збуту, розрахунків.

Нині підприємствам надано право самостійно розраховувати нормативи оборотних коштів. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 19 квітня 2013 року № 279 "Про нормативи запасів товарно-матеріальних цінностей державних підприємств і організацій та джерела їх покриття" Міністерством економічного розвитку і торгівлі України разом з Міністерством фінансів України встановлено Типовий порядок визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей.

6.3. Процес і джерела формування оборотних коштів

Джерела формування оборотних активів значною мірою визначають ефективність їх використання. Встановлення оптимального співвідношення між власними і залученими джерелами, зумовленого специфічними особливостями кругообігу капіталу на тому чи іншому підприємстві, є важливим завданням системи управління. Достатній мінімум власних і позикових засобів має забезпечити безперервність руху оборотних активів на всіх

стадіях кругообігу, що задовольняє потреби виробництва в матеріальних і грошових ресурсах, а також забезпечує своєчасні і повні розрахунки з постачальниками, бюджетом, банками та іншими ланками.

Визначення джерел формування оборотних коштів є важливою ділянкою роботи фінансиста підприємства.

Недостатність джерел формування оборотних коштів призводить до недофінансування господарської діяльності та до фінансових ускладнень. Наявність зайвих джерел оборотних коштів на підприємстві сприяє створенню наднормативних запасів товарно-матеріальних цінностей, відволіканню оборотних коштів з господарського обороту, зниженню відповідальності за цільове й раціональне використання як власних, так і позичених коштів.

Власні джерела. Мінімальна потреба підприємства в оборотних коштах покривається за рахунок таких власних джерел:

- статутний фонд (пайові внески членів-засновників, внески іноземних учасників, надходження від емісії цінних паперів);
- відрахування від прибутку;
- цільове фінансування та цільові надходження (з бюджету, галузевих і міжгалузевих позабюджетних фондів);
- приріст сталих пасивів (мінімальна заборгованість із заробітної плати працівникам, відрахування на обов'язкове пенсійне страхування, на соціальне страхування, резерв майбутніх платежів, авансування покупців).

На підприємствах виникають проблеми з несвоєчасним надходженням коштів за відвантаженою продукцією, нагромадженням на складі нереалізованої готової продукції, несвоєчасним і неповним виконанням договірних зобов'язань постачальниками та через інші обставини, що спричиняють потребу в додаткових коштах.

Покрити цю проблему практично неможливо та економічно недоцільно, тому підприємство вимушене залучати фінансові ресурси у вигляді короткострокових кредитів банку та інших кредитів, комерційного кредиту.

Банківські кредити. Призначення банківських кредитів – фінансування витрат, пов'язаних із придбанням основних і поточних активів, із сезонними потребами підприємства, тимчасовим збільшенням виробничих запасів, із збільшенням дебіторської заборгованості, податковими платежами та іншими зобов'язаннями.

Кредити банку дають змогу органічно поєднати всі джерела оборотних коштів і справляють активний вплив на раціональне формування запасів сировини, матеріалів, готової продукції та інших видів матеріальних цінностей.

Комерційний кредит. Використовується підприємствами за браком фінансових ресурсів у покупця і неможливості розрахуватися з постачальником. У цьому разі виникає необхідність відстрочки платежів. Постачальник дає згоду на надання відстрочки платежу за продукцію і від споживача замість грошей одержує вексель або інше боргове зобов'язання.

Його використання позитивно впливає на економіку підприємства і народного господарства, оскільки спрощує реалізацію товарів, прискорює обертання оборотних коштів і зменшує потребу в кредитних і грошових ресурсах.

6.4. Наявність і ефективність використання оборотних коштів, їх визначення

Оборотні кошти різногалузевих підприємств країни становлять значну частину їхніх матеріально-грошових активів. Тому раціональне та економне використання оборотних коштів суб'єктів господарювання має неабияке економічне значення. Для оцінки ефективності використання оборотних коштів виробничих підприємств застосовують певні показники, а для підвищення ефективності – відповідні конкретні заходи.

Ефективність використання оборотних коштів характеризується швидкістю їхнього обертання, оборотністю. Прискорення оборотності цих коштів зумовлює: по-перше, збільшення обсягу продукції на кожну грошову одиницю поточних витрат підприємства; по-друге, вивільнення частини коштів і завдяки цьому створення додаткових резервів для розширення виробництва. Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 (П(С) БО 2) «Баланс» власні оборотні кошти підприємства становлять суму рядка 380 розділу I пасиву Балансу (форма № 1) «Власний капітал» та суму рядка 440 розділу III пасиву Балансу «Довгострокові кредити банків» (прирівняні до власних кошти) за мінусом підсумку розділу I активу Балансу «Необоротні активи» (рядок 080).

Порівняння наявності власних оборотних коштів з поточною потребою в них дає змогу визначити брак або надлишок власних

оборотних коштів. Поточна потреба в оборотних коштах («Робочому капіталі») дорівнює сумі всіх поточних активів (підсумок розділу II активу Балансу, рядок 260) за мінусом короткострокових зобов'язань (підсумок розділу IV пасиву Балансу, рядок 620).

До показників, що характеризують стан оборотних коштів, можна віднести коефіцієнт реальної вартості оборотних коштів у майні підприємства ($K_{рв}$). Цей показник визначається як відношення вартості оборотних коштів за вартістю майна підприємства:

$$K_{рв} = \Phi_n : M,$$

де: Φ_n – фактична наявність (вартість) оборотних коштів, грн.;

M – вартість майна підприємства, грн.

Коефіцієнт реальної вартості оборотних коштів показує, яка частка в майні підприємства належить підприємству.

Показники ефективності використання оборотних коштів

Для характеристики ефективності використання оборотних коштів на підприємствах використовуються різні показники, одним з яких є швидкість обертання, яка обчислюється в днях і характеризується періодом, за який оборотні кошти підприємства здійснюють один оборот, тобто проходять всі стадії кругообігу на підприємстві:

$$O = (C * T) : P,$$

де O – термін обертання оборотних коштів, днів;

C – середні залишки нормованих оборотних коштів, грн.;

T – тривалість періоду за який обчислюється обертання, днів;

P – обсяг реалізованої продукції, грн.

Середні залишки обігових коштів визначаються на підставі даних форми № 1 «Баланс» як сума залишків обігових коштів (розділ II активу Балансу, рядок 260) на початок і кінець періоду, поділена на два:

- коефіцієнт обертання оборотних коштів (коефіцієнт обертання оборотних коштів);

- коефіцієнт обертання оборотних коштів.

Коефіцієнт обертання оборотних коштів (K_o) характеризує кількість оборотів оборотних коштів за період, що аналізується. Що більше оборотів здійснюють оборотні кошти, то ліпше вони використовуються.

Коефіцієнт завантаження оборотних коштів (K_3) є оберненим до коефіцієнта обертання показником і визначається за формулою:

$$K_3 = C : P.$$

Характеризує участь оборотних коштів у кожній гривні реалізованої продукції. Що менше оборотних коштів припадає на 1 грн., то краще вони використовуються.

Коефіцієнт ефективності (прибутковості оборотних коштів K_e):

$$K_e = \Pi : C.$$

Основна література:

1. Насібова О. Б., Придатченко Б. Ю. Теоретичні аспекти оптимізації оборотних коштів підприємства // Гроші, фінанси і кредит. – 2018. – Випуск 18. – С. 794 – 802. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/111.pdf
2. Кошельок Г. В., Коваль В. В. Теоретичні основи оптимізації структури оборотних коштів підприємства // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 1 (78). – С. 50 – 57. – Режим доступу: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/%E2%84%961\(78\)/uazt_2015_1_7.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/%E2%84%961(78)/uazt_2015_1_7.pdf)
3. Донін Є. О. Особливості сучасних підходів щодо специфіки класифікації оборотних активів підприємства // Економіка і організація управління. – 2018. – № 1 (29). – С. 75 – 85. – Режим доступу: <http://jeou.donnu.edu.ua>
4. Безбородова Т. В., Даншина Т. В. Управління оборотними коштами підприємств // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 1. – С. 59 – 62. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2017/13.pdf
5. Іскра В. В. Оцінка ефективності використання оборотного капіталу українських агрохолдингів за допомогою моделі В. Г. Когденко // Економіка та управління підприємствами. – 2016. – Вип. 10. – С. 87 – 92. – Режим доступу: <http://bses.in.ua/journals/2016/10-2016/19.pdf>
6. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств: навчальний посібник / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
7. Фінанси підприємств: навчальний посібник / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.
8. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – К. : ЦУЛ, 2017. – 504 с.
- 9.

Додаткова література:

1. Любенко Н. М. Фінанси підприємств : навчальний посібник / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
2. Фінанси: навчальний посібник: експрес-курс / [Волохова І. С., Шикіна Н.А., Волкова О. Г. та ін.]. За загальною редакцією Волохової І. С. – Харків : Видавництво «ПромАрт», 2018. – 262 с.
3. Понятие, субъекты и объекты финансовой системы: веб-сайт. – URL:

<http://www.creditconsult.com.ua/st2013/> (дата звернення: 15.06.2019).

4. Романенко О. Р. Фінанси: підручник / О. Р. Романенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 396 с.
5. Луцишин З. Асиметрія та парадокс фінансової глобалізації. – К. : КНЕУ, 2018. – 234 с.
6. Опарін В. М. Фінанси : навчальний посібник. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
7. Постоловська О. П. Економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.[м. Вінниця, 18 квітня 2018 р.]: у 2-х томах. Том 1. – Вінниця : ВННІЕ ТНЕУ, 2018. – 152 с.
8. Боди Зв., Мертон Р. Финансы: учебное пособие. – М. : Вильямс, 2007 – 592 с.
9. Чугунова І. Я. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України. – К. : Академія фінансового управління, 2009. – 471 с.

Контрольні запитання:

1. Визначте поняття "оборотні кошти підприємства".
2. Охарактеризуйте стадії кругообігу оборотного капіталу підприємства.
3. Визначте склад нормованих та ненормованих оборотних коштів підприємства.
4. Охарактеризуйте методи визначення потреби в оборотних коштах.
5. Етапи нормування оборотних коштів, їх склад і зміст.
6. Джерела формування оборотних коштів.
7. Показники стану оборотних коштів.
8. Показники ефективності використання оборотних коштів.

Проблемні запитання:

1. Поміркуйте над тим, чи існують будь-які суттєві відмінності в процесі кругообігу оборотного капіталу між підприємствами матеріальної виробничої сфери та сфери нематеріальних послуг.
2. Відмінності у складі і розміщенні оборотного капіталу між різними сферами його функціонування.
3. Оптимізація нормативів оборотних коштів підприємств, критерії оптимізації.
4. Шляхи покриття недостатності джерел формування оборотних коштів підприємства (підприємство за вибором студента).
5. Шляхи ефективного використання надлишкових оборотних коштів підприємств.

Тематика індивідуальних завдань (есе):

1. Аналіз ефективності формування і використання обігових коштів підприємства (підприємство за вибором студента).
2. Особливості і проблеми формування оборотного капіталу підприємств машинобудівної галузі.
3. Особливості структури оборотних активів підприємств торгівлі та її оцінка.

Тести:

1. Основні засоби підприємства – це:
 - 1) гроші в касі підприємства, на розрахункових і валютних рахунках, у розрахунках;
 - 2) кошти, авансовані у виробничі оборотні фонди та фонди обігу;
 - 3) немає жодної вірної відповіді;
 - 4) засоби праці.
2. Оборотні виробничі засоби – це:
 - 1) оборотні кошти у виробництві та готовій продукції;
 - 2) оборотні кошти у виробництві;
 - 3) оборотні кошти у виробничих запасах;
 - 4) немає жодної вірної відповіді.
3. Яка частина оборотних коштів обслуговує сферу виробництва:
 - 1) готова продукція на складі;
 - 2) готова продукція, грошові кошти й кошти в розрахунках;
 - 3) кошти на рахунках у банках і касі, у розрахунках, дебіторська заборгованість;
 - 4) немає жодної вірної відповіді.
4. Які оборотні фонди слід віднести до ненормованих:
 - 1) оборотні виробничі фонди;
 - 2) виробничі запаси;
 - 3) фонди обігу;
 - 4) немає жодної вірної відповіді.
5. Планування оборотних коштів входить до таких документів окремим рядком:
 - 1) до кошторисів витрат на невиробничі потреби;
 - 2) до кошторисів витрат на виробництво;
 - 3) до бізнес-плану;
 - 4) до плану реалізації продукції.

РОЗДІЛ 7

КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

- 7.1. Кредит, його сутність і функції.
- 7.2. Процес кредитування, його принципи.
- 7.3. Кредит, його основні види.
- 7.4. Короткострокове кредитування, його об'єкти та процес планування.
- 7.5. Кредитна угода.
- 7.6. Порядок видачі і погашення кредиту.

7.1. Кредит, його сутність і функції

Кредит – це форма позичкового капіталу, що надається на умовах терміновості, зворотності і платності.

В якості кредиторів вітчизняних комерційних підприємств найчастіше виступають комерційні банки.

Банківська система України представлена двома рівнями, перший з яких займає Національний Банк України (далі – НБУ). Його основною функцією є емісія. Другий рівень займають комерційні банки (універсальні та спеціалізовані банки). Станом на 2018 р. банківський сектор України перебуває в процесі реформування. Починаючи з 2014 р., Національний Банк України реалізовує процес «очистки» банківського сектору, який передбачає ліквідацію неплатоспроможних банків.

Необхідність реформування та вживання заходів щодо стабілізації та сприяння розвитку банківського сектору був викликаний низкою проблем у банківському та фінансовому секторі на кінець 2014 р., а також випереджаючими темпами зростання банківського сектору порівняно з іншими сегментами фінансового сектору. До таких проблем можна віднести: зростання частки проблемних активів на балансах банків (проблемні кредити), зменшення обсягів депозитів у національній та іноземних валютах, високу частку доларизації кредитів та депозитів, незбалансованість активів та пасивів банків, недостатній розмір регулятивного капіталу банків у наслідок погіршення якості активів, а також вихід крупних іноземних (переважно європейських) гравців із банківського сектору України. Відповідно до цих проблем, Національним Банком України у 2015 р. було розроблено «Комплексну програму розвитку

фінансового сектору України до 2020 року», основними цілями якої було визначено: зменшення кількості банків та підвищення конкурентоспроможності банківської системи; відновлення банківського кредитування; очищення банківських установ від проблемних активів; відновлення та збільшення обсягів депозитних вкладів (переважно довгострокових); збалансування співвідношення депозитів та кредитів в діапазоні 110–130 %; перевищення показнику достатності капіталу на 10 % відповідно до Базеля III; запровадження єдиних правил ЄС щодо вільного руху капіталу, лібералізація валютного законодавства, а також хеджування валютних ризиків.

Основні досягнення НБУ на кінець 2018 р. можна розділити на наступні групи, які відповідають цілям стратегії НБУ. Перша група пов'язана з підтримкою низької та стабільної інфляції. Основними досягненнями в рамках цієї групи стали: зниження інфляції до 9,8 %; осучаснення підходів до проведення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку; підвищення прозорості у монетарній політиці; встановлення цілі з інфляції НБУ як однієї з цілей програми співпраці України з МВФ. Друга група досягнень стосується забезпечення стабільності, прозорості та ефективності банківської системи. До них можна віднести: початок переходу до міжнародних стандартів для банків на основі Базеля III; початок регулярної оцінки стійкості банків; початок ризик-орієнтованого банківського нагляду; підвищення розкриття інформації банків, а також посилення прозорості; запровадження нових стандартів організації системи управління ризиками в банках України та банківських групах; здійснення перегляду процесів ліцензування банків; врегулювання питань безпеки інформації та кіберзахисту банків. Третя група стосується цілі відновлення кредитування, в рамках якої було посилено захист прав кредиторів та розпочато роботу кредитного реєстру Національного Банку. Що стосується досягнень четвертої цілі, то слід відзначити, що було розроблено проект майбутнього регулювання небанківського фінансового сектору. П'ята група пов'язана з розвитком вільного руху капіталу. Для цього було ухвалено Закон «Про валюту та валютні операції» та пом'якшено низку тимчасових валютних обмежень для банків та бізнесу. Шоста група включає досягнення у напрямку розвитку фінансової інклюзії та для цього було: впроваджено можливість дистанційного відкриття банківських рахунків за допомогою BankID; створено умови для переходу банків на безпаперові технології обслуговування клієнтів та

забезпечено розвиток національної платіжної системи «Український платіжний простір». Сьома група включає в себе досягнення стосовно підвищення сучасності, відкритості та ефективності центрального банку. У цьому напрямку було схвалено середньострокову Стратегію Національного Банку та здійснено перехід Національного Банку та банківської системи на міжнародний стандарт фінансової звітності. Станом на кінець 2018 р. в Україні залишилося 77 діючих банків із 180 у 2014 р. Кількість діючих банків з іноземним капіталом на кінець 2018 р. дорівнює 36 порівняно з 49 у 2014 р.

Станом на кінець 2018 р. активи банківського сектору України дорівнювали 1,9 трлн. грн. (рис. 7.1). Цей показник мав найбільше значення за весь період 2014-2018 рр. Таким чином, обсяг активів у 2018 р. збільшився на 22%.

Таке значне збільшення активів банківського сектору свідчить про інтенсифікацію таких активних операцій банків, як видача кредитів, інвестиційні операції та інші активні операції.

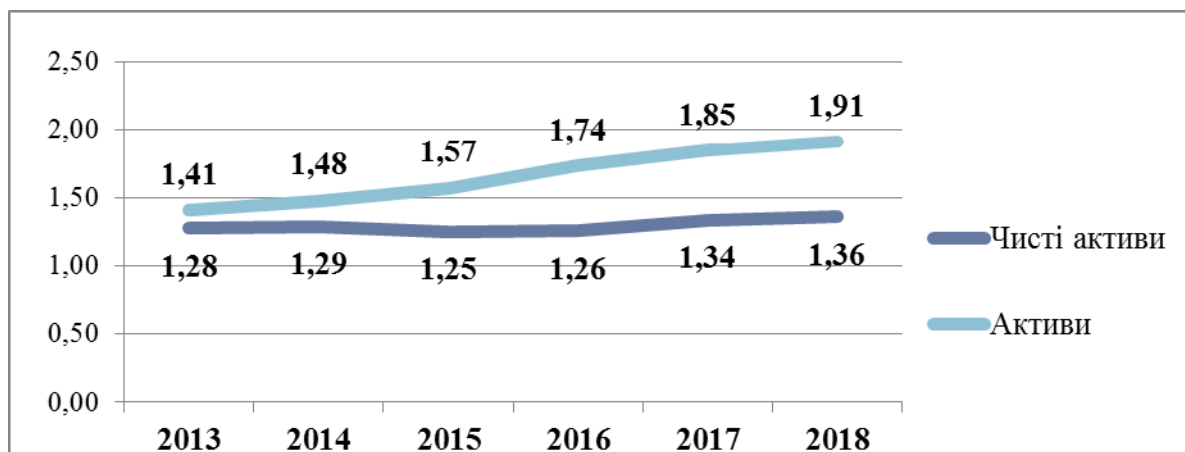

Рис. 7.1 Обсяг активів банківського сектору України 2015-2018 рр.
(трлн.грн.) Джерело: складено автором

Можна сказати, що збільшення активів є позитивним явищем не лише для банківського сектору, а й для економічного зростання взагалі, бо це свідчить про збільшення економічної діяльності та збільшення попиту на додаткові фінансові ресурси. За структурою найбільша частина активів на кінець 2018 р. припадала на державні банки, далі на вітчизняні приватні банки та найменша частка – на іноземні банки. Провідним банком на ринку є ПриватБанк, який разом з іншими державними банками домінує на ринку. Сукупна частка всіх державних банків за чистими активами становила 63,4 % у 2018 р. Необхідно відзначити, що 60,5 % чистих активів

банківського сектору сконцентровано у п'яти найбільших банків сектору, а 91 % чистих активів припадає на 20 найкрупніших банків (рис.7.2).

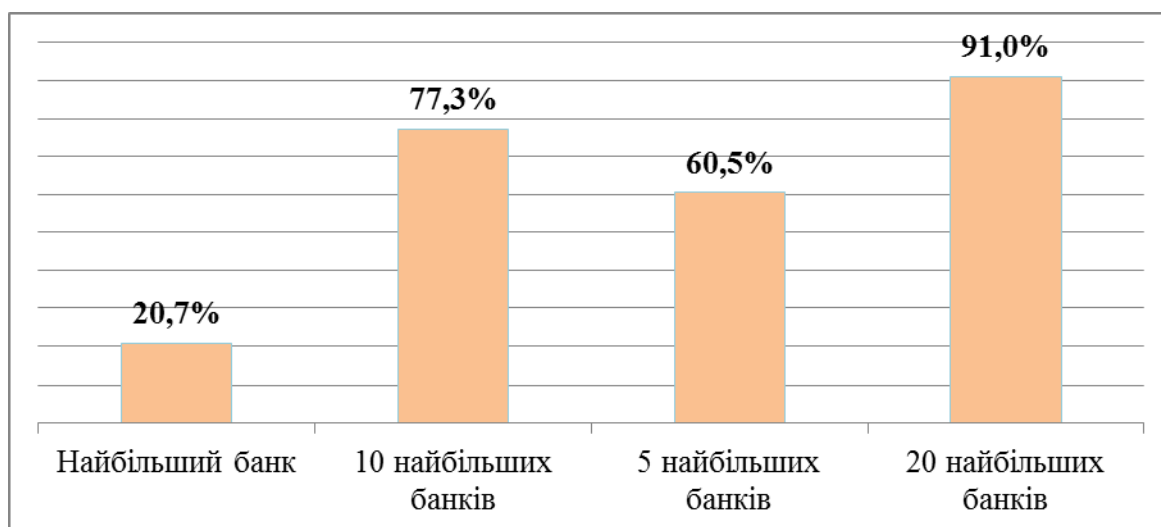

Рис. 7.2 Концентрація активів банківського сектору України у 2018 р.
Джерело: складено автором

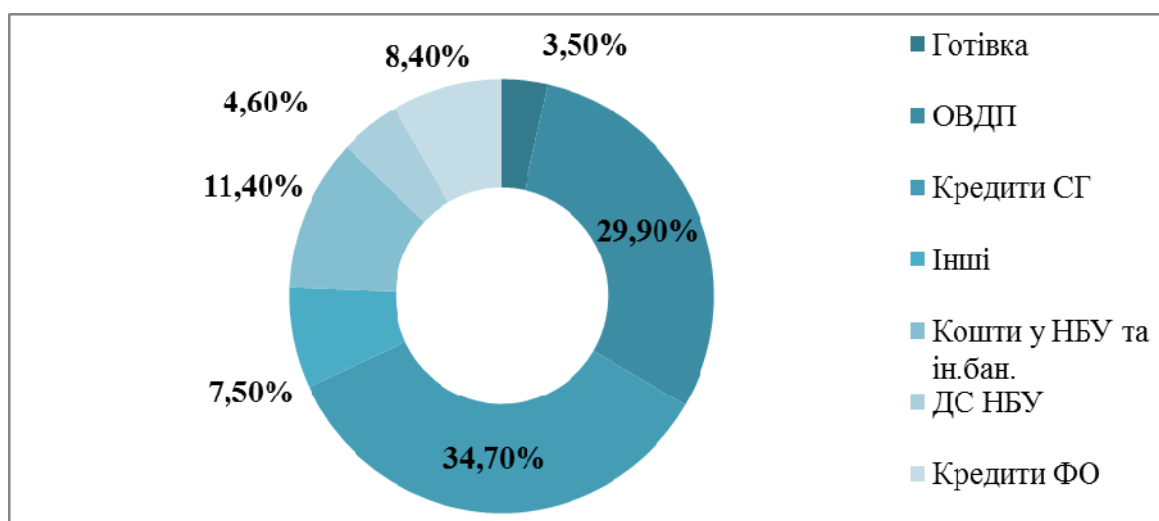

Рис. 7.3. Структура активів банківського сектору України у 2018 р.
Джерело: складено автором

Структура чистих активів змінювалась незначно у період 2015-2018 рр. Як ми можемо бачити за діаграмою (рис. 7.3), найбільшу частку за обсягом в активах банківського сектору займають кредити сільському господарству, які дорівнюють 34,7 %, а наступними за обсягом знаходяться ОВДП (облігації внутрішньої державної позики), частка яких становить 29,9 %. Частка ОВДП у загальному обсязі активів мала значне зростання за 2015-2018 рр., темп якого становив 76,5 %. Водночас з цим, частка кредитів сільському

господарству зменшилась на 40,9 %. Частка кредитів фізичним особам має тенденцію до зростання, але замалими темпами, та питома вага цієї частки також є незначною (8,4 %). Найменша частка активів припадає на ДС НБУ, яка дорівнює 3,5 %.

За останні п'ять років рентабельність активів банківського сектору змінилась з негативної, яка у 2014 р. дорівнювала -2,24 %, на позитивну. Отже на кінець 2018 р. рентабельність активів становила 1,14 %. На таку зміну вплинуло набуття чистим прибутком позитивного значення вперше за період 2014-2018 років.

Банківському сектору вдалося покращити якість активів через зменшення обсягів непрацюючих кредитів. Станом на кінець 2018 р. обсяг непрацюючих кредитів становив 52,8 %, в структурі яких переважали кредити, надані суб'єктам господарювання. Найбільша частка непрацюючих кредитів мала місце у ПриватБанку та у Сбербанку.

Що стосується капіталу банківського сектору України, то у 2018 році цей капітал зменшився порівняно з показником 2017 р. на 14,0 %, проте, порівняно з 2016 р. капітал збільшився на 3,3 % та дорівнював 149,4 млрд. грн. Рентабельність капіталу також збільшилась та становила 14,32 %. Зростання рентабельності капіталу було обумовлено також збільшенням прибутку банківського сектору України та зменшенням обсягу капіталу.

На кінець 2018 р. чистий прибуток банківського сектору України становив 21,8 млрд. грн. Згідно із графіком (рис. 7.4) можна зробити висновок, що цей показник має рекордне значення протягом 2014-2018 рр. Необхідно відзначити, що за останні п'ять років чистий прибуток/збиток характеризується високим ступенем волатильності.

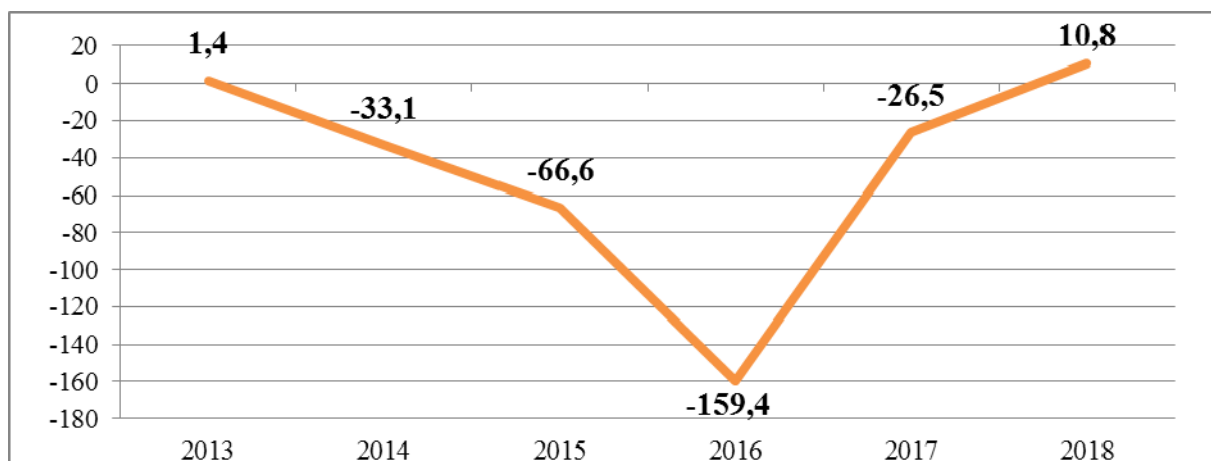

Рис. 7.4 Динаміка чистого прибутку/збитку банківського сектору України 2013-2018 рр. (млрд.грн.). Джерело: складено автором

Проте, протягом 2018 р. два державних банки зафіксували операційні збитки через негативний результат переоцінки окремих фінансових інструментів та значні операційні витрати.

Протягом 2018 р. відрахування в резерви у банківському секторі становили 23,7 млрд. грн., тобто були вдвічі нижчими, ніж у попередньому році. Що стосується структури сектору, то на кінець 2018 р. банківський сектор нараховував 77 платоспроможних банків. Протягом 2018 р. кількість діючих банків зменшилась на п'ять. Два банки закінчили процедуру злиття. БМ-банк покинув ринок, припинивши банківську діяльність. ВТБ-Банк був визначний неплатоспроможним. Найкрупнішим банком за обсягом чистих активів залишається ПриватБанк. Порівняно с 2015 р. кількість державних банків зменшилась з 7 до 5 на кінець 2018 р., кількість іноземних зменшилась на 4 та становила 21 банк, приватні банки зменшились с 85 до 51 банку. Варто відзначити, що на кінець 2018 р. банківський сектор нараховував нуль неплатоспроможних банків. Таким чином, НБУ вдалося ліквідувати з 2015 року неплатоспроможність трьох банків.

7.2. Процес кредитування, його принципи

Кредитні відносини в ринковій економіці ґрунтуються на певній методологічній базі. Важливим елементом цієї методологічної бази виступають принципи організації кредиту. Їх суворо дотримуються під час організації операцій на ринку позичкових капіталів, бо ці принципи є визначальними правилами здійснення кредитних операцій як для кредитора, так і позичальника.

Активна роль кредиту у функціонуванні ринкової економіки ґрунтується на додержанні основних *принципів кредитування*. До них належать:

- поверненість позичальником коштів кредитору в повному обсязі;
- строковість надання коштів кредитором позичальникові;
- платність користування позиченими коштами;
- забезпеченість позички;
- цільове призначення позички;
- диференційований підхід до процесу кредитування.

Суть принципу *поверненості позичальником коштів кредитору в повному обсязі* полягає в необхідності повернення позичальником отриманих від кредитора вартостей у повному обсязі. Поверненість

отриманих у кредит вартостей має забезпечити поновлення кредитних ресурсів позичальника як необхідної умови продовження ним кредитної діяльності. Кредитор не повинен зазнати збитків під час повернення наданих ним кредитних вартостей у разі: девальвації валюти позички; інфляції, яка призводить до знецінення грошової одиниці та загальної суми грошової позички. Тому кредитор має передбачити спеціальні заходи щодо забезпечення повернення позиченої вартості в повному обсязі.

Принцип *строковості надання коштів кредитором позичальникові* відображає необхідність повернення позички не тоді, коли цього захоче позичальник, а в чітко визначений строк, що зафіксований у кредитній угоді. Тимчасово вільні кошти кредитора надаються позичальникові на чітко визначений строк. Цей строк має бути узгоджений двома сторонами в момент їхнього вступу в кредитні відносини. Принцип строковості впливає з цільового призначення позички, а тому конкретні строки її повернення визначаються залежно від тривалості кругообігу капіталу позичальника, для формування якого й призначалася позичена вартість. Дотримання строковості позички відіграє важливу роль у забезпеченні економічних інтересів суб'єктів позички, в можливості подальшого продовження кредитних відносин сторін кредиту. Порушення позичальником строків повернення отриманої позички для кредитора може бути достатньою підставою для застосування у відношенні до позичальника економічних санкцій.

Принцип *платності користування позиченими коштами* виражає необхідність повернення позичальником не тільки основної суми боргу, але додатково ще й сплати коштів як плати за право користуватися кредитними ресурсами. Стягнення плати за користування позичкою здійснюється шляхом сплати позичкового відсотка, що являє собою частину чистого доходу суспільства і сплачується як частина прибутку позичальника. Ставка (чи норма) позичкового відсотка, що визначається як відношення суми річного доходу, отриманого на позичковий капітал, до суми наданої позички і виступає як ціна кредитних ресурсів. Економічною підставою платності користування позичкою є те, що передача кредитором тимчасово вільних коштів призводить до того, що він зазнає певних втрат. Він втрачає дохід, який міг би отримати, якби не вилучав з обороту частини коштів, що стали джерелом кредиту. Більше того, надання коштів у позичку супроводжується появою кредитних

ризиків та можливих збитків від позички. Усе це змушує кредитора стягувати з позичальника плату за надані в позичку кошти. Платність позички стимулює позичальника до найбільш ефективного використання отриманих у позичку чужих капіталів. Отже, у відсотковій ставці, що визначає розмір плати за позичку, перехресшуються інтереси кредитора і позичальника, а тому для нормального функціонування кредитних відносин дуже важливо і необхідно забезпечити розмір відсоткової ставки, що задовольняє як кредитора, так і позичальника. Ціна позички відображає загальне співвідношення попиту та пропозиції на ринку позичкових капіталів і залежить від ряду чинників. До них належать, зокрема, циклічність розвитку ринкової економіки, темпи інфляції, ефективність державного кредитного регулювання, що здійснюється через облікову політику центрального банку в процесі надання ним позичок комерційним банкам, динамікою виробництва та обміну, що визначає потребу в позичених ресурсах потенційних позичальників, тощо.

Принцип *забезпеченості позички* виражає необхідність забезпечення захисту майнових інтересів кредитора при можливому порушенні позичальником прийнятих на себе зобов'язань. Принцип забезпеченості позички слугує захисту кредитора від неповернення боргу неплатоспроможним позичальником. Забезпеченість позички практичний вираз набуває в наданні позички під заставу, якою може бути майно (нерухоме, рухоме, цінні папери, валютні цінності тощо), а також під зобов'язання третьої сторони, що гарантує кредиторіві погашення боргу.

Принцип *цільового призначення позички* полягає у використанні економічними суб'єктами позичених коштів для здійснення конкретно визначених господарських процесів. Йдеться про те, що позичальник повинен заздалегідь чітко визначити, на що саме будуть використані позичені кошти. Використання цього принципу кредитування теж сприяє забезпеченню повернення позички.

Сутність принципу *диференційованого підходу до процесу кредитування* полягає в необхідності індивідуального диференційованого підходу до будь-якого позичальника з боку кредитора при наданні позички. Для ефективного функціонування кредитних відносин необхідно дотримуватися всіх розглянутих принципів кредитування. Усі ці принципи між собою тісно пов'язані, всі вони впливають із сутності кредиту і тільки в комплексі здатні забезпечити його реалізацію.

Дотримання всіх принципів кредитування створює особливий кредитний механізм. Кредитний механізм, крім принципів кредитування, включає також кредитне планування і управління кредитом, умови й методи кредитування, способи їхнього кількісного регулювання. Цей кредитний механізм значною мірою сприяє досягненню стабільності грошей та динамічності розвитку ринкової економіки.

7.3. Кредит, його основні види

У практиці класифікації "вид" має означати підрозділ, що об'єднує ряд явищ, які мають спільні ознаки. Тому видова характеристика повинна відбивати внутрішню структуру об'єкта дослідження. Вид кредиту дає детальну характеристику кредиту за організаційно-економічними його ознаками, що використовуються для класифікації кредитів.

Ознак, що відображають внутрішню сутність, зміст кредиту досить багато, а тому й видів кредиту теж може бути визначено багато відповідно до численних критеріїв. Усі види кредиту повинні входити до однієї з двох розглянутих форм кредиту.

Найчастіше виокремлюють такі *види кредиту*: банківський, комерційний, державний, міжнародний, споживчий, лізинговий, факторинг, іпотечний.

Банківський кредит – один з найпоширеніших видів кредиту в економіці. Цей вид кредиту являє собою рух позичкового капіталу, що надається банками у позичку на умовах забезпеченості, поворотності, терміновості, платності.

Він відображає економічні відносини, що складаються між кредиторами (банками) і суб'єктами кредитування (позичальниками). Ними можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Об'єктом банківського кредиту виступають грошові кошти, тобто позичка відбувається в грошовій формі. Банки надають кредити в національній та іноземній валюті.

Банки найчастіше надають свої позички суб'єктам, які мають потребу в тимчасовій фінансовій допомозі. Це зумовлено тим, що банк у ринковій економіці виступає як особливий суб'єкт, одним з головних функцій якого є надання кредитів. Він здійснює багаторазовий кругообіг грошових коштів на поворотній основі.

Банківський кредит надається головним чином комерційними банками для вирішення таких основних завдань:

- збільшення основного та оборотного капіталу господарюючих суб'єктів;
- при незбіганні надходжень і платежів у процесі кругообороту власного капіталу;
- задоволення споживчих потреб населення.

Система банківського кредитування спирається на його принципи, охоплює об'єкти кредитування, механізми надання і повернення позички, а також контроль у процесі кредитування. Банківські кредити надаються кожному позичальникові після укладання відповідного кредитного договору.

Банківський кредит як вид кредиту має певні особливості. Перша особливість банківського кредиту пов'язана з тим, що банк для надання позичок своїм клієнтам використовує не стільки свій капітал, скільки залучені ресурси інших суб'єктів, які їм тимчасово не потрібні. Він позичає гроші в одних суб'єктів, а потім надає позички іншим юридичним і фізичним особам. Тим самим завдяки банківському кредиту грошові капітали, що вивільнилися в одній галузі економіки чи певному регіоні, спрямовуються в інші галузі чи регіони.

Звідси, наступна особливість банківського кредиту пов'язана з тим, що банк позичає незайнятий капітал, тимчасово вільні грошові кошти, які передаються банку господарюючими суб'єктами на рахунки чи у вклади. Але банківський кредит не обмежується лише вільними грошовими коштами, завдяки чому також створюються додаткові кошти для обігу.

Ще одна, третя, особливість банківського кредиту характерна тим, що банк позичає не просто грошові кошти, а гроші як капітал. Тому позичальник мусить так використати цей капітал, щоб мати можливість не тільки повернути позичку, а й отримати прибуток, частину якого треба використати для сплати позичкового відсотка.

Виступаючи як позичка капіталу, банківський кредит сприяє не тільки безперебійному кругообігу та обігу капіталу, а й його нагромадженню. З позиції відтворення суспільного капіталу він умовно поділяється на позичку капіталу і позичку грошей.

Цей поділ визначається характером використання банківського кредиту позичальником. Якщо в результаті позички збільшується

дійсний капітал – має місце позичка капіталу. Якщо ж наслідком позички є забезпечення руху грошей як платіжного засобу, що не приводить до розширення виробництва, то має місце позичка грошей.

Отже, банк виступає посередником між різними суб'єктами ринку. У функції посередника банк у кредиті виступає як позичальник (коли залучає вклади та депозити, отримує позички і міжбанківські кредити) або кредитором (коли надає кредити своїм клієнтам).

Банківські кредити, які надає комерційний банк своїм клієнтам, досить різноманітні, їх можна класифікувати за певними ознаками.

За ознакою об'єкта кредитування. За укрупненими об'єктами кредитування можна виділити такі три групи: кредит в основний капітал, кредит в оборотний капітал, кредитні споживчі потреби.

Кредит в основний капітал призначається для здійснення технічного переозброєння, реконструкції і розширення діючих підприємств, будівництво нових. Джерелом погашення кредиту на відтворення об'єктів основного капіталу є амортизаційні відрахування. Джерелом погашення кредиту на розширення діючих і будівництво нових підприємств є прибуток у тій його частині, що спрямовується до фонду нагромадження.

Кредит в оборотний капітал призначається для придбання предметів праці – сировини, матеріалів, палива тощо, для покриття дефіциту коштів для розрахунків. Наприклад, у підприємства тимчасово немає вільних грошових коштів, але існують зобов'язання за різноманітними видами поточних платежів. Це можуть бути потреби, пов'язані з необхідністю платежів з виплати заробітної плати, податкових платежів до державного чи місцевого бюджетів, за внесками по страхуванню майна тощо. У всіх цих випадках кредит і спрямовується на покриття нестачі грошових коштів чи розриву в платіжному обігу.

Кредит, що призначається на задоволення невідкладних потреб населення, на індивідуальне житлове будівництво чи придбання житла, будівництво дачних будинків, гаражів тощо – усі ці види кредиту є кредитами на задоволення споживчих потреб фізичних осіб. Погашення цих кредитів відбувається з доходів позичальників.

При класифікації банківського кредиту залежно від терміну кредитування виокремлюють короткострокові, середньострокові, довгострокові кредити.

Короткострокові позички обслуговують поточні потреби позичальників, що пов'язані з рухом оборотного капіталу. Строк повернення цих позичок не перевищує одного року. Найактивніше короткострокові позички використовуються на фондовому ринку, в торгівлі та сфері послуг, у режимі міжбанківського кредитування.

Середньострокові кредити надаються на строк до трьох років на цілі як виробничого, так і комерційного характеру. Найбільше застосування вони знаходять в аграрному секторі, при кредитуванні інноваційних процесів із середніми обсягами потрібних інвестицій.

Довгострокові позички використовуються, як правило, в інвестиційних цілях. Термін їх повернення становить понад три роки. Як і середньострокові кредити, вони обслуговують рух основних засобів, при цьому вирізняються більшими обсягами ресурсів, що передаються в кредит. Використовуються довгострокові позички в разі кредитування реконструкції, технічного переозброєння, нового будівництва на підприємствах усіх сфер діяльності. Особливо широке використання довгострокових позичок пов'язане з капітальним будівництвом, паливно-енергетичним комплексом, сировинними галузями економіки.

Банківський кредит можна розподілити на підвиди залежно від їхнього галузевого призначення. Якщо банківський кредит обслуговує потреби функціонування промислових підприємств, то це є промисловим підвидом банківського кредиту. Може бути також сільськогосподарський чи торговельний кредит та ін.

Класифікація банківського кредиту визначається також залежно від забезпеченості його повернення. За цією ознакою банківські кредити бувають забезпечені чи незабезпечені (бланкові).

Забезпечені позички як основний різновид сучасного банківського кредиту виражають один з його банківських принципів. У ролі забезпечення може виступати рухоме чи нерухоме майно, що належить позичальнику на правах власності, цінні папери, страховий поліс, відступ на користь банку дебіторської заборгованості позичальника тощо. Зокрема, до забезпечених кредитів належать іпотечні кредити, які надаються під заставу нерухомого майна (зокрема землі).

При порушенні позичальником своїх зобов'язань майно, що виступає в ролі забезпечення, переходить у власність банку, який внаслідок реалізації цього майна відшкодовує понесені ним збитки. Розмір позички, яка надається банкам, як правило, менший від

середньоринкової вартості запропонованого забезпечення і визначається угодою сторін. Якщо розмір забезпечення дорівнює чи перевищує розмір наданої позички, то такий кредит має повне (достатнє) забезпечення. Неповне забезпечення виникає тоді, коли вартість забезпечення менша від розміру позички.

Забезпеченість позички може досягатися також за рахунок надання зовнішніх гарантій. Реальним виразом таких гарантій є юридично оформлене зобов'язання з боку гаранта відшкодувати понесені банком збитки, що виникли при порушенні позичальником умов кредитної угоди. Такими поручителями можуть бути юридичні особи, що користуються достатньою довірою кредитора.

Позичка може зовсім не мати забезпечення. Така незабезпечена позичка надається банками досить рідко, переважно постійним надійним клієнтам, коли в банку є впевненість у безумовному поверненні коштів, наданих позичальнику в тимчасове користування.

За ознакою строків повернення розрізняють кредити банку строкові, до запитання, відстрочені (продлонговані) та прострочені.

Строкові позички – це позички, строк погашення яких ще не настав. Відстрочені (продлонговані) – це позички, строк погашення яких віднесений банком на пізніший період з огляду на прохання позичальника. Прострочені позички – це позички, що не повернені позичальником у передбачений кредитною угодою строк.

Позички банку за ознакою цільового призначення поділяються на позички загальні та цільові.

Цільові позички передбачають необхідність для позичальника використати виділені банком ресурси виключно для вирішення завдань, визначених умовами кредитної угоди (розрахунок за куплені товари, виплата заробітної плати персоналу тощо). Порушення взятих на себе зобов'язань може стати підставою для застосування до позичальника встановлених кредитною угодою санкцій у формі передчасного відкликання позички чи збільшення відсоткової ставки.

Виокремлення підвидів банківського кредиту зумовлюється також об'єктами кредитування, тобто тим, що протистоїть кредиту. Найчастіше кредит використовується для набуття різних товарів (у промисловості це можуть бути сировинні, основні та допоміжні матеріали, паливо тощо; в торгівлі – товари різного асортименту; у населення – товари довготермінового використання). Тому кредиту тут протистоять різні товарно-матеріальні цінності.

Але банківський кредит не обов'язково повинен мати матеріально-речову форму об'єкта. Він може і не мати її. Адже позичальник отримує позичку не обов'язково для набуття необхідних йому товарно-матеріальних цінностей. Позичка досить часто отримується для покриття розриву в платіжному обороті, коли в підприємства тимчасово немає необхідних грошових ресурсів для виконання зобов'язань з різних видів поточних платежів. Це може бути необхідність платежів з виплати заробітної плати персоналу підприємства, податків, страхових внесків тощо. У всіх цих випадках банківський кредит дає змогу ліквідувати нестачу грошових коштів або розрив у платіжному обігу.

Банківський кредит можна класифікувати залежно від способу повернення позички. Тут виділяють позички, що гасяться одноразовим внеском (платежем) з боку позичальника або позички, що гасяться в розстрочку протягом усього строку дії кредитної угоди.

Традиційною формою повернення короткострокових позичок є одноразовий внесок (платіж) позичальником.

При поверненні довгострокових позичок (і значної частини середньострокових) використовується метод погашення в розстрочку, тобто протягом усього строку дії кредитної угоди.

Комерційний кредит відображає економічні відносини між юридичними особами під час реалізації продукції чи послуг з відстроченням платежу. Використання комерційного кредиту дає позичальникові можливість отримати право власності на певні товари, на їх використання в процесі виробництва чи для продажу населенню тощо. Купівля товарів без їх негайної оплати означає для позичальника можливість обійтися без авансування грошей у черговий кругообіг фондів, досягається тимчасова економія грошових коштів для розрахунків з постачальниками. Хоч комерційний кредит розпочинається в товарній формі, але повернення боргу відбувається вже в грошовій формі.

Для кредитора надання позички переплітається з продажем продукції. Тому для кредитора в комерційному кредиті важливе не тільки прискорення реалізації товару чи послуги, а й можливість отримання додаткового доходу у формі відсотка, який включається у вартість реалізованих товарів чи наданих послуг.

Отримання позички в комерційному кредиті не є головною метою. Основна мета використання цього виду кредиту полягає в прискоренні процесу реалізації товарів, а отже, і видобуття

закладеного в них прибутку. Прискорення реалізації зменшує час перебування авансованого капіталу в товарній формі.

Отже, комерційний кредит виступає формою руху безпосередньо промислового капіталу і засобом перетворення товарного капіталу на грошовий. Із зростанням обсягів виробництва і промислового капіталу збільшуються можливості зростання обсягів комерційного кредиту. Комерційний кредит сприяє безперервності процесу виробництва, прискоренню кругообігу капіталу на окремих підприємствах і в суспільстві в цілому.

Комерційний кредит виникає за згодою покупця і продавця. Терміни та розміри позички залежать від величини поставки, ціни кредиту, фінансового стану контрагентів, ступеня довіри між ними тощо.

На практиці використовуються в основному три різновиди комерційного кредиту:

- кредит з фіксованим строком повернення;
- кредит з поверненням лише після реалізації позичальником наданих у позичку товарів;
- кредитування за відкритим рахунком, в цьому варіанті поставка наступної партії товару не ставиться в залежність від погашення боргу за попередньою поставкою.

Строк комерційного кредиту залежить від ряду чинників, серед яких вид товару, обсяг позички, фінансовий стан кредитора і позичальника, вартість кредиту, довготерміновість зв'язків між кредитором і позичальником. Та незалежно від того, що надається на умовах комерційного кредиту (засоби чи предмети праці), комерційний кредит характеризується своєю короткостроковістю.

Надання позички в комерційному кредиті для кредитора пов'язане з певними ризиками. Ці ризики можуть проявлятися як ризики при недотриманні позичальником термінів повернення позички, при банкрутстві позичальника тощо.

Інструментом комерційного кредиту традиційно виступає вексель. Вексель відображає зобов'язання позичальника по відношенню до кредитора, оформлює передачу товару в комерційному кредиті. Розмір плати за векселем складається з ціни товару та позичкового відсотка за період користування кредитом. Середня вартість комерційного кредиту, як правило, дещо нижча від середньої ставки банківського відсотка на певний період часу. Пояснюється це тим, що надання комерційного кредиту

переслідує мету не отримання прибутку, а насамперед реалізацію товару.

Найбільше використовуються дві форми векселя: простий та переказний. Простий вексель установлює зобов'язання позичальника сплатити визначену суму безпосередньо кредитору. А переказний вексель (тратта) являє собою наказ позичальникові з боку кредитора про виплату встановленої суми грошей третій особі чи пред'явнику векселя.

Комерційний кредит, що оформлюється векселями, сприяє розширенню можливостей суб'єктів господарювання більш оперативню маневрувати капіталом, надавати фінансову підтримку підприємствами одне одному. Одночасно розширення комерційного кредиту сприяє зміцненню стабільності національної грошової одиниці, тому що рефінансування комерційних банків з боку НБУ під векселі встановлює тісніший зв'язок грошової маси з товарною. Вексельний обіг зменшує кількість необхідних для обігу грошових коштів. Один вексель може обслуговувати декілька торговельних операцій, поки не буде пред'явлений до обліку в банку. Усе це свідчить про позитивні риси функціонування комерційного кредиту в економіці.

Але комерційному кредиту притаманні і певні недоліки. Це стосується насамперед його деякої обмеженості, яка виражається в тому, що комерційний кредит може видаватися лише суб'єктам підприємницької діяльності. Є й інші недоліки, такі, наприклад, як обмеженість у часі і розмірах, ризики для кредитора тощо. Надання комерційного кредиту може призвести до уповільнення швидкості обігу грошової одиниці в результаті відстрочки платежу. А обмін векселів у банках може означати не завжди бажане зростання грошової маси.

Державним кредитом виступає кредит, одним з обов'язкових учасників якого має бути держава в особі уряду або місцевих органів самоврядування. При цьому держава може виступати в ролі позичальника або кредитора, частіше – в ролі позичальника.

Здійснюючи функцію кредитора, держава через центральний банк надає позички для вирішення загальнодержавних або місцевих проблем, для розвитку окремих галузей та регіонів, коли в них виникають потреби в грошових коштах, а можливості бюджетного фінансування вже вичерпані.

Виконуючи функцію кредитора, держава може також надавати позички комерційним банкам через аукціонний або ж прямий продаж кредитних ресурсів на ринку міжбанківських кредитів.

Переважаюча форма кредитних відносин у державному кредиті складається, коли держава виступає в ролі позичальника. У ролі позичальника держава здатна акумулювати грошові кошти на принципах поворотності для фінансування державних видатків. Кредиторами держави при цьому виступають фізичні та юридичні особи.

Як позичальник держава мобілізує додаткові грошові ресурси для покриття бюджетного дефіциту, не здійснюючи для цього емісії паперових грошей. Мобілізацію додаткових грошових ресурсів через позички держава використовує також для стабілізації грошового обігу. За наявності інфляційних процесів в економіці державні позички в населення дають змогу тимчасово зменшити його платоспроможний попит. З обігу вилучається надлишок грошової маси, кошти виходять з грошового обігу на чітко визначений термін.

Для кредиторів держави державні позики є формою збережень, інвестування грошових засобів у цінні папери, що спроможні приносити додатковий дохід.

Державний кредит, у якому держава виступає як позичальник, може бути централізованим чи децентралізованим. У централізованому державному кредиті позичальником виступає центральний фінансовий орган держави – Міністерство фінансів. У децентралізованому варіанті – місцеві органи самоврядування.

За строками позички державні кредити можуть бути короткостроковими (до одного року), середньостроковими (1-5 років) та довгостроковими (понад 5 років).

Акумуляція грошей державою як позичальником відбувається за допомогою випуску державних облігацій або оформленням безоблігаційних займів. Безоблігаційні займи являють собою різного роду казначейські зобов'язання, векселі, кредитування центральним банком державного бюджету.

Облігація – цінний папір, що свідчить про внесення її володарем грошових коштів і підтверджує зобов'язання юридичної особи, яка її випустила, відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера у визначений термін та виплатити фіксований відсоток. Випускаються облігації внутрішніх державних і місцевих займів.

Серед юридичних та фізичних осіб розміщуються також казначейські зобов'язання (векселі) держави. Вони являють собою цінні папери, що засвідчують внесення їх володарями грошових коштів до бюджету і право на отримання фіксованого доходу протягом терміну володіння ними.

Дохід кредитора від набуття цінного папера держави залежить від його виду, номіналу, строку та умов випуску, темпів інфляції. Підвищення темпів інфляції для кредиторів означає збитки, зменшення їх доходів від державних цінних паперів.

Міжнародний кредит являє собою сукупність кредитних відносин, що функціонують на міжнародному рівні, коли позичковий капітал переміщується з однієї країни до іншої. Безпосередніми суб'єктами кредитних відносин на міжнародному рівні є банки, підприємства, держава, населення, міжнаціональні фінансово-кредитні інститути (Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку та інші подібні організації).

Кредитор і позичальник у міжнародному кредиті належать до різних країн. У відносинах з участю держав і міжнародних інститутів міжнародний кредит завжди виступає в грошовій формі, в системі зовнішньої торгівлі (кредитування експорту, кредитування імпорту) – і в товарній формі. Важливою ознакою міжнародного кредиту є його додатковий правовий чи економічний захист на базі приватного страхування та державних гарантій.

Класифікація міжнародного кредиту відбувається за декількома базовими ознаками. Розрізняють фірмовий, банківський та урядовий кредити.

Фірмовий міжнародний кредит – це комерційний кредит на міжнародному рівні, який виникає в разі, якщо іноземний експортер продає товар вітчизняному імпортереві з відстрочкою платежу, в кредит. Ризикованість цього кредиту для експортера робить його дорогим, бо вимагає належних гарантій погашення.

Банківський міжнародний кредит пов'язаний з участю банків у міжнародних кредитних відносинах. Позичальниками в міжнародних банківських кредитах можуть бути комерційні банки, підприємства, зокрема ті, що функціонують за участю іноземних інвесторів.

Урядові міжнародні кредити виникають при наданні кредиту урядом однієї країни уряду іншої країни на основі укладеної між ними угоди, а також при розміщенні урядом своїх цінних паперів на

зарубіжних фінансових ринках. До цього різновиду міжнародного кредиту належать і кредити, які надаються країнам міжнародними валютно-фінансовими організаціями (МВФ, МБРР, ЄБРР та ін.). Кредити цих організацій використовуються Україною для потреб свого економічного розвитку, а також для підтримки стабільності національної валюти.

Споживчий кредит пов'язаний з кредитуванням кінцевого споживання. Цей вид кредиту виражає відносини між кредитором і позичальником, надається юридичним і фізичним особам на споживчі цілі. У ролі кредитора в споживчому кредиті можуть бути спеціалізовані кредитні установи чи просто юридичні особи, що здійснюють реалізацію товарів чи послуг. Надається споживчий кредит у грошовій чи в товарній формах.

У грошовій формі він надається як банківська позичка фізичній особі для набуття рухомого або нерухомого майна. Може надаватися також кредитною установою небанківського типу (ломбардами, кредитними спілками тощо). У товарній формі – в процесі функціонування роздрібної торгівлі споживчими товарами довгострокового використання з відстрочкою платежу.

Споживчий кредит – важливий засіб задоволення споживчих потреб населення. Він прискорює отримання певних благ чи послуг значно раніше, ніж вони могли б бути отримані в майбутньому за умови нагромадження заощаджень для купівлі товарно-матеріальних цінностей чи оплати послуг, будівництва тощо. Інколи без споживчого кредиту набуття деяких товарів чи послуг взагалі було б недоступне. Отже, споживчий кредит, з одного боку, сприяє збільшенню поточного платоспроможного попиту, підвищенню життєвого рівня, а з іншого – прискорює реалізацію вироблених товарних запасів, послуг, тобто досить активно стимулює процес виробництва, розвиток економіки.

Усі види і форми споживчого кредиту мають соціальний характер, бо цей вид кредиту відіграє значну роль у задоволенні соціальних потреб населення, підвищенні рівня його життя. А тому споживчий кредит (його умови, доступність) мають регулюватися державою. Регулювання державою надання споживчих кредитів, зокрема, допомагає регулювати грошовий обіг.

Об'єкти споживчого кредиту пов'язані із задоволенням потреб поточного характеру, зокрема з набуванням населенням товарів у

особисту власність, витрати капітального (інвестиційного) типу на будівництво і придбання нерухомого майна.

Суб'єктами споживчого кредиту є фізичні особи (позичальники), в ролі кредиторів виступають банки, установи небанківського типу, торговельні організації. До споживчого кредиту належить кредит у ломбардах, що надають позички під заставу предметів особистого використання і домашнього вжитку. У разі непогашення позички ломбард виставляє закладене майно на продаж. При всіх своїх позитивних рисах споживчий кредит має і деякі недоліки. Легкість отримання та швидке задоволення потреб провокує в деяких осіб бажання отримати надмірну кількість споживчих позичок. Коли ці борги досягають значних обсягів, виникають серйозні труднощі з їх поверненням. Крім того, купівля населенням споживчих товарів у кредит обходиться дорожче, ніж при оплаті товарів готівкою.

Лізинговий кредит у деяких підручниках не включається до видів кредиту. А якщо і включається, то з істотним застереженням: "кредитом лізинг можна вважати лише умовно". Але ж лізинг широко використовується в багатьох країнах з розвинутою ринковою економікою та відіграє позитивну роль у функціонуванні економіки. Тому цей вид кредиту беззаперечно має бути включений до найважливіших у сучасних умовах видів кредиту.

Лізинговий кредит виник у 50-ті роки ХХ ст. Він являє собою відносини між самостійними юридичними особами з приводу передачі в оренду засобів праці, а також фінансування набуття рухомого і нерухомого майна на певний строк. Отже, лізинг являє собою різновид кредиту, що надається в майновій формі і погашення якого здійснюється у розстрочку.

У сучасних умовах у країнах з ринковою економікою лізинговий кредит став провідною формою оновлення та розширення основного капіталу. Мета використання лізингу полягає у сприянні розширення можливостей збільшення і зміцнення матеріально-технічної бази підприємств, прискорення реалізації продукції виробника, доведення її до кінцевого споживача. А лізингодавцю лізингові операції дозволяють отримати доходи у вигляді орендного платежу.

Об'єктами лізингового кредиту є рухоме майно (обладнання, транспортні засоби, засоби інформатики тощо) та нерухоме (будинки, споруди) майно, що належить до основних фондів і є предметом купівлі-продажу. Суб'єктами лізингу виступають лізингодавець, користувач, виробник. Лізингодавець – суб'єкт господарювання, що є

власником об'єкта лізингу і надає його в оренду. Користувач (орендар) – сторона, що домовляється з лізингодавцем про оренду, завдяки чому отримує можливість користуватися об'єктом лізингу на певний час на умовах лізингової угоди. Виробник – суб'єкт лізингових відносин, що виготовляє і продає лізингодавцеві об'єкти лізингу.

Лізингова угода виникає так. На прохання користувача, майбутнього орендаря, лізингодавець купує майно (обладнання, транспортні засоби, обчислювальну техніку тощо) та приймає на себе обов'язки його власника. Користувач, на прохання якого було закуплено майно, укладає з лізингодавцем угоду про оренду цього майна.

Лізингодавець стягує з орендаря (користувача) плату за користування об'єктом лізингу. Всі лізингові платежі мають включати витрати лізингодавця на набування об'єкта лізингу, лізингову ставку (розмір прибутку лізингодавця), витрати на страхування об'єкта та інші витрати лізингодавця.

Розмір відсотка, що сплачується за лізингові послуги, менший від відсотка, що сплачується за іншими кредитами. Тому користуватися лізингом вигідніше, ніж отримувати кредит для купівлі, наприклад, устаткування.

Залежно від строків експлуатації або періоду амортизації майна виділяють лізинг оперативний та фінансовий. Оперативний лізинг передбачає використання об'єктів лізингу орендувачем строком меншим, ніж строк повної її амортизації. Оперативний лізинг поділяється на короткостроковий оперативний лізинг (від декількох днів до одного року) та середньостроковий (від 1 року до 5-10 років). Фінансовий лізинг – оренда майна з виплатою протягом визначеного строку сум, що відповідають повній амортизації капітальних вкладень. Ця форма лізингу дозволяє отримати кредит на купівлю майна, не обмежуючи можливостей орендаря використати власні кошти на додаткові закупівлі засобів праці з метою розширення виробництва.

Відносини між суб'єктами лізингу визначаються лізинговою угодою. У ній фіксується власник об'єкта лізингу (лізингодавець), права орендувача (користувача) об'єкта лізингу; строк лізингу, зобов'язання з виплати платежів користувачем лізингодавцю, відповідальність користувача за невиконання чи неналежне виконання своїх зобов'язань.

Ще одним різновидом кредиту виступає *факторинг*, що з'явився в 50-ті роки ХХ ст. Факторинг являє собою операції з кредитування обігового капіталу клієнта, що передбачають інкасування його дебіторської заборгованості, кредитування і гарантію від кредитних ризиків. Факторинг являє собою набуття фінансовим інститутом у клієнта права на стягнення боргу. Компанія при цьому "продає" фінансовому інституту наявні в неї боргові зобов'язання інших фірм. Передавання прав вимоги погашення боргу супроводжується негайною оплатою боргового зобов'язання фінансовим інститутом (банком).

Факторингова послуга оформлюється укладанням угоди між банком і клієнтом. Клієнт, що продав дебіторську заборгованість, отримує від банку аванс (кредит) у розмірі 80-90 % від суми боргу. 10-20 % від суми боргу банк утримує для компенсації ризику до погашення боргу. Після повного погашення боргу банк поверне клієнту утримувану суму, але не в повному розмірі. Адже за надання факторингової послуги банк стягує з клієнта певну плату. Вона складається з: комісійних за послуги з обслуговування боргу в розмірі 1-2 % від суми набутих банком рахунків; позичкового відсотка, нарахованого за наданий клієнту аванс (кредит).

Отже, факторингові операції в кредитній сфері стимулюють обіг грошей і товарів, прискорюють швидкість обертання капіталу підприємств.

Особливим видом надаваних позик виступає *іпотечний кредит*. Іпотечний кредит не є якимось зовсім новим видом кредиту. Існування іпотечного кредиту передбачає наявність приватної власності на землю. Після її відміни на просторах Російської імперії в 1917 р. іпотечні банки були закриті, бо перестала існувати основа для здійснення операцій із застави нерухомого майна (землі).

В Україні іпотечний кредит зараз відроджується в досить обмежених розмірах. Обмежене використання іпотечного кредиту сьогодні в Україні пов'язане з незавершеністю процесу приватизації землі та відсутністю досконалої законодавчої бази, що має чітко визначати права власності на землю.

Іпотечний кредит – це економічні відносини з приводу надання позик під заставу нерухомого майна. Кредиторами в іпотечному кредиті можуть виступати іпотечні банки чи спеціальні іпотечні компанії, комерційні або інші банки. Позичальниками в іпотечному

кредиті можуть бути фізичні або юридичні особи, головним чином фізичні, що мають у власності об'єкт іпотеки.

Як застава в іпотечному кредиті використовується нерухоме майно: житлові будинку та квартири, виробничі корпуси, магазини, склади, земельні ділянки тощо.

Для оформлення іпотечного кредиту використовуються закладні, векселі, цінні папери, що можуть йти на вторинний ринок цінних паперів. Закладна являє собою документ, що передає кредитору законне право власності на заставу за позичкою. Закладна під нерухомість є основним забезпеченням іпотечного кредиту. Якщо погашення боргу відбувається у визначений строк, то передача права власності на нерухоме майно, яке було використано як застава, втрачає силу. Вексель – боргове зобов'язання позичальника на погашення позички у визначений термін.

Позичка під нерухомість підлягає погашенню на умовах розстрочки платежу та з виплатою відсотка. У разі невиплати заборгованості і відсотка за позичкою у визначений термін позичальник втрачає нерухомість, що виступала забезпеченням кредиту. А право на нерухоме майно, що було заставою, має перейти до іншого власника чи банку.

Для захисту інтересів кредитора в іпотечному кредиті закладна має бути відповідним чином оформлена. Кредитору необхідно зафіксувати право на отримання за борги майна, що є заставою. Тому до надання позички кредитор має з'ясувати, чи не мають ще й інші кредитори права на це майно, чи не є воно об'єктом застави в іншій іпотечній угоді.

Для захисту інтересів позичальника в іпотечному кредиті звичайно передбачається додатковий термін, протягом якого позичальник ще може викупити своє майно до остаточної втрати ним права власності після закінчення встановленого терміну з іпотечного кредиту.

7.4. Короткострокове кредитування, його об'єкти та процес планування

Короткостроковими кредитами банків є зобов'язання підприємства перед кредитною установою (банком), які повинні бути виконані протягом терміну, що не перевищує одного року з дати складання балансу, а також зобов'язання за кредитами (позичками),

як довгостроковими, так і короткостроковими, термін погашення яких минув на дату складання балансу.

Короткострокові банківські кредити залучаються здебільшого для фінансування оборотних активів підприємства, зокрема, на покриття тимчасового дефіциту платіжних засобів, придбання товарів, виробничих запасів тощо.

Об'єктами короткострокового кредитування здебільшого є:

- оборотні активи підприємства;
- тимчасовий дефіцит платіжних засобів;
- придбання товарів, виробничих запасів;
- інші об'єкти.

Зокрема, за об'єктами короткострокового кредитування виділяють такі різновиди короткострокових кредитів:

- кредитування під залишки матеріальних цінностей;
- кредитування під розрахункові документи в дорозі;
- кредитування витрат на виробництво;
- кредити на ліквідацію касових розривів;
- кредити на реструктуризацію короткострокової заборгованості.

Дефіцит грошових коштів (за його наявності в певні часові періоди) підприємство повністю чи частково покриває шляхом залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел. Зараз таким джерелом найчастіше є короткострокові кредити банків. Оперативний фінансовий план підприємства, яке певною мірою формує свої фінансові ресурси за рахунок банківських кредитів, містить кредитний план, форму якого подано в табл. 7.1. Цей документ складається на підставі планового балансу грошових надходжень і платежів.

Таблиця 7.1

КРЕДИТНИЙ ПЛАН ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА (ЦИФРИ УМОВНІ)

Кредитори	Дата видачі кредиту	Сума кредиту, тис. грн	Строк кредитування, місяців	Дата повернення кредиту	Річна ставка за користування кредитом, %	Сума відсотків за користування кредитом, тис. грн	Загальна сума кредитних зобов'язань, тис. грн
Райффайзен банк Аваль	05.02.2019	200,0	3	05.05.2019	20,0	10,0	210,0
Приват Банк	10.05.2019	300,0	2	10.07.2019	24,0	12,0	312,0
ПроКредитБанк	29.05.2019	250,0	1	29.06.2019	30,0	6,25	256,25
УСЬОГО	Х	750,0	Х	-	Х	28,25	778,25

7.5. Кредитна угода

Кредитна угода – це цивільно-правовий документ, який визначає взаємні юридичні права і обов'язки та економічну відповідальність банку і клієнта (позичальника) з приводу проведення кредитної операції.

За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти (ст.1054 Цивільного кодексу України).

Сторонами угоди є кредитодавець та позичальник.

Питання, що пов'язані з банківським кредитуванням, вирішуються позичальником і банком шляхом укладання кредитної угоди.

Кредитна угода укладається в письмовій формі і не може змінюватися в односторонньому порядку без згоди сторін. Кредитна угода, укладена з недодержанням письмової форми, є нікчемною (ч. 2 ст.1055 Цивільного кодексу України). На вимогу однієї із сторін, кредитна угода може бути нотаріально посвідченою.

Конкретний зміст кредитної угоди і перелік усіх умов кредитної операції визначаються за згодою сторін. У кожному конкретному випадку зміст кредитної угоди пристосовується до особливостей позичальника, враховує специфіку його фінансово-господарської діяльності.

Структура типової кредитної угоди є наступною:

1. Назва і номер кредитної угоди.
2. Дата і місце укладання угоди.
3. Преамбула, в якій зазначаються офіційне найменування сторін, що укладають кредитну угоду, та їхня організаційно-правова форма, посилання на документи, що підтверджують повноваження осіб, які підписують угоду. У преамбулі має зазначатись назва банку та позичальника, яка передбачена їхніми установчими документами.
4. Предмет угоди, який містить такі відомості:
 - 4.1. Надання кредиту (відкриття кредитної лінії);
 - 4.2. Мета кредиту;
 - 4.3. Сума кредиту (прописом і цифрами);
 - 4.4. Процентна ставка за користування кредитом;
 - 4.5. Термін, на який видається кредит (строк погашення);

4.6. Дата погашення кредиту.

5. Права та обов'язки сторін

5.1. Позичальник зобов'язується:

- використати кредит на зазначені у договорі цілі (за цільовим призначенням);

- забезпечити повернення одержаного кредиту і сплату нарахованих процентів у встановлені строки відповідно до строкових зобов'язань.

5.2. Кредитодавець зобов'язується:

- надати кредит позичальникові в розмірі та на умовах, установлених договором.

5.3. Кредитодавець має право:

- контролювати та перевіряти кредитоспроможність позичальника та поручителя, стан предмета забезпечення і цільове використання кредитних коштів (при цьому позичальник повинен надати всю необхідну інформацію для аналізу);

- у разі недотримання умов договору позичальником розірвати його і достроково стягнути кредит зі сплатою штрафу (зазначається розмір штрафу у відсотках до суми кредиту);

- дозволяти за клопотанням позичальника пролонгацію виданого кредиту за наявності вільних кредитних ресурсів із встановленням підвищеної процентної ставки;

- за згодою позичальника у випадку зміни ситуації на ринку кредитних ресурсів змінювати процентну ставку за діючим кредитним договором.

5.4. Позичальник має право:

- достроково розірвати договір, повністю повернувши одержаний кредит, включаючи проценти за користування ним, попередньо повідомивши про це банк;

- клопотатися щодо перенесення строків погашення кредиту (пролонгацію кредиту) у випадку виникнення тимчасових фінансових ускладнень.

Вказані в пункті 5 права та обов'язки сторін не є вичерпними.

6. Строк дії кредитного договору:

Строк дії кредитного договору встановлюється з дня надання кредиту і до повного погашення кредиту та сплати процентів за ним.

6. Проценти за кредитним договором:

Процентна ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною. Тип процентної ставки визначається кредитним договором.

Розмір процентів, тип процентної ставки (фіксована або змінювана) та порядок їх сплати за кредитним договором визначаються в договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозиції, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів.

Фіксована процентна ставка є незмінною протягом усього строку кредитного договору. Встановлений договором розмір фіксованої процентної ставки не може бути збільшено банком в односторонньому порядку. Умова договору щодо права банку змінювати розмір фіксованої процентної ставки в односторонньому порядку є нікчемною.

У разі застосування змінюваної процентної ставки кредитор самостійно, з визначеною у кредитному договорі періодичністю, має право збільшувати та зобов'язаний зменшувати процентну ставку відповідно до умов і в порядку, встановлених кредитним договором. Кредитодавець зобов'язаний письмово повідомити позичальника, поручителя та інших зобов'язаних за договором осіб про зміну процентної ставки не пізніше як за 15 календарних днів до дати, з якої застосовуватиметься нова ставка. У кредитному договорі встановлюється порядок розрахунку змінюваної процентної ставки із застосуванням погодженого сторонами індексу. Порядок розрахунку змінюваної процентної ставки повинен дозволяти точно визначити розмір процентної ставки за кредитом на будь-який момент часу протягом строку дії кредитного договору. Кредитор не має права змінювати встановлений кредитним договором порядок розрахунку змінюваної процентної ставки без згоди позичальника.

8. Порядок погашення кредиту:

Порядок надання і погашення кредиту розкриває механізм видачі і погашення кредиту із зазначенням терміну. При цьому має бути наведений графік погашення кредиту щодо сум погашення основного боргу, сплати процентів за користування кредитом, вартість усіх супутніх послуг та інших фінансових зобов'язань щодо кредиту. Слід визначити, яким чином повинен бути повернений позичальником кредит, а також дії банку у випадках несвоєчасної

сплати позичальником основної суми боргу та процентів за користування ним тощо.

9. Нарахування та сплата процентів:

Нарахування та сплата процентів містить інформацію щодо розміру процентної ставки за користування кредитом, механізм нарахування та сплати процентів, дії банку у випадках несвоєчасної сплати позичальником процентів, можливості зміни чи перегляду встановлених банком процентних ставок. При цьому у кредитному договорі має зазначатися інформація щодо:

- виду і предмету кожної супутньої послуги, що надається позичальнику;

- обґрунтування вартості супутньої послуги (нормативно-правові акти щодо визначення розмірів зборів та обов'язкових платежів, тарифів нотаріусів, страхових компаній, суб'єктів оціночної діяльності, реєстраторів за надання витягу з Державного реєстру обтяжень рухомого майна про наявність чи відсутність обтяжень на рухоме майно, інших реєстрів тощо);

- тарифи та всі суми коштів, які повинен сплачувати позичальник у зв'язку з відкриттям, веденням та закриттям банківського рахунку для надання кредиту тощо.

Умова договору щодо права банку змінювати розмір фіксованої процентної ставки в односторонньому порядку є нікчемною (ч. 3 ст.1056-1 Цивільного кодексу України).

10. Санкції у разі невиконання чи порушення умов договору:

- штраф;

- пеня;

- неустойка;

- вимога негайного повернення заборгованості.

Далі розглянемо несправедливі умови кредитного договору та інші можливі його особливості.

До несправедливих умов кредитного договору належать:

- сплата штрафних санкцій за дострокове погашення кредитної заборгованості (клієнт банку має право достроково погасити кредит без застосування до нього штрафних санкцій з боку банку);

- умови, що передбачають зміни в витратах позичальника за кредитним договором, окрім процентної ставки (наприклад, умови щодо зміни розміру щомісячної комісії за користування кредитом);

- вимоги відносно сплати позичальником непропорційно великої суми компенсації (понад 50 % вартості послуги) у разі невиконання

ним своїх зобов'язань за кредитним договором (вартістю послуги при наданні кредиту рахуватиметься сума процентів за весь строк користування кредитом).

У разі необхідності внесення змін до кредитного договору банку необхідно направити позичальнику пропозицію щодо зміни умов кредитного договору (або отримати таку пропозицію від позичальника). Позичальник розглядає пропозицію і дає відповідь у зумовлений пропозицією ініціатора строк. Зміни і доповнення умов кредитного договору оформлюються у тому самому порядку, в якому оформлений сам договір, тобто письмово – окремою угодою між сторонами.

Позичальник має право відмовитися від одержання кредиту частково або в повному обсязі, повідомивши про це кредитодавця до встановленого договором строку його надання, якщо інше не встановлено договором або законом (п. 2, ст. 1056 Цивільного кодексу України).

Частиною 2 ст. 651 Цивільного кодексу України встановлено, що договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, установлених договором або законом; істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Невиконання або виконання зобов'язання з порушенням умов, визначених його змістом (неналежне виконання) є порушенням зобов'язання (ст. 610 Цивільного кодексу України). У разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема розірвання договору (пп. 1 п. 1 ст. 611 Цивільного кодексу України).

Банк здійснює контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням. При цьому банк протягом усього строку дії кредитного договору підтримує ділові контакти з позичальником, проводить перевірки стану збереження заставленого майна. У разі виявлення фактів використання кредиту не за цільовим призначенням банк має право достроково розірвати кредитний договір, що є підставою для стягнення всіх коштів у межах зобов'язань позичальника за кредитним договором у встановленому чинним законодавством порядку. Згідно з ч. 3, 4 ст. 653 Цивільного кодексу

України якщо договір змінюється або розривається в судовому порядку, зобов'язання змінюється або припиняється з моменту набрання рішення суду про зміну або розірвання договору законної сили. Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом.

Правові наслідки недійсності кредитної угоди є наступними:

1. У разі визнання недійсним кредитного договору суд за заявою сторони в обов'язковому порядку застосовує наслідки недійсності правочину та визначає грошову суму, яка має бути повернута кредитодавцю.

2. Визнаючи недійсним кредитний договір, у якому виконання зобов'язання позичальника забезпечено заставою майна позичальника або поручителя, суд за заявою кредитодавця накладає на таке майно арешт.

3. Арешт на майно підлягає зняттю, якщо протягом 30 днів з дня набрання законної сили рішенням суду про визнання недійсним кредитного договору кошти у розмірі, визначеному судом, будуть повернуті кредитодавцю. Якщо у зазначений строк зобов'язання повернути кошти не виконано, кредитодавець має право звернутися до суду з позовом про звернення стягнення на арештоване майно.

4. Арешт на майно, накладений раніше, підлягає зняттю після виконання зобов'язання повернути кредитодавцю кошти у розмірі, визначеному судом.

5. Визнаючи недійсним договір застави, який забезпечував виконання зобов'язання позичальника за кредитним договором, суд за заявою кредитодавця може накласти арешт на майно, яке було предметом застави. Такий арешт підлягає зняттю після виконання зобов'язання повернути кредитодавцю кошти за кредитним договором, а у разі визнання кредитного договору недійсним – після виконання зобов'язання повернути кредитодавцю кошти в розмірі, визначеному судом.

7.6. Порядок видачі і погашення кредиту

Після укладення кредитного договору наступним етапом процедури отримання кредиту є надання кредиту позичальникові. Тому кредитний відділ банку дає розпорядження операційному відділу банку про відкриття рахунку для обліку.

Видача кредиту проводиться в порядку, передбаченому в кредитному договорі, – одноразово, щоденно або в інші строки, виходячи з потреби в кредиті.

У разі, якщо видача кредиту здійснюється не одноразово, а в міру необхідності, при кожній видачі коштів у рахунок оформленого кредиту визначаються конкретні строки погашення цієї частини одержаного кредиту і складається графік погашення, який підписується позичальником і погоджується з банком. Після видачі всієї суми кредиту оформляється графік погашення кредиту, який складається на підставі раніше оформлених графіків. У разі необхідності суми платежів та строки погашення кредиту можуть уточнюватися за обґрунтованим клопотанням позичальника з обов'язковим додержанням кінцевого строку погашення кредиту, передбаченого кредитним договором.

Графік погашення кредиту складається у двох примірниках (по одному для позичальника і банку). Перший примірник графіка зберігається разом із кредитним договором. Копія графіка погашення кредиту передається в операційний відділ банку працівнику, який обслуговує поточний рахунок позичальника. На підставі графіка працівник операційного відділу банку вносить відповідні параметри до аналітичного обліку для здійснення контролю за надходженням коштів на погашення кредиту.

При зміні умов виробництва і реалізації продукції (проведення робіт, надання послуг) і появи інших причин об'єктивного характеру банк може у певних випадках задовольнити додаткову потребу позичальника в кредиті у межах наявних кредитних ресурсів на умовах кредитного договору.

Сам порядок погашення кредиту визначається кредитним договором. Погашення кредиту може здійснюватись:

- одноразово (передбачає повернення кредиту в повній сумі в обумовлений кредитним договором строк);

- в розстрочку (передбачає періодичну сплату платежів відповідно до надходження коштів від реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг) та інших доходів.

Погашення кредиту здійснюється позичальником з поточного рахунку платіжними дорученнями, а за умови визнання позичальником претензії – у встановленому чинним законодавством України порядку.

Банк самостійно приймає рішення про використання платежу, що надійшов від позичальника, керуючись черговістю виконання зобов'язань, визначеним у кредитному договорі.

Банк має право змінювати черговість сплати боргу по кредиту та відсотках на підставі обгрунтованого клопотання позичальника, враховуючи фінансові можливості установи банку.

У разі, якщо позичальник не має можливості сплатити борг, останній стягується з гарантів (поручителів).

При надходженні коштів у погашення кредиту операційний працівник робить відмітку в графіку про дату і суму погашення.

При настанні терміну погашення прострочених кредитів операційний працівник переносить суму на відповідний рахунок простроченої заборгованості та негайно повідомляє юридичну службу. Наступного дня після перенесення несплаченої суми на рахунок простроченої заборгованості юрист банку оформляє і направляє позичальнику претензію.

У разі погіршення фінансового стану позичальника, надання недостовірної бухгалтерської та статистичної інформації, ухилення від контролю банку, знецінення заставленого майна або встановлення факту незабезпеченості кредиту банк може наполягати на достроковому стягненні заборгованості по кредиту або її частині, а також суми відсотків за користування кредитом.

Позичальник не звільняється від погашення боргу по кредиту, сплати процентів і пені при настанні будь-яких обставин, у тому числі і незалежних від позичальника.

Основна література:

1. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.] ; за наук. ред. М. І. Савлука. – 6-те вид., перероб. і доп. — К. : КНЕУ, 2019. – 589 с. – Режим доступу: http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/1457/-1/savluk_m_i_moroz_a_m_ta_in_groshi_ta_kredit.pdf (дата звернення: 15.06.2019).
2. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Гроші та кредит» [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 051 «Економіка» всіх спеціалізацій / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: М. М. Дученко, Ю. О. Єрешко, О. А. Шевчук. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 108 с. – Режим доступу: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/24905/2/-groshi_kredyt_konspekt.pdf (дата звернення: 15.06.2019).
3. Сокиринська І. Г., Савчук Л. М., Вишнякова І. В., Аберніхіна І. Г. Гроші та кредит: навч. посібник. – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2018. – 238 с. –

Режим доступу: https://nmetau.edu.ua/file/groshi_ta_kredit_posibnik.pdf (дата звернення: 15.06.2019).

4. Банківська система / навч. посіб./ (Л.І. Катан, Н.І.Демчук, В.Г. Бабенко-Левада, Т.О. Журавльова); за ред. І.М. Мазур. – Дніпро: Пороги, 2017. - 444 с. – Режим доступу: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/2779/1/Babenko-Levada_The_banking_system.pdf (дата звернення: 15.06.2019).
5. Тришак Л. С., Савчин Л. М. Практикум з курсу «Кредитний менеджмент». – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2017. – 81 с. – Режим доступу: https://www.nung.edu.ua/files/attachments/kredutnuu_menedzment.pdf (дата звернення: 15.06.2019).

Додаткова література:

1. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств: навчальний посібник / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
2. Фінанси підприємств: навчальний посібник / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.
3. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств : підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – К. : ЦУЛ, 2017. – 504 с.
4. Любенко Н. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
5. Фінанси : навч. посіб. : експрес-курс / [Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. та ін.]. За заг. ред. Волохової І. С. – Харків : Видавництво «ПромАрт», 2018. – 262 с.
6. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 396 с.

Контрольні запитання:

1. Визначте поняття "кредит".
2. Об'єкти і суб'єкти кредитних відносин.
3. Джерела і форми залучення позикових засобів підприємством.
4. Функції кредиту.
5. Види кредиту.
6. Принципи кредитування.
7. Планування кредиту.
8. Видача та погашення кредиту.

Проблемні запитання:

1. Поміркуйте над тим, за яких умов ставка споживчого кредитування в Україні зменшиться до її середньоєвропейського рівня.
2. Поміркуйте над тим, чи враховує подана в таблиці 7.1 класифікація кредитів усі сучасні реалії України.
3. Передумови запровадження в Україні повноцінного іпотечного кредитування.

Тематика індивідуальних завдань (есе):

1. Шляхи гармонізації інтересів позичальників і кредиторів в Україні.
2. Відмінності процесу кредитування підприємств в Україні та в ЄС.

Тести:

1. Кредитні відносини – це:
 - 1) грошові відносини, що пов'язані з процесом централізації капіталу;
 - 2) грошові відносини, що пов'язані з процесом консолідації капіталу;
 - 3) відносини, що виникають у разі сплати комунальних боргів в кредит;
 - 4) немає жодної вірної відповіді.
2. Економічна сутність кредиту:
 - 1) кредит – це взаємовідносини між позичальником та кредитором;
 - 2) кредит – це надання грошових коштів у довірче управління;
 - 3) кредит – це документально оформлене зобов'язання позичальника використати позичені кошти за їх цільовим призначенням;
 - 4) немає жодної вірної відповіді.
3. Уповноваженою в Україні структурою щодо всіх питань бюджетного кредитування зараз є:
 - 1) ПриватБанк;
 - 2) ОщадБанк;
 - 3) УкрЕксІмБанк;
 - 4) немає жодної вірної відповіді.
4. Авальний кредит являє собою:
 - 1) кредит під банківську гарантію;

- 2) кредит, виданий РайффайзенБанком Аваль;
- 3) кредит на сплату боргів за житлово-комунальні послуги;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

5. Основним внутрішньофірмовим джерелом інформації для складання плану надходження і використання оборотних коштів на підприємстві є:

- 1) виробнича програма підприємства;
- 2) стратегічний 30-річний план щодо перспективних напрямків розвитку підприємства;
- 3) усні розпорядження керівництва підприємства;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

6. Ломбардний кредит являє собою:

- 1) мікрокредит під заставу особистих цінних речей позичальника, отриманий позичальником безпосередньо в ломбарді;
- 2) кредит під заставу землі сільськогосподарського призначення, отриманий позичальником безпосередньо в ломбарді;
- 3) кредит під заставу землі несільськогосподарського призначення, отриманий позичальником безпосередньо в ломбарді;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

РОЗДІЛ 8

ОСНОВНІ ФОНДИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇХ ФІНАНСУВАННЯ

- 8.1. Основні фонди підприємства, їх рух і відновлення.
- 8.2. Амортизація основних фондів (основних засобів).
- 8.3. Нарахування зносу (амортизації), його методи.
- 8.4. Показники стану та ефективності використання основних фондів.
- 8.5. Капітальні вкладення, їх сутність і склад.
- 8.6. Процес і джерела фінансування капітальних вкладень.

8.1. Основні фонди підприємства, їх рух і відновлення

Основні фонди – це сукупність виробничих, матеріально-речових цінностей, що діють у процесі виробництва протягом тривалого періоду часу, зберігають при цьому протягом усього періоду часу натурально-речову форму і переносять свою вартість на продукцію частинами в міру зношування у вигляді амортизаційних відрахувань .

Відповідно до системи бухгалтерського обліку, до основних фондів відносяться засоби праці з терміном служби більше дванадцяти місяців і вартістю (на дату придбання) не нижче, ніж 6000 гривень за одиницю. Основні фонди діляться на основні виробничі і основні невиробничі фонди.

Класифікація основних фондів (основних засобів) подана на рис. 8.1.

До основних виробничих фондів відносяться ті фонди, які беруть участь у виробничому процесі безпосередньо, тобто верстати, обладнання та інше, або створюють умови для виробничого процесу (тобто будівлі і споруди виробничого призначення і т. п.). До них відносяться не тільки фонди безпосередньо промислового призначення, але також і фонди будівельного, сільськогосподарського призначення, автомобільного транспорту, зв'язку, торгівлі та інших видів діяльності матеріального виробництва.

Основні невиробничі фонди – це об'єкти культурно-побутового призначення (клуби, їдальні і т. п.). Вони призначені для обслуговування потреб житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, культури.

Рис. 8.1. Класифікація основних фондів (основних засобів)

Для підприємства важливо вибудувати раціональну й ефективну структуру основних фондів. Основних виробничих фондів повинно вистачати для забезпечення процесу виробництва (технологічний запас), при цьому повинен бути певний резерв на випадок вибуття з процесу виробництва задіяних фондів. При цьому надлишок основних виробничих фондів не повинен бути більшим, ніж технологічний запас плюс резерв – на незадіяні виробничі фонди також доводиться нараховувати амортизацію, що в кінцевому підсумку призведе до зниження прибутку і рентабельності.

Основні невиробничі фонди в основній своїй масі не приносять явної вигоди, прибутку для підприємства. Зазвичай вони функціонують або безкоштовно (за рахунок підприємства) для співробітників, або на рівні беззбитковості. Тому ці фонди відтягують на себе значну частину фінансів підприємства, які можна використовувати більш ефективним чином. Але наявність розвиненої

структури основних невиробничих фондів у підприємства, по-перше, полегшує діяльність персоналу підприємства, тому що він може з меншими витратами часу і коштів відвідувати заводську їдальню, віддавати дітей в заводській дитячий садок, користуватися послугами поліклініки підприємства і т. п. Результатом цього може стати зростання добробуту персоналу і зростання продуктивності праці на підприємстві. По-друге, наявність подібних установ приваблює на підприємство нові, більш кваліфіковані і конкурентоспроможні кадри. В сучасних умовах далеко не всі підприємства можуть дозволити собі утримувати невиробничі фонди.

За натурально-речовою ознакою основні фонди поділяються на: будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини і обладнання, транспортні засоби, інструмент, виробничий і господарський інвентар, робочу худобу, багаторічні насадження.

За рівнем участі у виробничому процесі основні фонди діляться на:

- 1) активні елементи (машини, обладнання), що безпосередньо впливають на виробництво, кількість і якість продукції;
- 2) пасивні елементи (будівлі, споруди), які створюють необхідні умови для виробничого процесу.

Основні виробничі фонди підприємств здійснюють господарський кругообіг, який складається з наступних стадій:

- 1) зносу основних фондів;
- 2) амортизації;
- 3) нагромадження коштів для відновлення основних фондів;
- 4) їх заміни шляхом капітальних вкладень.

Основний капітал – це грошова оцінка основних фондів як матеріальних цінностей, що мають тривалий період функціонування.

Основний капітал на підприємство може надходити за наступними каналами:

- 1) як внесок до статутного капіталу підприємства;
- 2) в результаті капітальних вкладень;
- 3) в результаті безоплатної передачі;
- 4) внаслідок оренди.

Поліпшення використання основного капіталу на підприємстві досягається шляхом:

- 1) звільнення підприємства від зайвого основного капіталу (або здачі його в оренду);
- 2) своєчасного і якісного проведення планово-попереджувальних і капітальних ремонтів;

- 3) придбання високоякісних основних засобів;
- 4) підвищення рівня кваліфікації обслуговуючого персоналу;
- 5) своєчасного оновлення основних засобів з метою недопущення надмірного морального і фізичного зносу;
- 6) поліпшення якості сировини і матеріалів;
- 7) підвищення рівня автоматизації виробництва;
- 8) підвищення рівня концентрації, спеціалізації і комбінування виробництва;
- 9) впровадження нової техніки і прогресивної технології – маловідходної, безвідходної, енерго- і паливозберігаючої;
- 10) вдосконалення організації виробництва і праці з метою скорочення втрат робочого часу і простою в роботі.

Розрізняють просте і розширене відтворення основних фондів.

Просте відтворення – це ремонт і повна заміна застарілого обладнання на аналогічне нове.

Основні виробничі фонди (ОВФ) по мірі роботи піддаються зносу, що викликає необхідність проведення їх ремонтів. Ремонти проводяться з метою підтримки ОВФ у працездатному стані. Розрізняють три основних види ремонтів: відновлювальний, поточний і капітальний.

Відновлювальний ремонт – це особливий вид ремонту, викликаний стихійним лихом, військовими руйнуваннями. Витрати на ці ремонти фінансуються державою і не включаються до собівартості.

Поточний ремонт – це комплекс робіт, спрямований на підтримку працездатності обладнання. Поточний ремонт – це дрібний ремонт, який пов'язаний з невеликим простоєм обладнання, заміною дрібних, швидко зношуваних деталей, ремонтом окремих вузлів устаткування. Це часті ремонти, витрати на їх проведення включають до собівартості продукції.

Капітальний ремонт – це комплекс робіт, спрямований на підтримку працездатності обладнання в період між поточними ремонтами. Капітальний ремонт – це найбільший ремонт, пов'язаний із зупинкою обладнання на термін від 10 днів до місяця. Він супроводжується повним розбиранням обладнання, заміною всіх зношених вузлів і деталей, складанням обладнання, обкаткою обладнання на холостих середовищах, пуском обладнання в експлуатацію. Основна мета капітального ремонту – відновити первісний ресурс обладнання, довести параметри обладнання до

паспортних показників. Він проводиться один раз в декілька років, а витрати на капітальний ремонт включаються до собівартості продукції.

Для того, щоб ремонт проходив якісно, необхідно його вірно організувати. Для цього застосовують системи планово-попереджувальних ремонтів (ППР), які представляють собою сукупність заходів щодо нагляду, догляду та ремонту обладнання, що проводяться в плановому порядку за спеціальним графіком.

Крім того, позитивним моментом в організації ремонтів на підприємстві є централізація ремонтних служб – створення спеціалізованих ремонтних підрозділів. Спеціалізовані ремонтні служби дозволяють організувати прогресивні методи ремонтів (стендовий ремонт і поузловий ремонт). У цьому випадку витрати часу на ремонт мінімальні і зводяться до заміни обладнання, що підлягає ремонту, на справний.

Для того, щоб збільшити термін служби устаткування і зменшити вплив морального зносу, проводиться модернізація обладнання.

Модернізація обладнання – це вдосконалення діючого устаткування для приведення його у стан, що відповідає сучасному технічному рівню. Мета модернізації – поліпшення паспортних показників. Модернізація пов'язана, перш за все, з автоматизацією і механізацією виробничих процесів, що призводить до зниження трудомісткості виробництва продукції, підвищення продуктивності, поліпшення умов праці. Модернізація вимагає менших капітальних витрат, ніж придбання нового обладнання.

Розширене відтворення – це заміна застарілого обладнання на більш прогресивне, що сприяє зниженню витрат трудових, фінансових і матеріально-технічних ресурсів на одиницю виробленої продукції.

До розширеного відтворення можна віднести нове будівництво, розширення підприємства, технічне переозброєння виробництва, реконструкцію. Кожна із зазначених форм вирішує свої завдання і має певні переваги.

Розрізняють такі джерела здійснення розширеного відтворення: власні кошти підприємств, до яких можна віднести прибуток і амортизацію, і позикові (кредити банків).

Прогресивність першого джерела полягає в тому, що воно безпосередньо узгоджується з кінцевими результатами виробничої

діяльності, внаслідок чого поліпшується матеріальна зацікавленість підприємства в постійному підвищенні ефективності виробництва. Однак, як показує практика, підприємство не завжди може здійснювати розширене відтворення за рахунок власних джерел і вдається до залучення банківських кредитів. Позитивна сторона кредитування для підприємства-позичальника – в найкоротших термінах переозброєння і збереженні власних оборотних коштів. Недолік – в тому, що виплати відсотків по кредитах, як правило, здійснюються з прибутку підприємства-позичальника. Будь-який кредит видається на підставі кредитного договору на визначений термін відповідно до принципів кредитування, тобто: терміновості, зворотності, платності і забезпеченості у відповідності з кредитним договором.

В даний час банківські процентні ставки за користування кредитом досить високі, тому, залежно від інвестиційного клімату економіки в цілому і конкретного підприємства, а також цільового призначення проектів, банки можуть диференціювати відсоткові ставки.

Розширення попиту підприємств на інвестиції для техніко-технологічного переозброєння, перехід на інноваційний шлях розвитку визначають потребу розробки більш досконалої інвестиційної політики, спрямованої на стимулювання інноваційної діяльності на всіх рівнях.

Ще одне суттєве джерело фінансування розширеного відтворення – це отримання майна в лізинг.

Лізинг (у вузькому сенсі слова – товарний кредит) – отримання майна в оренду з можливістю його подальшого викупу.

Оренда – це майнове наймання матеріально-речових цінностей за певну орендну плату з подальшим поверненням орендодавцю. Переваги лізингу – невеликі терміни переозброєння і збереження оборотних коштів, прискорена амортизація обладнання, віднесення витрат на собівартість продукції. Недолік – виплати відсотків лізингодавцю.

За рахунок даного виду інвестування в економічно розвинених державах фінансується 20-30 % інвестицій. Щорічний оборот світового ринку послуг з лізингу становить близько 500 млрд. дол. США. Великі можливості при роботі за лізинговою угодою відкриваються із зарубіжними партнерами-виробниками більш прогресивного обладнання. Великі зарубіжні фірми працюють за

сучасними фінансовими схемами (акредитиви, гарантії та ін.), сприяючи, таким чином, використанню грошей інших держав і тим самим зниженню вартості лізингу.

До реконструкції діючих підприємств відносяться: заміна морально застарілого і фізично зношеного обладнання; механізація і автоматизація виробництва; розширення асортименту та підвищення якості продукції; створення мало- і безвідходних технологій на базі будівництва нових і розширення діючих цехів основного виробництва.

Технічне переозброєння діючих підприємств здійснюється з метою підвищення технічного рівня окремих дільниць, агрегатів шляхом модернізації та заміни застарілого і фізично зношеного обладнання та усунення «вузьких місць» в загальнозаводському господарстві.

Розширення діючих виробництв – це будівництво нових черг основного виробництва (розширення основного виробництва), будівництво нових або розширення діючих допоміжних і обслуговуючих об'єктів.

Нове будівництво – це будівництво нових промислових підприємств, які вважаються завершеними після введення підприємств на повну проектну потужність.

Розширення, реконструкція та технічне переозброєння діючих підприємств мають переваги перед новим будівництвом, тому що вимагають менших капітальних витрат на виробництво одиниці виробничої потужності, а також надають можливість використовувати пасивну частину діючих основних фондів. Наявність кваліфікованих кадрів дозволяє забезпечити приріст виробничих потужностей в більш короткі терміни.

Великим плюсом нового будівництва є те, що в проекті нового підприємства повинні використовуватися переважно нові рішення в організації і технології виробництва.

Разом з тим, як до реконструкції діючих підприємств і устаткування, так і до нового будівництва слід підходити з позиції економічної доцільності, фінансових можливостей підприємства, ринкової потреби в продукції, що виробляється, та в її нових видах.

8.2. Амортизація основних фондів (основних засобів)

З метою компенсації зносу основних фондів і накопичення необхідних коштів для відтворення і відновлення основних фондів використовується система амортизаційних відрахувань.

Амортизацією називається грошове відшкодування зносу основних фондів. Амортизація здійснюється у вигляді щомісячних відрахувань від вартості основних фондів (ОФ) до амортизаційного фонду підприємства.

Амортизація – це плановий процес нагромадження грошових коштів для відшкодування вибулих основних фондів протягом усього планованого терміну функціонування основних фондів.

Нагромадження коштів досягається за рахунок включення у витрати виробництва так званих «амортизаційних» сум відрахувань. Амортизаційні відрахування є одним з елементів витрат виробництва і включаються до складу собівартості продукції.

Амортизаційні відрахування виконують такі функції:

- 1) грошового відшкодування зносу основних фондів;
- 2) інвестування на просте і розширене відтворення;
- 3) формування витрат на виробництво і реалізацію продукції;
- 4) визначення оподаткованого прибутку;
- 5) економічного обґрунтування інвестицій;
- 6) запобігання надмірному фізичному і моральному зносу ОВФ;
- 7) розвитку і прискоренню темпів науково-технічного прогресу (НТП).

Розмір амортизаційних відрахувань, виражений у відсотках до первісної (балансової) вартості кожного виду основних фондів, називається нормою амортизації і розраховується за формулою:

$$H_n = (F_n - L + D) / (F_n * T_{сл}) * 100\%, \quad (8.1)$$

де:

F_n – первісна (балансова) вартість основних фондів;

L – ліквідаційна вартість основних фондів;

D – вартість демонтажу ліквідованих основних фондів та інших витрат, пов'язаних з ліквідацією, грн. ;

$T_{сл}$ – термін служби основних фондів, роки.

Щорічну суму амортизаційних відрахувань на реновацію основних фондів обчислюють шляхом множення середньорічної

вартості основних виробничих фондів на відповідні норми амортизації і поправочні коефіцієнти до них, що враховують конкретні умови експлуатації окремих видів засобів праці.

Нарахування амортизаційних відрахувань по об'єкту основних фондів починається з першого числа місяця, наступного за місяцем прийняття цього об'єкта до обліку. Нарахування амортизації припиняється з першого числа місяця, наступного за місяцем повного погашення вартості цього об'єкта або списання цього об'єкта з обліку.

Для нарахування амортизації необхідно визначити строк корисного використання об'єкта основних фондів.

Строк корисного використання – це період, протягом якого використання об'єкта основних фондів покликане приносити дохід або служити для виконання цілей діяльності підприємства. Строк корисного використання об'єкта визначається при прийманні його на облік. Для цього використовуються або централізовані дані, або дані з технічних умов об'єкта.

При відсутності таких даних для визначення строку корисного використання беруть до уваги:

а) очікуваний термін експлуатації об'єкта відповідно до очікуваної продуктивності;

б) очікуваний фізичний знос в залежності від режиму експлуатації, природних умов, впливу агресивного середовища, системи ремонтів;

в) нормативно-правові та інші обмеження використання цього об'єкта (наприклад, термін оренди).

Для окремих груп основних фондів строк корисного використання визначається, виходячи з кількості продукції (обсягу робіт у натуральному вираженні), очікуваної до отримання в результаті використання цього об'єкта.

Якщо строки корисного використання частин конкретних об'єктів основних фондів відрізняються несуттєво, то їх потрібно враховувати всі разом як один об'єкт. При цьому критерій суттєвості можна встановити на рівні 5 % або в іншому розмірі.

8.3. Нарахування зносу (амортизації), його методи

Величина амортизаційних відрахувань визначається наступними методами.

1. Лінійний (пропорційний) спосіб – це списання вартості об'єкта рівними сумами протягом терміну його служби. Амортизація

при цьому нараховується рівними частками протягом усього терміну експлуатації об'єкта ОФ до повного перенесення його вартості на вартість виробленої продукції.

Розрахунок проводиться за формулами:

$$N_a = \frac{1}{T_{п.п}} * 100\%, \quad (8.1)$$

$$A_j = F_{п} * N_a / 100, \quad (8.2)$$

де:

N_a – норма амортизації (у %);

$T_{п.п}$ – термін корисного використання об'єкта основних фондів;

A_j – сума амортизації за j -тий рік;

$F_{п}$ – первісна вартість об'єкта ОФ.

2. Спосіб зменшеного залишку. Річна сума амортизаційних відрахувань розраховується виходячи із залишкової вартості об'єкта, норми амортизації, обчисленої за строком корисного використання, і коефіцієнта прискорення:

$$A_j = F_0 * N_a * k_y / 100 \quad (8.3)$$

або

$$A_j = (F_{п} - \sum A) * N_a * k_y / 100, \quad (8.4)$$

де:

F_0 – залишкова вартість об'єкта ОФ;

$\sum A$ – сума амортизації за попередні роки;

k_y – коефіцієнт прискорення. Він не може бути вище трьох (3), при цьому його можуть застосовувати будь-які організації до будь-яких об'єктів ОФ.

Спосіб зменшеного залишку не зводить залишкову вартість до нуля протягом строку корисного використання, тому що норма амортизації застосовується до залишкової вартості.

3. Спосіб списання вартості за сумою чисел років терміну корисного використання (спосіб суми річних чисел) – це також спосіб прискореної амортизації, за яким вартість основних фондів списується в сумі, що дорівнює часткам років в загальній сумі років, що залишилися:

$$I = \frac{T_3}{t}, \quad (8.5)$$

$$A_j = F_{п} * \frac{T_{п.п} - j + 1}{\sum i} \quad (8.6)$$

де i – сума чисел років терміну служби об'єкта.

У чисельнику – число років, що залишаються до кінця строку служби об'єкта ОФ.

4. Спосіб списання вартості пропорційно обсягу продукції (робіт), так званий виробничий – це нарахування амортизації в залежності від обсягу випущеної продукції; він може застосовуватися тільки для об'єктів, що безпосередньо беруть участь у виробництві:

$$A_j = Q_f \cdot F_n / Q_n \quad (8.7)$$

де:

Q_f – фактичний обсяг продукції в натуральному вираженні, випущеної за j -тий рік;

Q_n – передбачуваний обсяг продукції в натуральному вираженні за весь термін служби обладнання.

Об'єкти основних засобів вартістю меншою, ніж 6000 гривень за одиницю або іншого ліміту, встановленого в обліковій політиці підприємства, виходячи з його технологічних особливостей, а також придбані книги, брошури і тому подібні видання дозволяється списувати на витрати на виробництво (витрати на продаж) у міру відпуску їх у виробництво або в експлуатацію.

Не нараховується амортизація по об'єктах, споживчі властивості яких з часом не змінюються (земельні ділянки і об'єкти природокористування).

8.4. Показники стану та ефективності використання основних фондів

Стан основних фондів характеризують такі коефіцієнти: зносу основних засобів, придатності, оновлення, вибуття (приросту) основних фондів.

Коефіцієнт зносу характеризує частку вартості основних фондів, яку списано на витрати виробництва в попередніх періодах. Коефіцієнт зносу визначається відношенням суми зносу основних фондів до їх балансової вартості.

Коефіцієнт придатності показує, яка частина основних фондів придатна до експлуатації в процесі господарської діяльності.

Коефіцієнт оновлення основних фондів характеризує інтенсивність введення в дію нових основних фондів. Він показує відсоток введених основних фондів за визначений період у загальній вартості основних фондів на кінець звітного періоду.

Коефіцієнт вибуття показує інтенсивність вибуття основних фондів, тобто ступінь вибуття тих основних фондів, які або морально застаріли, або зношені й непридатні для подальшого використання. Позитивною в діяльності підприємства є ситуація, коли вартість введених в дію основних фондів перевищує вартість вибулих основних фондів. Для цього розраховується коефіцієнт приросту основних фондів. До показників, що характеризує ефективність використання основних фондів, належать: фондвіддача, рентабельність основних фондів, сума прибутку на одну гривню основних фондів.

Найбільш загальним показником, що характеризує ефективність використання основних фондів, є фондвіддача. Фондовіддача (або коефіцієнт оборотності основних фондів) розраховується як частка від ділення обсягу реалізованої продукції на середньорічну вартість основних фондів.

Таблиця 8.1

Основні показники стану та ефективності використання основних фондів підприємств

Показник	Алгоритм розрахунку	Нормативне значення
Коефіцієнт зносу	$\frac{\text{Середньорічна вартість зносу}}{\text{Середньорічна вартість основних засобів (первісна)}}$	<0,5
Коефіцієнт придатності	1 – коефіцієнт зносу	>0,5
Коефіцієнт середньої норми амортизації	$\frac{\text{Сума амортизаційних відрахувань за рік}}{\text{Первісна вартість основних засобів}}$	В залежності від обраної амортизаційної політики
Коефіцієнт оновлення	$\frac{\text{Вартість введених основних засобів}}{\text{Вартість основних засобів на кінець періоду (первісна)}}$	збільшення
Коефіцієнт вибуття основних засобів	$\frac{\text{Вартість виведених основних засобів}}{\text{Вартість основних засобів на початок періоду (первісна)}}$	зменшення
Коефіцієнт приросту основних засобів	$\frac{\text{Вартість введених} - \text{вартість виведених основних засобів}}{\text{Середньорічна вартість основних засобів (первісна)}}$	>0
Фондовіддача	$\frac{\text{Чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг}}{\text{Середнє значення вартості основних засобів}}$	збільшення
Фондомісткість	$\frac{\text{Середнє значення вартості основних засобів}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг}}$	зменшення
Фондоозброєність	$\frac{\text{Середньорічна вартість основних виробничих засобів}}{\text{Середньоспіскова чисельність робітників}}$	збільшення

Підвищення фондвіддачі, крім збільшення обсягу реалізованої продукції, може бути досягнуто як за рахунок відносно невисокої

питомої ваги основних фондів, так і за рахунок їх більш високого технічного рівня. Чим вище фондівіддача, тим нижче витрати звітного періоду. Низький рівень фондівіддачі свідчить або про недостатній обсяг реалізації, або про занадто високий рівень вкладень в цей вид активів.

Відносним показником ефективності використання основних фондів є рентабельність – величина загального прибутку, яка отримується з кожної одиниці балансової вартості основних фондів.

Абсолютним показником ефективності використання основних фондів є сума отриманого прибутку в розрахунку на одну гривню основних фондів. До показників ефективності використання основних фондів можна також віднести показник питомої ваги активної частини основних фондів в їх загальній сумі. Основні показники стану та ефективності використання основних фондів підприємств згруповано в таблицю 8.1.

8.5. Капітальні вкладення, їх сутність і склад

Капітальні вкладення – це періодично здійснювані підприємством витрати на створення нових активів, технічне переозброєння, реконструкцію розширення і підтримку діючих потужностей і основних фондів. Розрізняють валові та чисті капіталовкладення. Валові – це загальна одноразова сума витрат капіталу на просте і розширене відтворення основних фондів виробничого і невиробничого призначення. Чисті – це витрати лише на розширене відтворення, які дорівнюють різниці валових капіталовкладень і амортизаційних відрахувань, які використовуються на просте відтворення.

Величина капітальних вкладень залежить від можливих варіантів коливання попиту на продукцію, що випускається підприємством. Якщо обсяг виробництва в перспективному періоді не збільшується, то здійснюється просте відтворення основних фондів, що фінансується за рахунок амортизаційних відрахувань.

В іншому випадку, коли попит на продукцію постійно зростає, або необхідне освоєння і запуск нової продукції в серію, підприємство повинно планувати нарощування виробничої потужності за допомогою технічного переозброєння, реконструкції, розширення або нового будівництва. Для визначення необхідного обсягу капітальних вкладень можна використовувати показник

питомих капітальних вкладень на одиницю приросту виробничої потужності. У розрахунку враховується рівень використання потужності в базисному періоді і визначається недолік виробничої потужності на кінець розрахункового періоду. Ця величина необхідного приросту потужності множиться на питомі капіталовкладення, які визначаються за даними проектів розширення потужностей інших аналогічних підприємств, або розраховується фахівцями підприємства. Величина необхідних капітальних вкладень може бути визначена на основі кошторисних розрахунків за даними про обсяги робіт на проведення технічного переозброєння, реконструкції, розширення.

Капітальні вкладення включають такі витрати:

- на виконання будівельно-монтажних робіт;
- на придбання обладнання, інструментів та інвентаря;
- на монтаж обладнання;
- на виконання проектно-вишукувальних робіт;
- інші капітальні роботи і витрати (вартість земельних ділянок, вартість придбаних патентів і ліцензій, підготовка експлуатаційних кадрів та ін.).

Співвідношення між перерахованими групами витрат показує технологічну структуру капітальних вкладень. Прогресивною вважається структура, в якій найбільшу питому вагу займають статті витрат, що представляють активну частину фондів – вартість придбання та монтажу обладнання.

Відтворювальна структура капітальних вкладень показує співвідношення витрат на технічне переозброєння, реконструкцію, розширення і нове будівництво. Технічне переозброєння, реконструкція і розширення діючих підприємств здійснюються з мінімальними витратами на зміну інженерної інфраструктури, транспортного господарства і зв'язку. Будівництво нових підприємств вимагає створення інженерної та соціальної інфраструктури, підвищених витрат на підготовку майданчика до будівництва. Такі об'єкти, як правило, розташовані в районах, віддалених від магістральних і районних автодоріг, магістральних інженерних комунікацій. Тому для них є характерними високі значення супутніх витрат.

Оптимальним вважається співвідношення витрат на просте і розширене виробництво в розмірі 35 та 65 % від загального обсягу валових капітальних вкладень. Відтворювальна структура чистих

капіталовкладень, використовуваних на розвиток економіки України, орієнтовно становить: технічне переозброєння і реконструкція діючих промислових підприємств – 50-60 %; розширення підприємств – 15-20 %; нове будівництво – 20-35 %.

У зв'язку з необхідністю структурної перебудови промисловості України та ліквідації територіальних диспропорцій, у перспективі можна очікувати збільшення частки витрат на нове будівництво.

8.6. Процес і джерела фінансування капітальних вкладень

Джерела фінансування капітальних вкладень – це грошові кошти, що акумулюються в цільових фондах, на рахунках підприємств і направляються на капітальні вкладення:

- при будівництві об'єктів – на оплату проектно-вишукувальних, будівельно-монтажних робіт, придбання обладнання;
- при купівлі об'єктів – на оплату їх ціни.

Структурно джерела фінансування капітальних вкладень складаються з наступних елементів:

- власні фінансові ресурси і внутрішньогосподарські резерви інвестора – прибуток, амортизаційні відрахування, виручка від продажу основних фондів;
- грошові накопичення громадян і юридичних осіб;
- кошти, які виплачуються органами страхування у вигляді відшкодування втрат від аварій, стихійних лих та ін .;
- залучені інвестором кошти – гроші, виручені від продажу акцій, емітованих акціонерним товариством;
- пайові та інші внески працівників організації, громадян, інших організацій;
- кошти, передані інвестору іншими організаціями, громадянами в порядку пайової участі;
- позикові кошти – цільові кредити, видані для фінансування капітальних вкладень, і позикові кошти інших організацій, гроші, виручені від продажу облігацій, емітованих акціонерним товариством-інвестором;
- гроші, виручені від продажу облігацій цільових муніципальних позик (житлових, дорожніх, телефонних, газових і т. д.), житлових сертифікатів та ін .;
- кошти позабюджетних фондів;
- іноземні інвестиції в основний капітал.

Підприємство може направляти на фінансування капітальних вкладень прибуток, що залишився в його розпорядженні після сплати податків, погашення кредиту та сплати відсотків за ними, шляхом формування спеціальних фондів (фонд нагромадження, фонд капітальних вкладень).

Частка прибутку, що спрямовується на фінансування капітальних вкладень, залежить від: фінансового стану, виробничої та інвестиційної стратегії, дивідендної політики, рентабельності основних фондів підприємства.

До бюджетних джерел фінансування капітальних вкладень відносяться: кошти державного бюджету, обласних бюджетів, місцевих (міських, сільських, селищних) бюджетів, спрямовані на фінансування капітальних вкладень.

Основна література:

1. Косяк А. П. Основні засоби: поняття, класифікація, вартість, первинний облік і документальне оформлення комунальними підприємствами // Комунальне господарство міст. – 2019. – Т. 2. – Вип. 148. – С. 104-110. – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/53666/1/5407-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-10980-1-10-20190416.pdf> (дата звернення: 27.09.2019).

2. Лебедевич С. І., Ціцяла В. О. Актуальні проблеми організації обліку необоротних активів екологічного спрямування лісогосподарського підприємства // Науковий вісник НЛТУ України. – 2018. – Т. 28. – № 9. – С. 65-67. – Режим доступу: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2018/28_9/15.pdf (дата звернення: 27.09.2019).

3. Голян В. А., Лучечко Ю. М. Капітальні вкладення в економіку України: стимулювання залучення інвестиційних потоків в сферу переробки сільськогосподарської сировини // Економіка та держава. – 2019. – № 1. – С. 15-22. – Режим доступу: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4225&i=2> (дата звернення: 27.09.2019).

4. Гвоздєв Ю. В. Економічна сутність і значення інвестицій та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – 2018. – Вип. 33. – С. 57-67. Режим доступу: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4225&i=2> (дата звернення: 27.09.2019).

5. Рижикова О. Консервація основних засобів: документування та облік // Бухгалтерія UA. – 2018. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buh-ua.com.ua/uk/doc/53447/konservatsja-osnovnih-zasobv-dokumentuvannja-ta-oblk> (дата звернення: 27.09.2019).

Додаткова література:

1. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств: навчальний посібник / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
2. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств. – Київ : Знання, 2019. – 312 с.
3. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Знання-Прес, 2017. – 424 с.
4. Любенко Н. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
5. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – К. : ЦУЛ, 2017. – 504 с.
6. Фінанси підприємств: навч. посіб. / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.

Контрольні запитання:

1. У чому полягає сутність основних засобів підприємства?
2. Розкрийте зміст положень МСБО 16 та П(С)БО 7 щодо основних засобів підприємств.
3. Класифікація основних засобів підприємств.
4. Просте та розширене відтворення основних засобів.
5. Показники ефективності використання основних засобів підприємства.
6. Показники оцінки майнового стану підприємства.
7. Шляхи підвищення фондівдачі.
8. Вплив життєвого циклу товару на структуру основних засобів підприємства.

Проблемні запитання:

1. Чи можуть бути включені до складу основних засобів підприємства малоцінні і швидкозношувальні предмети? Якщо так, то в якому разі?
2. Чи варто застосовувати прискорену амортизацію нематеріальних активів в епоху їх швидкого морального зношування?

Тематика індивідуальних завдань (есе):

1. Шляхи та ефективні способи формування основних фондів при створенні власного підприємства виробничої сфери.
2. Шляхи та ефективні способи формування основних фондів при створенні власного підприємства з надання нематеріальних послуг.
3. Вибір підприємством складу і структури власного інвестиційного портфеля.

Тести:

1. Основні фонди – це:

- 1) фонди матеріалів різних видів;
- 2) матеріальні цінності, що використовуються у виробничій діяльності підприємства протягом понад одного календарного року із дня введення їх в експлуатацію, а також предмети вартістю за одиницю понад 6000 гривень (за ціною придбання);
- 3) фонди основних матеріалів різних видів;
- 4) всі основні кошти (активи) підприємства.

2. Відтворення основних виробничих фондів – це:

- 1) процес безперервного поновлення основних виробничих фондів;
- 2) відтворення будь-якого конкретного фізичного елемента основних виробничих фондів на 3D-принтері;
- 3) відтворення одночасно всіх фізичних елементів основних фондів на 3D-принтері;
- 4) відтворення одночасно всіх фізичних елементів основних виробничих фондів на 3D-принтері.

3. Знос основних фондів – це:

- 1) поступова втрата своєї первісної вартості основними фондами у процесі їх експлуатації;
- 2) сума збитків, пов'язана з приходом в непридатність будь-якого конкретного фізичного елемента основних фондів;
- 3) втрата будь-якого фізичного елемента діючих основних фондів внаслідок дії форс-мажорних обставин;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

4. Амортизація – це:

- 1) процес поступового перенесення вартості основних виробничих фондів і нематеріальних активів на вироблену продукцію;
- 2) встановлення амортизаторів на діюче обладнання;
- 3) процес нагромадження пенсійних внесків на індивідуальних пенсійних рахунках громадян;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

5. Прискорена амортизація — це:

- 1) метод визначення амортизації основних фондів за нормами, що перевищують офіційно затверджені норми амортизаційних відрахувань;
- 2) прискорене (що випереджає офіційні нормативні строки) встановлення амортизаторів на діюче обладнання;

- 3) процес прискореного (за підвищеними відсотками щодо бази нарахування) нагромадження пенсійних внесків на індивідуальних пенсійних рахунках громадян;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

РОЗДІЛ 9

ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМСТВ, ЙОГО ОЦІНКА

- 9.1. Необхідність і значення оцінки фінансового стану.
- 9.2. Інформаційне забезпечення оцінки фінансового стану підприємств.
- 9.3. Показники фінансового стану підприємств.
- 9.4. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємств.

9.1. Необхідність і значення оцінки фінансового стану

Аналіз і контроль фінансової діяльності підприємства – це діагноз його фінансового стану, що дозволяє визначити недоліки і прорахунки, виявити і мобілізувати внутрішні господарські резерви, збільшити доходи і прибутки, зменшити витрати виробництва, підвищити рентабельність, поліпшити фінансово-господарську діяльність підприємства в цілому.

У залежності від організації проведення фінансового аналізу розрізняють:

- зовнішній фінансовий аналіз, що здійснюють працівники податкових органів, аудиторських фірм, банків, страхових компаній з метою вивчення правильності відображення результатів фінансової діяльності підприємства;

- внутрішній фінансовий аналіз, що здійснюють менеджери підприємства з використанням усієї сукупності наявних інформативних показників (рис. 9.1).

Фінансовий стан організацій є одним з головних факторів, які визначають економічне зростання в країні. На стійке положення і стабільність комерційної організації впливають внутрішні і зовнішні фактори. Високий рівень стійкості підвищує інвестиційну привабливість організацій. Недостатній рівень стійкості компаній може призвести до нестачі у них коштів для фінансування поточної та інвестиційної діяльності, до неплатоспроможності і навіть банкрутства. В сучасних економічних умовах, діяльність кожного господарюючого суб'єкта є предметом уваги великого кола учасників ринкових відносин (організацій і осіб), зацікавлених в результатах його функціонування. На основі доступної інформації, вони прагнуть оцінити фінансовий стан підприємства. Основним інструментом для цього служить фінансовий аналіз, за допомогою якого можна

об'єктивно оцінити внутрішні і зовнішні відносини аналізуємого об'єкта, а потім за його результатами прийняти обґрунтовані рішення.

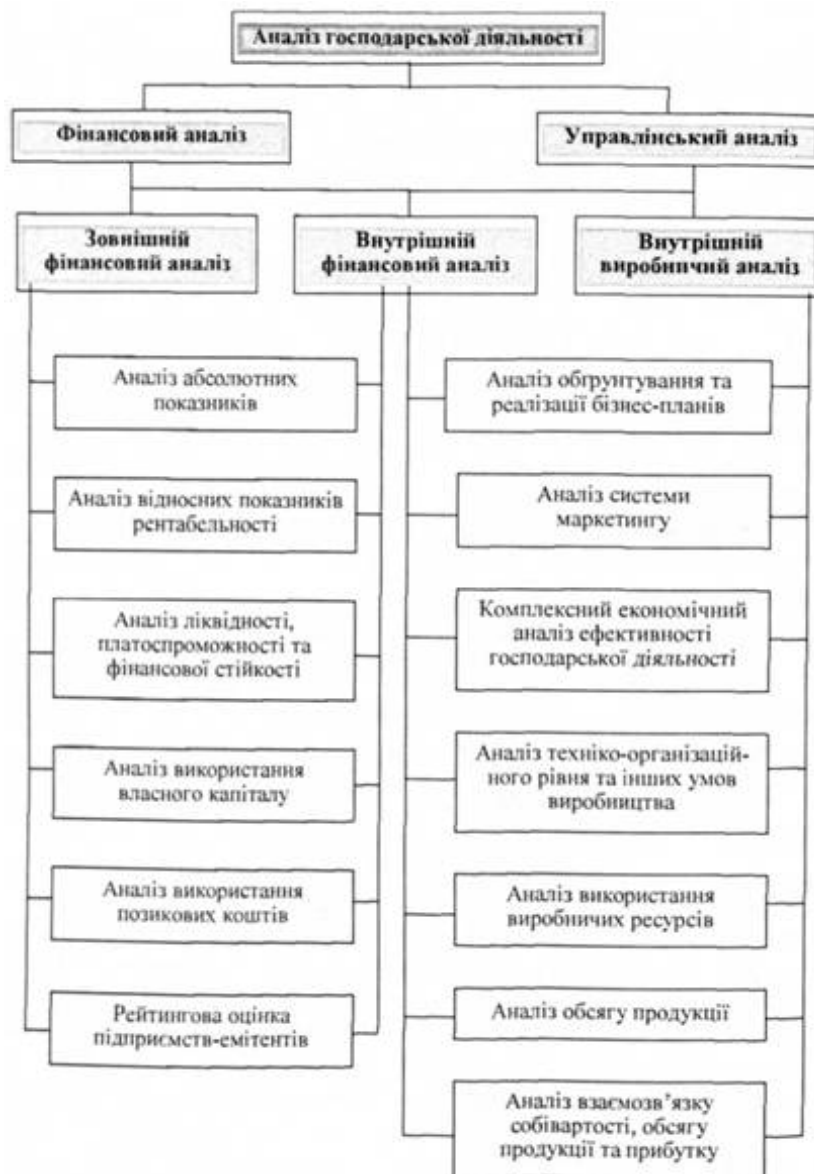

Рис. 9.1. Місце фінансового аналізу всередині аналізу господарської діяльності підприємства

В ході фінансового аналізу обґрунтовується доцільність здійснення конкретних господарських, інвестиційних і фінансових рішень, встановлюється ступінь їх відповідності цілям розвитку підприємства. В ринкових умовах гарантом виживання і основою сталого становища підприємства є його фінансова стійкість. Вона відображає такий стан фінансових ресурсів, при якому підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперебійний процес виробництва та реалізації продукції, а також його розширення. Якщо організація є

фінансово стійкою, то в порівнянні з конкурентами, які є менш стабільними, у неї виникають різні переваги. Наприклад, це стосується отримання кредитів. Банки попередньо перед видачею грошових коштів завжди перевіряють, наскільки є платоспроможним підприємство, яким майном воно володіє. Крім того, стійкий розвиток є більш привабливим для інвесторів, постачальників і кваліфікованих кадрів. Фінансово стійким вважається такий суб'єкт господарювання, який за рахунок власних коштів покриває кошти, вкладені в активи (основні фонди, нематеріальні активи, оборотні кошти), є носієм непростроченої дебіторської та кредиторської заборгованості та розраховується в термін по всіх своїх зобов'язаннях.

Для оцінки фінансової стійкості підприємства є необхідним аналіз його фінансового стану. Крім того, завдяки своєчасно проведеному аналізу фінансового стану організації, можна вчасно зрозуміти, які у підприємства є проблеми на поточний момент або які можуть виникнути в майбутньому і, провівши спеціальні заходи, запобігти цим небажаним наслідкам.

Таким чином, проблема здійснення аналізу фінансового стану і визначення його стійкості є актуальною для будь-якої організації. Щоб розвиватися в умовах ринкової економіки і не допустити банкрутства підприємства, потрібно знати, як керувати фінансами, якою повинна бути структура капіталу по складу і джерелах формування, яку частку повинні займати власні кошти, а яку позикові.

Під фінансовим станом підприємства треба розуміти співвідношення структур його активів і пасивів, тобто коштів підприємства та їх джерел. Фінансовий стан підприємства – це складна економічна категорія, що відображає на певний момент стан капіталу в процесі його кругообігу і здатність суб'єкта господарювання до саморозвитку. У процесі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності відбувається безперервний процес кругообігу капіталу, змінюються структура засобів і джерел їх формування, наявність і потреба у фінансових ресурсах, і, як наслідок – фінансовий стан підприємства, зовнішнім проявом якого виступає платоспроможність.

Аналіз фінансового стану підприємства – це частина аналізу господарської діяльності підприємства, що складається з двох

взаємозалежних частин: фінансового аналізу й управлінського аналізу (рис. 9.2).

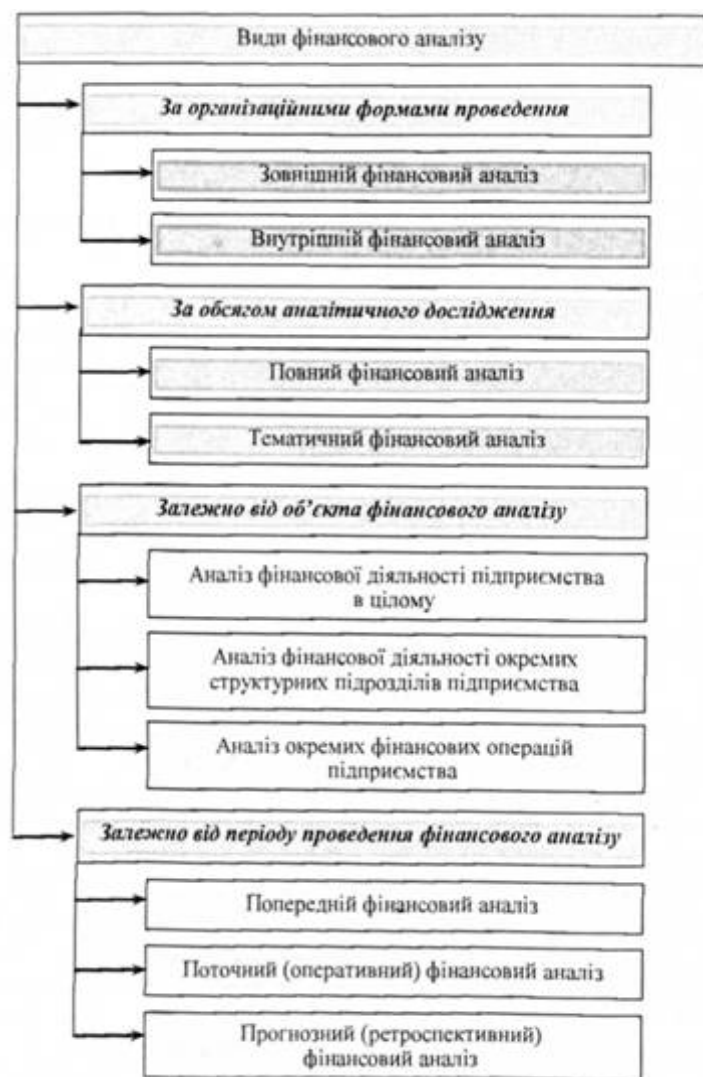

Рис 9.2. Фінансовий аналіз та його види

У свою чергу, розрізняють зовнішній і внутрішній аналізи. Зовнішній фінансовий аналіз здійснюється партнерами підприємства, контролюючими органами – на основі даних публічної фінансової звітності. Зовнішній фінансовий аналіз включає:

- аналіз абсолютних показників прибутку;
- аналіз показників рентабельності;
- аналіз фінансової стійкості, стабільності, платоспроможності і ліквідності балансу;
- аналіз ефективності використання залученого капіталу;
- економічну діагностику фінансового стану.

Внутрішній фінансовий аналіз здійснюється аналітиками підприємства і заснований на широкій інформаційній базі, включаючи оперативні дані. Внутрішній фінансовий аналіз включає:

- аналіз майна (капіталу) підприємства;
- аналіз фінансової стійкості і стабільності підприємства;
- аналіз ділової активності підприємства;
- аналіз динаміки прибутку та рентабельності підприємства і факторів, що впливають на них;
- аналіз кредитоспроможності підприємства;
- аналіз ліквідності і платоспроможності підприємства;
- аналіз самоокупності підприємства.

9.2. Інформаційне забезпечення оцінки фінансового стану підприємств

Інформаційне забезпечення фінансового аналізу діяльності організації являє собою систему збору та обробки зовнішньої і внутрішньої інформації. Якість проведення фінансового аналізу безпосередньо залежить від репрезентативності використовуваної інформації.

Зовнішня інформація призначена для забезпечення керівництва необхідними відомостями про стан середовища, в якій воно діє. Збір зовнішньої інформації передбачає накопичення різних даних про ситуацію на ринку (про конкурентів, клієнтів і т. д.).

Джерела зовнішньої інформації:

- видання, публікації, повідомлення офіційних органів влади;
- звіти інформаційно-аналітичних агентств і консалтингових компаній;
- засоби масової інформації і реклами (газети і журнали, телебачення і радіо);
- опубліковані річні звіти клієнтів, партнерів і контрагентів;
- особисті контакти з клієнтурою, партнерами і контрагентами.

Внутрішня інформація призначена для аналізу і оцінки фінансового стану організації при прийнятті різного роду управлінських, інвестиційних, організаційних, адміністративних та інших рішень.

Джерела внутрішньої інформації:

- фінансова (бухгалтерська) звітність;
- статистична звітність;
- податкова звітність;
- оціночні розрахунки по операціях;
- результати внутрішніх досліджень;

- акти ревізій і перевірок;
- довідки, підготовлені відповідними службами за завданням керівництва організації.

Фінансова звітність являє собою систему збору інформації про майновий та фінансовий стан організації та про результати її господарської діяльності. Фінансова звітність складається з бухгалтерського балансу, звіту про прибутки і збитки, додатків до них, пояснювальної записки, а також аудиторського висновку, що підтверджує достовірність фінансової звітності, якщо організація відповідно до законодавства підлягає обов'язковому аудиту.

Відповідно до чинного законодавства, фінансова звітність є відкритим джерелом інформації, її склад та форми подання уніфіковані. Кожна форма звітності містить певну інформацію, яка дозволяє вирішувати конкретні завдання фінансового аналізу.

Бухгалтерський баланс дає уявлення про загальну характеристику фінансового стану організації, звіт про прибутки і збитки дає уявлення про фінансові результати організації, звіт про рух грошових коштів, характеризує грошові потоки організації, її платоспроможність.

Особливе значення мають додатки до бухгалтерського балансу і звіту про прибутки і збитки. У них відображаються відомості (на початок і кінець звітного періоду):

- про нематеріальні активи, про основні засоби, про види фінансових вкладень, про дебіторську та кредиторську заборгованість, про статутний, резервний та додатковий капітал, про склад акціонерного капіталу організації (повністю оплаченого, неоплаченого, оплаченого частково), про номінальну вартість акцій, що перебувають у власності організації та ін .;
- про склад резервів майбутніх витрат і оціночних резервів;
- про обсяги реалізованої продукції, товарів (робіт, послуг), за видами діяльності та географічних ринках збуту;
- про склад витрат виробництва та обігу, інших позареалізаційні доходи та витрати;
- про видані організацією зобов'язання і отримані платежі.

В даний час організація має право самостійно визначати ступінь деталізації і агрегування статей форм звітності в залежності від їх суттєвості і кількості граф. Достовірність фінансової (бухгалтерської) інформації забезпечується системами внутрішнього контролю та аудиторськими перевіркою. Якість фінансової (бухгалтерської)

інформації значною мірою залежить від повноти пояснень, які даються до форм звітності. Фінансова звітність повинна давати достовірне і повне уявлення про фінансовий стан організації, фінансові результати її діяльності та зміни в її фінансовому становищі.

Достовірною та повною вважається бухгалтерська звітність, сформована виходячи з правил і стандартів ведення фінансового (бухгалтерського) обліку. При формуванні фінансової звітності має бути виключено одностороннє задоволення інтересів одних груп користувачів фінансової звітності перед іншими за рахунок спеціального упередженого відбору вихідної інформації з метою досягнення визначених результатів або наслідків.

9.3. Показники фінансового стану підприємств

Оцінка фінансового стану підприємства здійснюється, серед багатьох інших показників, на основі даних про його ліквідність і фінансову стійкість. У свою чергу, фінансову стійкість можна оцінити за показниками ліквідності і платоспроможності підприємства.

Ліквідність балансу характеризується ступенем і швидкістю покриття зобов'язань організації її активами, коли термін перетворення активів в грошову форму відповідає терміну погашення зобов'язань. У зв'язку з цим, чим менше потрібно часу, щоб цей вид активів знайшов грошову форму, тим вище його ліквідність. Аналіз ліквідності балансу полягає в порівнянні розділів активу, згрупованих за ступенем зменшення ліквідності, із зобов'язаннями, згрупованими в порядку зростання терміну їх погашення.

Показником, що оцінює фінансовий стан підприємства, є його платоспроможність. Даний показник дуже важливий для таких зовнішніх користувачів, як кредитори і інвестори. Платоспроможність – це покриття платіжними та іншими ліквідними засобами зобов'язань підприємства.

Платоспроможність підприємства оцінюється методом визначення достатності джерел коштів для формування запасів і витрат підприємства. При аналізі виявляють співвідношення між окремими видами активів організації та джерелами їх покриття. Залежно від того, які джерела використовуються для формування

запасів і витрат, можна зробити висновок про рівень платоспроможності підприємства.

Показник платоспроможності вимірюється коефіцієнтом (L) як відношення активу балансу до кредиторської заборгованості та залученого капіталу.

При оцінці фінансового стану підприємства для аналізу платоспроможності з позиції безперервності його діяльності зазвичай розраховують три основних коефіцієнта: коефіцієнт поточної платоспроможності, коефіцієнт швидкої платоспроможності, коефіцієнт абсолютної платоспроможності.

Коефіцієнт поточної платоспроможності (Lt) дає оцінку можливості підприємства погашати свої борги, показуючи, скільки гривень оборотних коштів припадає на одну гривню короткострокової кредиторської заборгованості і наскільки поточні борги підприємства покриваються його оборотними активами. Зазвичай наводиться критичне нижнє значення показника поточної платоспроможності, що дорівнює 2.

При розрахунку швидкої платоспроможності (Lбп) з чисельника виключається такий показник, як запаси, тобто матеріали, напівфабрикати, готова продукція, товари, ПДВ і дебіторська заборгованість більше 12 місяців. Інакше кажучи, це відношення дебіторської заборгованості, показаної в активі балансу, і грошових коштів – до короткострокової кредиторської заборгованості.

Коефіцієнт абсолютної платоспроможності (Lап) є найбільш жорстким критерієм ліквідності підприємства і показує, яка частина короткострокових позикових зобов'язань може бути при необхідності погашена негайно за рахунок наявних грошових коштів, тобто це відношення грошових коштів до короткострокової кредиторської заборгованості.

При аналізі платоспроможності підприємства, оцінюючи його фінансовий стан, перш за все визначають величину власних оборотних коштів (ВОК) організації. Цей показник дорівнює різниці між власним капіталом і необоротними активами.

Використовуючи коди рядків повної форми балансу (форми № 1), можна записати наступну формулу:

$$\text{ВОК} = \text{ряд. 490} - \text{ряд. 190}.$$

Збільшення ВОК в динаміці характеризує позитивну тенденцію, зменшення - негативну.

Позитивне значення величини ВОК означає, що організація не

відчуває нестачі власних оборотних коштів. Сума постійних джерел перевищує суму постійних активів. При від'ємному значенні ВОК спостерігається дефіцит власних оборотних коштів. Постійних пасивів не вистачає для фінансування постійних активів.

Розглядають також величину власних і довгострокових позикових коштів (ВДОК). Вона визначається як різниця між власними і довгостроковими позиковими засобами і необоротними активами:

$$\text{ВДОК} = \text{ВОК} + \text{ряд. 590.}$$

Цей показник дорівнює величині наявних у розпорядженні організації оборотних коштів, які не можуть бути затребувані в наступному звітному періоді.

Традиційно вважається, що зменшення ВДОК є негативною тенденцією, а зростання – позитивною. Однак в разі, коли організація погашає довгострокові позики, вона неминуче знижує і величину ВДОК. Погашення довгострокових зобов'язань є безсумнівним досягненням, в цьому випадку зменшення ВДОК вважається виправданим.

Достатність нормальних джерел формування запасів і витрат організації характеризує загальна величина джерел запасів і витрат (ЗВДЗВ). Її розраховують за формулою:

$$\text{ЗВДЗВ} = \text{ВДОК} + \text{стор. 610} + \text{стор. 621} + \text{ряд. 622} + \text{ряд. 627.}$$

За економічним змістом збільшення ЗВДЗВ позитивно впливає на платоспроможність організації. Це збільшення досягається залученням великої кількості товарних кредитів, авансів під роботи і замовлення, мінімізацією різних видів необоротних активів.

Наявність у організації запасів і витрат у незавершеному стані при веденні нормальної фінансово-господарської діяльності визначається показником ЗЗ. Він розраховується наступним чином:

$$\text{ЗЗ} = \text{ряд. 210} + \text{ряд. 220.}$$

Показник ЗЗ залежить від характеру виробництва. Значне зростання запасів за звітний період свідчить про проблеми зі збутом продукції і товарів, наднормативними складськими запасами і іншими накладними витратами. Різке зменшення показника ЗЗ може вказувати на проблеми із закупівлями або на намір організації припинити виробництво.

Для оцінки платоспроможності організації визначають чисельне значення трьох показників: ФП1, ФП2, ФП3.

Показник ФП1 характеризує достатність власних оборотних

коштів для фінансування запасів і витрат:

$$\text{ФП1} = \text{ВОК} - \text{ЗВ}.$$

Достатність власних і довгострокових позикових коштів для фінансування запасів і витрат визначається величиною ФП2:

$$\text{ФП2} = \text{ВДОК} - \text{ЗВ}.$$

Показник ФП3 розраховується за формулою:

$$\text{ФП3} = \text{ЗВДЗВ} - \text{ЗВ}.$$

Залежно від величини цих показників розрізняють чотири типи фінансової стійкості:

- абсолютна стійкість – все три показника більші нуля. Організація має надлишок всіх джерел запасів і витрат. У будь-який момент часу вона володіє платоспроможністю, не допускаючи затримок розрахунків і платежів;

- нормальна (або відносна) стійкість. Показник ФП1 менший нуля, а показники ФП2 і ФП3 – більші нуля. Організація має відносно стабільний фінансовий стан, ВДОК і ЗВДЗВ характеризуються надлишками. Періодично може виникати недолік ВОК. Платоспроможність забезпечується, але для оплати першочергових платежів залучаються довгострокові позикові джерела фінансування;

- нестійкий фінансовий стан. Показники ФП1 і ФП2 менші нуля, показник ФП3 – більший нуля. У цьому випадку виникають затримки обов'язкових платежів і розрахунків, організація відчуває хронічну нестачу «живих» грошей, утворюються борги перед працівниками з заробітної плати, меншими нуля є показники ВОК і ВДОК. Таке фінансове становище в загальному випадку є прикордонним між нормальної стійкістю і кризовим фінансовим станом. Для відновлення нормальної стійкості слід збільшувати показники ВОК і ВДОК, а почати потрібно з удосконалення системи управління фінансами. Якщо станеться зменшення показника ЗВДЗВ або збільшаться запаси і витрати (ЗВ), то фінансова криза є неминучою;

- фінансова криза. Всі показники ФП – менші нуля. Організація відчуває нестачу всіх видів джерел, вимоги кредиторів не забезпечуються, розрахунковий рахунок заблокований, борги перед бюджетом, позабюджетними фондами та працівниками ростуть.

Першим сигналом наступаючої неплатоспроможності є негативна динаміка всіх показників ФП. Вони прагнуть прийняти негативні значення.

Кожна організація повинна мати власну програму виходу із

кризи, для її розробки залучаються фахівці та всі зацікавлені сторони (кредитори і власники). Управлінські рішення слід направляти на збільшення показників ВОК, ВДОК і ЗВДЗВ.

9.4. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємств

В умовах масової неплатоспроможності та застосування до багатьох підприємств процедур банкрутства (визнання неспроможності) об'єктивна і точна оцінка фінансово-економічного стану набуває першочергового значення. Головним критерієм такої оцінки є показники платоспроможності і ступінь ліквідності підприємства.

Платоспроможність підприємства визначається його можливістю і здатністю своєчасно і повністю виконувати платіжні зобов'язання, що впливають з торгових, кредитних і інших операцій грошового характеру. Платоспроможність впливає на форми й умови комерційних угод, в тому числі на можливість отримання кредиту.

Ліквідність підприємства визначається наявністю у нього ліквідних коштів, до яких належать готівкові кошти, грошові кошти на рахунках в банках і легко реалізовані елементи оборотних ресурсів. Ліквідність відбиває здатність підприємства в будь-який момент здійснювати необхідні витрати.

Ліквідність і платоспроможність як економічні категорії не тотожні, але на практиці вони тісно взаємопов'язані між собою. Ліквідність підприємства відбиває платоспроможність за борговими зобов'язаннями. Нездатність підприємства погасити свої боргові зобов'язання перед кредиторами і бюджетом призводить до його банкрутства. Підставами для визнання підприємства банкрутом є не тільки невиконання ним протягом декількох місяців своїх зобов'язань перед бюджетом, а й невиконання вимог юридичних і фізичних осіб, які мають до нього фінансові або майнові претензії.

Поліпшення платоспроможності підприємства нерозривно пов'язане з політикою управління оборотним капіталом, яка націлена на мінімізацію фінансових зобов'язань.

Оцінка платоспроможності підприємства проводиться за допомогою коефіцієнтів платоспроможності, що є відносними величинами. Коефіцієнти платоспроможності, визначені нижче, відображають можливість підприємства погасити короткострокову заборгованість за рахунок тих чи інших елементів оборотних коштів.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яка частина короткострокової заборгованості може бути покрита найбільш ліквідними оборотними активами – грошовими коштами і короткостроковими фінансовими вкладеннями.

Коефіцієнт проміжного покриття (швидкої ліквідності) показує, яку частину короткострокової заборгованості підприємство може погасити за рахунок грошових коштів, короткострокових фінансових вкладень і дебіторських боргів.

Загальний коефіцієнт покриття (поточної ліквідності) К_{ло} показує, якою мірою оборотні активи підприємства перевищують його короткострокові зобов'язання. Чим вище коефіцієнт загального покриття, тим більше довіри викликає підприємство у кредиторів. Якщо даний коефіцієнт менше 1, то таке підприємство неплатоспроможне. При відсутності у підприємства грошових коштів і коштів у розрахунках, воно може погасити частину короткострокових зобов'язань, реалізувавши товарно-матеріальні цінності.

Для правильного висновку про динаміку та рівні платоспроможності підприємства необхідно брати до уваги такі фактори:

- характер діяльності підприємства. Наприклад, у підприємств промисловості і будівництва велика питома вага запасів і мала питома вага грошових коштів; у підприємств роздрібної торгівлі висока частка грошових коштів, хоча значні і розміри товарів для перепродажу і т. д.;

- умови розрахунків з дебіторами. Надходження дебіторської заборгованості через короткі проміжки часу після покупки товарів (робіт, послуг) призводить до невеликої частки в складі оборотних активів боргів покупців, і навпаки;

- стан запасів. У підприємства може бути надлишок або недолік запасів в порівнянні з величиною, необхідною для безперебійної діяльності;

- стан дебіторської заборгованості: наявність або відсутність в її складі прострочених і безнадійних боргів.

При аналізі ліквідності балансу проводиться порівняння активів, згрупованих за ступенем їх ліквідності, із зобов'язаннями по пасиву, згрупованими за термінами їх погашення. Розрахунок і аналіз коефіцієнтів ліквідності дозволяє виявити ступінь забезпеченості поточних зобов'язань ліквідними засобами. Головна мета аналізу

руху грошових потоків – оцінити здатність підприємства генерувати грошові кошти в розмірі і в строки, необхідні для здійснення планованих витрат і платежів.

Головне завдання оцінки ліквідності балансу – визначити величину покриття зобов'язань підприємства його активами, термін перетворення яких в грошову форму (ліквідність) відповідає строку погашення зобов'язань (терміновості повернення).

Для проведення аналізу, актив і пасив балансу групуються за такими ознаками:

- за ступенем зменшення ліквідності (актив);
- за ступенем терміновості оплати (погашення) (пасив).

Активи в залежності від швидкості перетворення в грошові кошти (ліквідності) поділяють на такі групи:

A1 – найбільш ліквідні активи – грошові кошти підприємства та короткострокові фінансові вкладення;

A2 – швидко реалізовані активи – дебіторська заборгованість та інші активи;

A3 – повільно реалізовані активи – запаси (без рядка 217 і витрат майбутніх періодів), а також статті з розділу I активу балансу «Довгострокові фінансові вкладення» (зменшені на величину вкладення в статутні фонди інших підприємств);

A4 – важкореалізовані активи – підсумок розділу I активу балансу, за винятком статей цього розділу, включених у попередню групу.

Групування пасивів здійснюється за ступенем терміновості їх повернення:

П1 – найбільш термінові зобов'язання – кредиторська заборгованість, інші пасиви, а також позики, не погашені в строк;

П2 – короткострокові пасиви – короткострокові кредити і позикові кошти;

П3 – довгострокові пасиви – довгострокові кредити і позикові кошти;

П4 – постійні пасиви – підсумок розділу IV пасиву балансу.

При визначенні ліквідності балансу групи активу і пасиву зіставляються між собою.

Умови абсолютної ліквідності балансу:

$$A1 > = П1;$$

$$A2 > = П2;$$

$$A3 > = П3;$$

$A4 > = P4$.

Необхідною умовою абсолютної ліквідності балансу є виконання перших трьох нерівностей. Четверта нерівність носить так званий балансуєчий характер: її виконання свідчить про наявність у підприємства власних оборотних коштів. Якщо будь-яка з нерівностей має знак, протилежний зафіксованим в оптимальному варіанті, то ліквідність балансу відрізняється від абсолютної.

Теоретично нестача коштів по одній групі активів компенсується надлишком по іншій, але на практиці менш ліквідні засоби не можуть замінити більш ліквідні.

Зіставлення $A1$ з $P1$ і $A2$ з $P2$ дозволяє виявити таку поточну ліквідність підприємства, що свідчить про його платоспроможність (або неплатоспроможність) найближчим часом. Порівняння $A3$ з $P3$ відображає перспективну ліквідність. На її основі прогнозується довгострокова орієнтовна платоспроможність.

Основна література:

1. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. К. : КНЕУ, 2008. – 552 с.
2. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посібн. / М. М. Бердар. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
3. Білик М. Д. Фінанси підприємств. Практикум: навч. посібник / М. Д. Білик, Н. Д. Бабяк, О. Б. Соколова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 196 с.
4. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств: підручник / О. С. Філімоненков – К. : Алерта, 2009. – 496 с.
5. Кузенко Т. Б. Фінанси підприємств : конспект лекцій / Т. Б. Кузенко, С. Ю. Кузькін, Н. В. Сабліна. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 168 с.

Додаткова література:

1. Фінанси підприємств: навч. посіб. / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.
2. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – К. : ЦУЛ, 2017. – 504 с.
3. Любенко Н. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
4. Фінанси: навч. посіб. : експрес-курс / [Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. та ін.]. За заг. ред. Волохової І. С. – Харків : Видавництво «ПромАрт», 2018. – 262 с.
5. Романенко О. Р. Фінанси: підручник / О. Р. Романенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 396 с.

6. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Знання-Прес, 2017. – 424 с.
7. Любенко Н. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
8. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – К. : ЦУЛ, 2017. – 504 с.
9. Фінанси підприємств: навч. посіб. / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.

Контрольні запитання:

1. У чому полягають аналіз і контроль фінансової діяльності підприємства?
2. В чому полягає різниця між зовнішнім та внутрішнім фінансовим аналізом?
3. Класифікація методів фінансового аналізу підприємств.
4. Основні типи моделей аналізу фінансового стану підприємств.
5. Охарактеризуйте інформаційну базу аналізу фінансового стану підприємств.
6. Основні показники оцінки фінансового стану підприємств.
7. Показники, що характеризують майновий стан підприємства.
8. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства.

Проблемні запитання:

1. Якими показниками управлінського обліку можна доповнити фінансовий аналіз діяльності підприємства?
2. Яким чином за допомогою маркетингового аналізу можна доповнити фінансовий аналіз діяльності підприємства у складі комплексного економічного аналізу?
3. Чи варто включати аналіз кредитоспроможності підприємства до складу фінансового аналізу його господарської діяльності?

Тематика індивідуальних завдань (есе):

1. Фінансовий облік як джерело інформації для проведення фінансового аналізу діяльності підприємства.
2. Співвідношення між ліквідністю, платоспроможністю та рентабельністю підприємства.

Тести:

1. Фінансовий стан підприємства віддзеркалює система показників, яка:

- 1) характеризує наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів;
- 2) розраховується Міністерством фінансів України;
- 3) розраховується за нормативами, встановленими Міністерством фінансів України;
- 4) розраховується згідно міжнародних стандартів ГААР.

2. Фінансовий стан підприємства є похідною величиною від:

- 1) ступеня ефективності використання підприємством своїх фінансових ресурсів;
- 2) загальної величини дебіторської заборгованості підприємства;
- 3) загальної величини кредиторської заборгованості підприємства;
- 4) динаміки і структури пасивів підприємства.

3. Аналіз фінансового стану підприємства націлений на:

- 1) комплексну оцінку ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості та ефективності використання майна підприємства;
- 2) визначення основних джерел і форм фінансування підприємства;
- 3) визначення існуючих і перспективних проблем подальшого фінансування підприємства;
- 4) оцінку фінансової ефективності підприємства і шляхів її поліпшення.

4. Фінансовий аналіз може бути:

- 1) складовою частиною комплексного економічного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства;
- 2) складовою частиною управлінського аналізу;
- 3) метою фінансового аудиту;
- 4) заснований як на часових рядах, так і на панельних та крос-секційних даних.

5. До складу характерних рис зовнішнього фінансового аналізу можна віднести наступні:

- 1) орієнтація на користувачів-інсайдерів;
- 2) необхідність розрахунку порівняльного аналітичного балансу;

- 3) обов'язкове використання інструментів дисконтування капіталу і доходу;
- 4) розрахунок фінансового результату діяльності підприємства.

6. До складових елементів фінансового аналізу можна віднести наступні:

- 1) аналіз фінансового стану підприємства;
- 2) комплексна оцінка ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості та ефективності використання майна підприємства;
- 3) аналіз складу фінансових ресурсів підприємства;
- 4) аналіз використання фінансових ресурсів підприємства.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

I. Написати есе на одну з наступних тем (тема за вибором студента):

1. Вплив організаційно-правової форми підприємства на організацію його фінансової діяльності.
2. Співвідношення понять «грошові кошти» та «фінанси».
3. Сфери зовнішніх та внутрішніх фінансових відносин конкретного підприємства (підприємство за вибором студента).
4. Вибір підприємством банківської установи для обслуговування.
5. Перспективи використання електронних грошей в міжнародних розрахунках підприємств України.
6. Роль і місце грошових надходжень підприємств у процесі їх господарської діяльності.
7. Податкове планування на підприємстві (підприємство – за вибором студента).
8. Податкова оптимізація на підприємстві (підприємство – за вибором студента).
9. Шляхи вдосконалення податкової системи України.
10. Внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства як чинники його прибутковості.
11. Порядок розподілу і використання прибутку в залежності від організаційно-правової форми підприємства.
12. Шляхи оптимізації складу оборотних коштів підприємства.
13. Методи і способи встановлення нормативу власних оборотних коштів.
14. Аналіз ефективності залучення і використання позикових коштів підприємства (підприємство за вибором студента).
15. Санкції у разі невиконання чи порушення умов кредитного договору.
16. Найбільш надійні методи оцінки кредитоспроможності позичальника в умовах сучасної України.
17. Вибір підприємством ефективного способу нарахування амортизації.
18. Джерела фінансування внутрішніх прямих інвестицій підприємств.
19. Джерела фінансування прямих інвестицій підприємств за кордон.
20. Вибір підприємством ефективної облікової політики.

21. Нова структура показників фінансового стану підприємства після впровадження повноцінної приватної власності на землю.
22. Співвідношення банківських і комерційних кредитів в оптимальному фінансовому портфелі підприємства.
23. Оптимальне співвідношення між власним, залученим і позиковим капіталом підприємства (ефект фінансового левериджу).

II. Дати обґрунтовані відповіді на наступні проблемні запитання:

1. Доцільність використання позикових коштів для формування фінансових ресурсів підприємств у сучасних умовах України.
2. Вплив світових та національних фінансових криз на фінансові ресурси підприємств: негативні наслідки і шляхи їх подолання.
3. Президент України Указом № 418/2019 (набрав чинності 23.06.2019 р.) скасував цілу низку «старих» Президентських указів. Серед них виявився й Указ № 436, що встановлював штрафи за порушення норм щодо поводження з готівкою. Саме той, який установлював «драконівський» 5-кратний штраф за неоприбуткування готівки. Що це означає для суб'єктів господарювання-юросіб? А для суб'єктів господарювання-фізосіб?
4. Яким чином можна визначити найбільш доцільні для підприємства види банківських рахунків у гривні?
5. Яким чином можна визначити найбільш доцільні для підприємства види банківських рахунків в іноземній валюті?
6. Склад грошових надходжень підприємств за видами їх діяльності.
7. Яким чином можна синхронізувати грошові потоки надходжень та видатків кожного окремого підприємства.
8. Грошові надходження і грошові доходи підприємства, їх співвідношення.
9. Як визначити оптимальну норму прибутку для діючого бізнесу.
10. Яким чином в умовах суворої комерційної таємниці і конфіденційності ринкової інформації всеж-таки порівняти норму прибутку власного бізнесу з нормою прибутку конкурентів?
11. Яким чином в умовах волатильності ринкових індикаторів обрати вірний коефіцієнт дисконтування з метою прогнозування майбутніх прибутків від інвестицій?
12. Наскільки ефективною, на вашу думку, може стати заміна в Україні податку на додану вартість податком з продажів?
13. Крива Лаффера характеризує залежність бюджетних доходів від середнього рівня податкових ставок у країні. Крива показує наявність оптимального рівня оподаткування, за якого державні

доходи досягають свого максимуму. Яким, на вашу думку, є цей оптимальний рівень оподаткування зараз в Україні?

14. За яких умов фіксована відсоткова ставка кредиту є більш вигідною займодавцю, а за яких умов – позичальнику?
15. Які додаткові умови типового кредитного договору, на вашу думку, мають стати суттєвими (істотними).
16. Яким чином відрізняються склад і структура основних фондів у виробничих підприємств та у підприємств сфери послуг?
17. Якими є особливості ефективного використання основних фондів під час фінансово-економічної кризи?
18. Чим відрізняються існуючі методики класифікації основних фондів в Україні та за кордоном?
19. Яким чином, на вашу думку, можна збільшити надійність існуючої нормативної бази для проведення фінансового аналізу підприємств?
20. Яким чином можна спростити існуючий загальний алгоритм комплексного фінансового аналізу підприємств для мікропідприємств?

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. До складу функцій фінансів не відноситься функція:

- 1) стимулююча;
- 2) відтворювальна;
- 3) регулююча;
- 4) пізнавальна.

2. Змістом розподільчої функції фінансів є:

- 1) первинний і вторинний розподіл валового внутрішнього продукту і національного доходу;
- 2) планування розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів;
- 3) контроль розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

3. До розподільчої функції фінансів не має відношення:

- 1) розподіл часток в публічному акціонерному товаристві;
- 2) розподіл часток в приватному акціонерному товаристві;
- 3) розподіл валового внутрішнього продукту і національного доходу у результаті кримінальних порушень;
- 4) формування централізованих фондів.

4. До контрольної функції фінансів не має відношення:

- 1) фінансовий контроль за формуванням і використанням доходів суб'єктів фінансових відносин;
- 2) штрафні санкції за невиконання умов господарських угод;
- 3) штрафні санкції за прострочену податкову заборгованість;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

5. Різниця між кредитом та фінансами наступна:

- 1) фінанси є безповоротними та нееквівалентними, а кредит – поворотним та еквівалентним;
- 2) кредит може передбачати переуступлення боргу третій особі, а фінанси – ні;
- 3) суттєвої різниці між фінансуванням та кредитуванням немає;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

6. У разі розрахунків біткоїнами:

- 1) має бути укладана спеціальна угода між продавцем і покупцем;

- 2) біткоїни мають стати офіційною грошовою одиницею;
- 3) повинен бути встановлений суворий банківський контроль за розрахунками з використанням біткоїнів;
- 4) не може бути посередницьких структур в ході розрахунків біткоїнами – тільки директ-маркетинг;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

7. Акцепт являє собою:

- 1) згоду за оплату сум, що вказані у вимозі-дорученні;
- 2) умову скасування безакцептного порядку оплати;
- 3) безповоротне списання сум заборгованості за рішенням суду;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

8. Акредитив – це:

- 1) форма розрахунків;
- 2) форма кредитного договору;
- 3) форма кредитування;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

9. За допомогою акредитиву:

- 1) можна отримати банківську позику;
- 2) можна отримати комерційний кредит;
- 3) можна розрахуватися з постачальником;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

10. Характеристика векселя це:

- 1) один з видів письмового грошового зобов'язання;
- 2) цінний папір, названий на честь його першого в історії розробника – пана Векселя;
- 3) форма письмової вимоги продавця до покупця;
- 4) форма письмової вимоги імпортера до експортера;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

11. До складу грошових надходжень підприємства треба віднести:

- 1) курсові різниці;
- 2) боргові зобов'язання;
- 3) кошти, які надходять у касу та на поточні й інші банківські рахунки підприємств;
- 4) податкове зобов'язання в ПДВ;

5) податковий кредит з ПДВ.

12. Чистий грошовий потік – це різниця між:

- 1) притоком та відтоком грошових коштів;
- 2) експортом та імпортом;
- 3) дебіторською та кредиторською заборгованістю;
- 4) доходами та витратами;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

13. До надзвичайних доходів не відносяться:

- 1) надходження під час дії форс-мажорних обставин;
- 2) відсотки отримані;
- 3) штрафи отримані;
- 4) пені отримані;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

14. Не є доходами підприємств:

- 1) комісійні за угодами комісії;
- 2) винагорода посередника;
- 3) винагорода підприємства-агента;
- 4) отримані від комерційного банку суми коштів у вигляді тіл кредитів;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

15. Не є доходом від фінансових операцій:

- 1) дохід від акцій;
- 2) дохід від реалізації основних засобів;
- 3) дохід від курсових різниць;
- 4) банківська маржа;
- 5) немає жодної вірної відповіді.

16. На собівартість товарної продукції можна віднести наступні витрати підприємства:

- 1) витрати на сировину і матеріали – в межах встановлених державою норм;
- 2) сплачені відсотки за банківський кредит;
- 3) немає жодної вірної відповіді.

17. Наступні показники необхідно використати для обчислення прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства:

- 1) балансовий прибуток до оподаткування;
- 2) податок на прибуток юридичних осіб;
- 3) податок на доходи фізичних осіб;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

18. Чистий прибуток – це:

- 1) балансовий прибуток після сплати податку на прибуток і за землю;
- 2) чисті доходи мінус чисті витрати;
- 3) доходи мінус витрати;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

19. До дозволених законодавством напрямків використання чистого прибутку можна віднести:

- 1) поповнення власних оборотних коштів;
- 2) погашення банківських кредитів;
- 3) виплату заробітної плати персоналу;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

20. До складу прибутку від реалізації продукції відносять:

- 1) валовий виторг;
- 2) валові витрати;
- 3) суму отриманих штрафних санкцій за невиконання договірних зобов'язань;
- 4) немає жодної вірної відповіді.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

- 1 Фінанси підприємств та сфери фінансових відносин.
- 2 Функції фінансів.
- 3 Фінансові ресурси підприємства.
- 4 Фінансовий механізм.
- 5 Фінансова робота та фінансова діяльність підприємства.
6. Сутність грошових розрахунків підприємств.
7. Безготівкові і готівкові розрахунки.
8. Проведення касових операцій.
9. Види банківських рахунків і порядок їх відкриття.
10. Види грошових надходжень підприємств.
11. Грошові надходження підприємств від операційної діяльності.
12. Грошові надходження підприємств від фінансової та інвестиційної діяльності.
13. Сутність прибутку.
14. Види прибутку та методи їх формування.
15. Сутність і методи обчислення рентабельності та норми прибутку.
16. Розподіл і використання прибутку.
17. Сутність податкової системи України.
18. Пряме оподаткування підприємств.
19. Непряме оподаткування підприємств.
20. Місцеві податки і збори.
21. Джерела і порядок погашення податкових зобов'язань платником податків.
22. Сутність і основи організації оборотних коштів.
23. Визначення потреби в оборотних коштах.
24. Джерела формування оборотних коштів.
25. Визначення наявності і ефективності використання оборотних коштів.
26. Необхідність та функції кредиту.
27. Принципи кредитування.
28. Основні види кредиту.
29. Об'єкти короткострокового кредитування. Планування кредиту.
30. Кредитний договір.
31. Видача та погашення кредиту.
32. Сутність основних засобів та їх відтворення.
33. Знос і амортизація основних фондів.
34. Методи нарахування амортизації.

35. Показники стану та ефективності використання основних засобів.
36. Сутність і склад капітальних вкладень.
37. Джерела фінансування капітальних вкладень.
38. Оцінка фінансового стану, її необхідність та значення.
39. Інформаційне забезпечення оцінки фінансового стану підприємств.
40. Показники фінансового стану підприємств.
41. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємств.
42. Акцизний збір та його сплата підприємствами.
43. Банкрутство підприємства: причини та наслідки.
44. Бізнес-план, як вид фінансового планування.
45. Використання податків для регулювання діяльності підприємства.
46. Виручка від реалізації продукції, робіт, послуг. Фактори, що впливають на її формування.
47. Внутрішні джерела санації підприємств.
48. Готівково-грошові розрахунки та їх організація на підприємстві.
49. Джерела фінансування капітальних вкладень.
50. Доходи від фінансових операцій та від іншої звичайної діяльності.
51. Суть та класифікація фінансових ресурсів.
52. Суть та організація безготівкових розрахунків.
53. Суть та структура фінансового механізму.
54. Сфери фінансових відносин підприємств.
55. Фінанси підприємств, як головна і визначальна ланка фінансової системи держави.
56. Фінансова діяльність та фінансова робота на підприємстві.
57. Фінансова криза на підприємстві: симптоми та фактори, що її спричинюють.
58. Фінансова стійкість підприємства, її сутність. Основні типи фінансової стійкості.
59. Фінансова стратегія підприємства.
60. Фінансове планування, його зміст та призначення.
61. Форми безготівкових розрахунків.
62. Формування чистого прибутку на підприємстві та його розподіл.
63. Характеристика податку на додану вартість.
64. Ціноутворення на підприємстві.
65. Показники, що характеризують стан та ефективність використання оборотного капіталу підприємства.
66. Суть, склад і структура обігових коштів підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств: навч. посіб. / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
2. Фінанси підприємств: навч. посіб. / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.
3. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – К. : ЦУЛ, 2017. – 504 с.
4. Любенко Н. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
5. Фінанси: навч. посіб.: експрес-курс / [Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. та ін.]. За заг. ред. Волохової І. С. – Харків : Видавництво «ПромАрт», 2018. – 262 с.
6. Понятие, субъекты и объекты финансовой системы: веб-сайт. – URL: <http://www.creditconsult.com.ua/st2013/> (дата звернення: 15.06.2019).
7. Романенко О. Р. Фінанси: підручник / О. Р. Романенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 396 с.
6. Луцишин З. Асиметрія та парадокс фінансової глобалізації. – К. : КНЕУ, 2018. – 234 с.
7. Опарін В. М. Фінанси : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
8. Постоловська О. П. Сутність фінансової системи, її структура та принципи побудови // Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. [м. Вінниця, 18 квітня 2018 р.]: у 2-х томах. Том 1. – Вінниця : ВННІЕ ТНЕУ, 2018. – 152 с.
9. Боди Зв., Мертон Р. Финансы: учебное пособие. – М. : Вильямс, 2007 – 592 с.
10. Чугунова І. Я. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України. – К. : Академія фінансового управління, 2009. – 471 с.
11. Фінанси підприємств: підручник / Н. О. Власова, В. А. Міщенко, Т. В. П'ятак, Т. І. Кочетова, А. В. Котлярова – Харків : Світ книг, 2018. – 437 с.
12. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. К. : КНЕУ, 2008. – 552 с.
13. Бердар М. М Фінанси підприємств : навч. посібн. / М. М. Бердар. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
14. Білик М. Д. Фінанси підприємств. Практикум: навч. посібник / М. Д. Білик, Н. Д. Бабяк, О. Б. Соколова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 196 с.
15. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : підручник / О. С. Філімоненков – К. : Алерта, 2009. – 496 с.

16. Кузенко Т. Б. Фінанси підприємств : конспект лекцій / Т. Б. Кузенко, Є. Ю. Кузькін, Н. В. Сабліна. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 168 с.
17. Фінанси підприємств : навч. посібн. : курс лекцій / за ред. Г. Г. Кірейцева. – К. : ЦУЛ, 2009. – 412с.
18. Соколовська А. М. Основи теорії податків : навч. посіб. / А. М. Соколовська – К. : Кондор, 2010. – 326 с.
19. Андріанова І. І. Фінанси підприємств. Практикум : навч.-метод. посіб. / І. І. Андріанова, В. А. Ісайко. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. – 274 с.
20. С. Ковтун Бюджетування на сучасному підприємстві або як ефективно управляти фінансами. – Х. : Фактор, 2005. – 340 с.
21. Кононенко О., Маханько О. Аналіз фінансової звітності.-2-ге вид., перероб. доп. – Х. : Фактор, 2009. – 224 с.
22. Решетняк Е. В. Финансы предприятий. Текст лекций: учебное пособие / Е. В. Решетняк, Т. И. Кочетова, А. В. Котлярова – Харьков : НТУ «ХПИ», 2005 – 96 с.
23. Бланк І. А. Управління прибутком. Видання друге. / Бланк І. А. – К. : «НІКА», 2018. – 324 с.
24. Андріяш А. С. Особливості управління прибутком підприємства [Електронний ресурс] / А. С. Андріяш, А. Ю. Могилова // Молодий вчений. – 2014. – № 6(1). – С. 68-70. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(1)_17) (дата звернення: 06.07.2019).
25. Бердник К. А. Управління прибутком на підприємстві та шляхи поліпшення цього процесу [Електронний ресурс] / К. А. Бердник, Ю. В. Гончаров // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2014. – № 1. – С. 170-176. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknutd_2014_1_26 (дата звернення: 06.07.2019).
26. Буртняк І. В. Моделювання процесу управління прибутком підприємства [Електронний ресурс] / І. В. Буртняк // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2015. – Вип. 11(2). – С. 138-144. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2015_11\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2015_11(2)_19) (дата звернення: 06.07.2019).
27. Вороніна В. Л. Підвищення ефективності управління прибутком торговельних підприємств [Електронний ресурс] / В. Л. Вороніна // Технологический аудит и резервы производства. – 2015. – № 4(5). – С. 20-24. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2015_4\(5\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2015_4(5)_5) (дата звернення: 06.07.2019).
28. Гречко А. В. Управління процесом формування прибутковості з метою підвищення ефективності діяльності підприємства [Електронний ресурс] /

- А. В. Гречко, О. М. Мельнікова // Підприємництво та інновації. – 2016. – Вип. 2. – С. 100-107. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ridinnov_2016_2_18 (дата звернення: 06.07.2019).
29. Зінченко О. А. Забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємства шляхом удосконалення системи управління прибутком [Електронний ресурс] / О. А. Зінченко, Д. О. Павліщій, Д. С. Зінченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 4. – С. 81-84. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_4_16 (дата звернення: 06.07.2019).
30. Кузьміна О. С. Концептуальні основи управління прибутком підприємства на засадах сталого розвитку [Електронний ресурс] / О. С. Кузьміна // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2016. – Т. 21, Вип. 9. – С. 85-90. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_9_20 (дата звернення: 06.07.2019).
31. Куцик В. І. Інструменти підвищення ефективності управління формуванням і використанням прибутку в цілях капіталізації підприємства [Електронний ресурс] / В. І. Куцик, Р. Л. Лупак, М. А. Годованюк // Бізнес Інформ. – 2017. – № 1. – С. 167-171. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_1_27 (дата звернення: 06.07.2019).
32. Пушкар М. С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту : монографія / Пушкар М. С., Пушкар Р. М. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 370 с.
33. Белінська О. В. Сутність фінансового потенціалу підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. 2012. – № 4, Т. 3. – С. 267–271.
34. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств. – Київ : Знання, 2019. – 312 с.
35. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Знання-Прес, 2017. – 424 с.
36. Дропа Я. Б., Петик М. І. Інструменти залучення фінансових ресурсів суб'єктами фінансової системи // Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, ефективність, перспективи: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції

для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 31 березня 2017 р.).
– Київ : Аналітичний центр “Нова Економіка”, 2017. – С. 98–101.

37. Дропа Я. Б. Оптимізація структури фінансових ресурсів підприємства в сучасних умовах // Бізнес Інформ.– 2016. – № 12. – С. 169-175.
38. Козачок І. А. Економічна сутність та джерела формування фінансових ресурсів підприємства. – URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_2_077.pdf (Дата звернення: 06.07.2019).
39. Любенко Н. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. / Н. М. Любенко. – К. : ЦУЛ, 2019. – 264 с.
40. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – К. : ЦУЛ, 2017. – 504 с.
41. Фінанси підприємств: навч. посіб. / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – 2-ге видання, розширене та доповнене. – Полтава : РВ ДПАА, 2018. – 350 с.

Навчальне видання

НИКОЛА Світлана Олегівна

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

За редакцією автора

Підп. до друку 03.01.2020. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 11,97. Тираж 100 пр.
Зам. № 2051.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
Тел.: (048) 723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua